

دانشکده اصول دین قم
پایان نامه کارشناسی ارشد
گروه فقه و حقوق

احکام فقهی و حقوقی استفاده از فضای مجازی

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر احمد رضا توحیدی

نگارش:

ژیلا قربانی

تابستان ۱۳۹۵

كلية اصول الدين - قم

قسم الفقه و القانون

رسالة ماجستير

الاحكام القانونية والقضائية الفضاء الالكتروني

الاستاد المشرف

الدكتور احمد رضا توحيدى

اعداد:

ژیلا قربانی

صيف ۱۴۳۷

تقدیم به

قطب عالم امکان

مبیین حقیقت دین محمد (صلی الله علیه و آله)

مجری احکام عالی قرآن عزیز

مفسر قوانین نورانی اسلام

امید قاطبه انبیاء الهی

حضرت مهدی امم

روحی و ارواح العالمین فداه (عجل الله تعالی فرجه)

به امید روزی که نور وجودش آشکارکننده مجهولات عالم باشد و بشر سرگشته حیران

در دامن امنش بیاساید.

سپاس

رب المرئوبين را شايسته است،
او که به لطف ربوبيتش ذرات «لم یکن شیئاً مذکوراً» و «ظلوما جهولاً»
به مقام معرفت اللهي می رسند.

چکیده

تحقیق حاضر با عنوان احکام فقهی و حقوقی فضای مجازی می‌باشد که با توجه به گستردگی موضوعات فضای مجازی، بحث حریم خصوصی در فضای مجازی در محدوده قوانین موضوعه ایران و احکام فقهی اسلام ارائه شده است که هدف آن تدوین و تجمیع مواد قانونی، حقوقی و فقهی مرتبط با موضوع می‌باشد.

منابع اصلی که از آن‌ها در تألیف استفاده شده، قانون اساسی، قانون جرایم رایانه‌ای، قانون مجازات اسلامی، قانون تجارت الکترونیک، مستندات قانونی فضای مجازی و حریم خصوصی، قانون جرایم رایانه‌ای و آیین نامه جمع آوری و مستند سازی ادله الکترونیک، آیین نامه‌هایی در خصوص موضوع، منابع و متون فقهی و اصول فقهی، همچنین تعدادی مقاله و پایان نامه می‌باشد.

در این نوشتار حریم خصوصی به عنوان رویکرد اصلی در موضوع تحقیق، از جهت اصطلاحی و لغوی مورد بررسی قرار گرفته و دیدگاه حقوق موضوعه ایران همراه با نمونه‌هایی از نقض حریم خصوصی که قابل اهمیت نیز می‌باشند بیان شده است.

همچنین توجه به حوزه‌های حریم خصوصی و جواز تعرض به آن و دیدگاه قرآن به عنوان منبع اصلی دریافت قوانین ضروری به نظر می‌رسد که آورده شده است.

از آنجا که عدم رعایت حریم خصوصی منجر به ارتکاب جرم می‌گردد، نگاهی کوتاه به تعریف جرم از نقطه نظر اجتماعی، مذهبی و قانونی و همچنین جرایم سایبری و رایانه‌ای و تقسیم بندی آن جرایم و ادله اثبات جرم الکترونیکی ارائه شده است.

پیام‌های ناخواسته که مزاحمتی همگانی برای کاربران به شمار می‌رود، به همراه رویکرد ایران به این موضوع مطرح شده است.

با توجه به اینکه حفظ حریم خصوصی اشخاص حقیقی و حقوقی وظیفه قانونی افراد است و نقض آن مسئولیت مدنی در پی خواهد داشت، موضوع مسئولیت مدنی و رویکرد آن به فضای مجازی و حریم خصوصی بطور مختصر ارائه شده است و به آزادی انسان به عنوان يك حق طبیعی و تعارض آن با حریم خصوصی دیگران اشاره شده است.

موضوع مورد تحقیق از جنبه فقهی مورد بررسی قرار گرفته و مصادیق حریم خصوصی از دیدگاه قرآن و روایات بررسی و نظرات مراجع در مورد برقراری ارتباط نامشروع از طریق فضای مجازی آورده شده است.

احکام تکلیفی در مورد تجسس به عنوان قوی ترین عامل در نقض حریم خصوصی و سوءظن به عنوان محرک فرد تجسس کننده مورد بررسی قرار گرفته است .

موارد استثناء حرمت تجسس، از جمله در بحث ولایت ، کارگزارن حکومتی، احوال دشمن، احوال عامه مردم، امام جماعت و ازدواج در حدتوان مورد بررسی شده است.

بررسی مختصری در رابطه با روابط نامشروع از آن جهت که در فضای مجازی امکان وقوع آن به علت عدم مواجهه حضوری و مور دغفلت واقع شدن حرمت آن قوی به نظر می رسد نیز صورت گرفته است.

استفتائاتی از مراجع محترم تقلید که مرتبط با موضوع پژوهش بوده نیز در در این تحقیق آورده شده است .

حاصل تحقیق اینکه، در قوانین موضوعه ایران قانون مستقلی برای حریم خصوصی در فضای مجازی وضع نشده است لذا نیازهای قانونی در این رابطه به واسطه رجوع به قوانین دیگر و تطبیق آنها با فضای مجازی و تفسیر قوانین موجود مرتفع می شود. در احکام فقهی، فضای مجازی از موضوعات مستحدثه به شمار می رود، همچنین عنوان حریم خصوصی به صراحت در ادله احکام نیامده ولی از تطبیق با مفاهیمی مانند کسب اجازه هنگام ورود به خلوت افراد، منع تجسس، منع غیبت و نمایی، می توان احکام حریم خصوصی را استنباط کرد.

کلیدواژه ها: احکام - فضا - مجازی - حریم - خصوصی - فقه - حقوق

فهرست مطالب

۱	مقدمه
۱	معرفی مسئله
۱	اهمیت مسئله
۲	ضرورت پرداختن به مسائل مستحدثه
۳	پیشینه تحقیق
۳	سوال اصلی:
۴	سوالات فرعی:
۴	فرضیه پژوهش
۴	روش تحقیق
۵	محدودیت‌های پژوهش

بخش اول: فضای مجازی (سایبرینگ)

۸	گفتار اول: چیستی فضای مجازی
۸	بند اول: تعریف فضای مجازی
۹	بند دوم: مفهوم فضای مجازی
۱۰	بند سوم: ویژگی‌های فضای مجازی:
۱۰	الف) فرامکانی و فرازمانی بودن
۱۰	ب) دیجیتال بودن
۱۰	ج) حافظه مجازی
۱۱	بند چهارم: تیپ‌شناسی سازه‌ها و ساخت‌های مجازی (انواع فضای مجازی)
۱۱	الف) فضای وب سایت‌ها:

۱۱.....	ب) فضای وبلاگ‌ها:
۱۱.....	ج) فضای شبکه‌ای و گروه‌های خبری:
۱۲.....	د) فضای ایمیل:
۱۲.....	ج) فضای گفتگو:
۱۲.....	بند پنجم: دیدگاه بین‌المللی و فضای سایبر
۱۴.....	بند ششم: سیاست‌های کلی نظام در خصوص شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای
۱۶.....	گفتار دوم: فضای مجازی - حقوق
۱۶.....	بند اول: کلیاتی درباره حقوق
۱۶.....	بند دوم: مفهوم حقوق فضای مجازی و اصالت آن
۱۷.....	بند سوم: یک اشکال بر حقوق فضای مجازی و پاسخ اشکال
۱۸.....	بند چهارم: بیان دیدگاه اسلام در باره منشا حقوق
۱۹.....	بند پنجم: قوانین کیفری و جزایی مظهر رحمت مضاعف خداوند:
۲۰.....	بند ششم: جایگاه حقوق در فضای مجازی
۲۲.....	گفتار سوم: فضای مجازی - حریم خصوصی
۲۲.....	بند اول: حریم خصوصی
۲۲.....	الف) تعریف لغوی
۲۲.....	ب) تعاریف اصطلاحی:
۲۵.....	ج) تعریف مصداقی از نوع تعریف فرد شمار
۲۸.....	بند دوم: حریم خصوصی و نسیت
۲۸.....	بند سوم: حریم خصوصی در نظام حقوقی ایران
۲۸.....	الف) شنود غیر مجاز یا استراق سمع:
۳۰.....	ب) دست‌یابی غیر مجاز:
۳۱.....	ج) اسرار حرفه‌ای:
۳۳.....	د) کودکان و فضای سایبر (اینترنت)
۳۷.....	گفتار چهارم: حریم خصوصی در حقوق موضوعه ایران
۳۹.....	بند اول: حوزه‌های حریم خصوصی
۳۹.....	الف) خلوت و تنهایی

۴۰.....	ب) محرمانگی و راز
۴۰.....	ج) گمنامی و ناشناسی
۴۱.....	د) دوستی و صمیمیت
۴۱.....	بنددوم: جواز تعرض به حریم خصوصی از منظر قانون
۴۲.....	بند سوم: عوامل موثر بر حریم خصوصی
۴۳.....	بند چهارم: حریم خصوصی و آزادی بیان
۴۵.....	گفتار پنجم: جرم و فضای مجازی
۴۵.....	بند اول: چیستی جرم:
۴۵.....	الف) تعریف جرم از نقطه نظر اجتماعی:
۴۶.....	ب) تعریف جرم از نقطه نظر مذهبی
۴۷.....	ج) تعریف جرم از نقطه نظر قانونی:
۴۷.....	بند دوم: جرایم سایبری
۴۸.....	الف) جاسوسی اطلاعات:
۴۸.....	ب) جلوگیری از دسترسی
۴۸.....	ج) اختلال در اطلاعات
۴۹.....	د) اختلال در سامانه:
۴۹.....	ه) جرایم مربوط به محتوا
۴۹.....	و) جرایم مربوط به کپی رایت
۴۹.....	ز) جرایم رایانه ای
۵۰.....	اول: جرایم علیه اشخاص:
۵۱.....	دوم: جرایم علیه تمامیت جسمانی
۵۱.....	سوم: جرایم علیه شخصیت معنوی اشخاص
۵۱.....	۱- توهین
۵۲.....	۲- افترا
۵۲.....	اول: افترا
۵۳.....	دوم: قذف
۵۴.....	سوم: نشر اکاذیب

۵۴.....	چهارم: جرایم علیه آزادی رفت و آمد
۵۵.....	پنجم: تهدید و اکراه؛
۵۵.....	ششم: جرایم علیه حریم خصوصی
۵۶.....	بند ۳: حریم اطلاعات شخصی
۵۶.....	الف) ارتباط میان داده‌های شخصی و حریم خصوصی
۵۶.....	ب) مفهوم داده‌های شخصی
۵۷.....	ج) اصول حاکم بر حمایت از داده‌های شخصی:
۵۷.....	اصل اول: جمع آوری
۵۷.....	اصل دوم: استفاده از داده‌های شخصی
۵۷.....	اصل سوم: به گردش انداختن داده‌های شخصی
۶۰.....	بند چهارم: جرایم علیه محرمانگی داده‌ها و سیستم‌های رایانه‌ای و مخابراتی:
۶۱.....	بند پنجم: رویکردهای بین‌المللی
۶۲.....	بند ششم: پیام‌های ناخواسته (اسپم)،
۶۷.....	گفتار ششم: مسئولیت مدنی
۶۷.....	بند اول: دعوای مسئولیت مدنی
۶۸.....	بند دوم: جبران خسارت
۶۸.....	بند سوم: شرایط تحقق مسئولیت مدنی نقض حریم خصوصی:
۶۸.....	بند چهارم: مبانی مسئولیت در قانون مدنی
۷۰.....	بند پنجم: فضای مجازی و مسئولیت مدنی
۷۱.....	بند هفتم: حمایت قانونی از آسیب‌دیدگان سایبری
۷۱.....	بند هشتم: ضوابط ارائه خدمات اطلاع‌رسانی
۷۳.....	بند نهم: موارد ممنوعه در خدمات اطلاع‌رسانی
۷۵.....	بخش دوم: فضای مجازی - حریم خصوصی - فقه
۷۶.....	گفتار اول: حریم خصوصی
۷۶.....	بند اول: حریم در فقه امامیه:
۷۷.....	بند دوم: اقسام حریم در فقه امامیه:

۷۸.....	بند سوم: گریزی بر ادله اربعه
۷۹.....	الف) عقل
۷۹.....	ب) مستقلات عقلیه و غیر مستقلات عقلیه
۸۰.....	ج) حفظ حریم خصوصی
۸۲.....	د) ادله نقلی حریم خصوصی از منظر قرآن
۸۴.....	ه) جواز تعرض به حریم خصوصی از منظر قرآن
۸۶.....	بند چهارم: سوء ظن
۸۶.....	الف) ممنوعیت از سوء ظن در آیات
۸۷.....	ب) نمونه‌ای از ممنوعیت سوء ظن در روایات:
۸۸.....	بند پنجم - تجسس
۸۸.....	الف) ممنوعیت تجسس از منظر آیات قرآن
۸۹.....	ب) انواع تجسس غیر مشروع و ادله آن در فقه امامیه:
۸۹.....	ج) حکم تکلیفی تجسس از حریم افراد
۸۹.....	اول: دلیل عقل:
۹۰.....	۱- مصداق ظلم:
۹۰.....	۲- اصل عدم ولایت:
۹۱.....	۳- عدم جواز تجسس، مقدمه حفظ نظام:
۹۲.....	دوم: مقتضای ادله عقلی
۹۲.....	روایات
۹۵.....	بند ششم: حرمت ورود بدون اذن به منزل و مسکن دیگران
۹۵.....	بند هفتم: حرمت قذف:
۹۶.....	بند هشتم: مستثنیات حرمت یا نقض حریم خصوصی از دیدگاه فقه امامیه
۹۶.....	الف) تفحص و تجسس در امر ازدواج
۹۸.....	ب) تجسس ولی
۹۸.....	اول: ولی کودک و نوجوان
۹۹.....	دوم: ولایت فقیه
۱۰۱.....	سوم: ولایت شوهر بر همسر:

چهارم: تجسس از چیزی که افشای آن جائز است	۱۰۴
پنجم: تجسس مغيًا به انگيزه و غرض شرعی و عقلایی صحيح	۱۰۵
۶- مراقبت از کارگذاران حکومتی:	۱۰۵
هفتم: در مراقبت از تحركات نظامی دشمنان	۱۰۷
هشتم: تجسس و تحقيق در مورد امام جماعت	۱۰۸
نهم: زیر نظر گرفتن فعالیت‌های مخالفان، منافقان، و، جاسوسان و مخالفان داخلی	۱۰۹
دهم: توجه به حوائج و شکایات و توقعات امت اسلامی:	۱۱۰
بند نهم: استراق سمع و بصر	۱۱۰
بند دهم: نیمه، غیبت، تشیع فاحشه	۱۱۱
بند یازدهم: قذف	۱۱۲
بند دوازدهم: خیانت در امانت	۱۱۲
بند سیزدهم: استفتاء از مراجع تقلید عظام در مورد نقض حریم خصوصی	۱۱۳
گفتار دوم: روابط نامشروع	۱۱۶
بند اول: پورنوگرافی (هرزه نگاری)	۱۱۸
بند دوم: استفتاء از مراجع عظام تقلید در مورد فعالیت در فضاهای مجازی	۱۲۱
بخش سوم: خلاصه تحقیق	۱۲۳
پیشنهاد	۱۲۳
منابع	۱۲۳
خلاصه تحقیق	۱۲۴
پیشنهاد	۱۲۵
فهرست منابع	۱۲۶
الف) فارسی	۱۲۶
ب) عربی	۱۲۸
ج) انگلیسی:	۱۲۸
د) سخنرانی	۱۲۹
هـ) نشریات	۱۲۹

۱۳۰	ح) اینترنت
۱۳۱	فهرست آیات
۱۳۳	فهرست روایات

مقدمه

معرفی مسئله

مسئله مورد تحقیق، احکام فقهی و حقوقی استفاده از فضای مجازی می‌باشد. با توجه به نوظهور بودن فضای مجازی و بی سابقه بودن آن در تاریخ، خلأهایی قانونی و فقهی از جهت عدم وجود یا عدم بازشناسی در این زمینه وجود دارد. در این تحقیق سعی در یافتن احکام حقوقی مرتبط با فضای مجازی و حریم خصوصی در دو بعد فقهی و حقوقی از منابع قانونی، حقوقی، فقهی و منابع استنباط احکام فقهی و آیین‌نامه‌های مرتبط می‌باشد.

در اصل، موضوع مذکور درشش جنبه نیاز به تحقیق و در نهایت تطبیق بر یکدیگر خواهد داشت؛ شناخت فضای مجازی برای یافتن جایگاه‌هایی که نیاز به دستورالعمل‌های تأمینی و تأدیبی دارد، شناخت حریم خصوصی برای یافتن مرزهای این حریم، یافتن احکام فقهی فضای مجازی، یافتن احکام فقهی حریم خصوصی، یافتن احکام قانونی فضای مجازی، یافتن احکام قانونی حریم خصوصی.

اهمیت مسئله

عصری که در آن قرار داریم عصر ارتباطات و عصر سلطه پدیده رسانه بر زندگی انسان‌ها است. تمدن منحنی غرب برای ترویج سکولاریسم اقدام به تأسیس هزاران شبکه ارتباطی کرده است که بصورت شبانه‌روزی برنامه‌های گوناگونی را با این هدف پخش می‌کنند باید توجه داشت وقتی سخن از ماهواره و فضاهای مجازی به میان می‌آید ابتدا مسائل ضد فرهنگی آن جلب توجه می‌کند سپس مسائل علمی سیاسی و ورزشی. تمامی این شبکه‌ها با وجود هدف‌ها و سلیقه‌های گوناگون در هجوم به مبانی دینی اشتراک دارند و هر کدام با ماموریتی خاص به مقابله با اسلام برخاسته‌اند این

هجوم اگرچه آرام و خاموش آغاز شده اصول پایه‌های اعتقادی مردم را هدف قرار داده و با دقت ماهرانه‌ای تمام گروه‌های مختلف را در برم‌گیرد

فضای مجازی به عنوان پدیده‌ای نوظهور (مستحدثه) دنیای پیرامون ما را تغییر داده بشر امروز با پنجاه سال قبل قابل مقایسه نیست، ظهور تکنولوژی‌های جدید و تغییر روش‌ها زندگی از سنتی به مدرنیته در حوزه دین نیازمند دستورالعمل‌های فقهی و حقوقی متناسب با آن‌ها می‌باشد.

لذا تعیین حدود شرعی و قانونی در تعاملات جدید بشری در فضای مجازی در جهت پیش‌گیری از انحرافات اخلاقی و قانونی و مبارزه با تروریست دینی، سیاسی و در سطحی عالی‌تر حفظ کرامت انسانی و پیش‌گیری از انحطاط انسان‌ها حداقل در جامعه دینی خصوصاً برای نسل‌های آتی به عنوان انجام تکلف شرعی امر به معروف و نهی از منکر و وظایف مومنین در عصر غیبت، تبیین احکام مختلف این ارتباطات در حوزه فقه و حقوق ضروری است.

گروهی از اندیشمندان از دسترسی به فضای مجازی به عنوان حقوق اساسی انسان‌ها یاد می‌کنند که در این رابطه می‌بایستی متخصصان اسلام شناس به بحث و بررسی پردازند.

باتوجه به اهمیت کاربردی فضای مجازی در گستره تعالیم اسلام لازم و ضروری به نظر می‌رسد که در استفاده از این فضا همانند همه مسائل و ابعاد زندگی اسلامی باید حدود بهره‌برداری از آن مطابق احکام فقهی معین گردد و به تبع وسعت دامنه این فضا، عرصه ارتکاب جرم نیز همانند عرصه‌های دیگر زندگی گشوده خواهد شد، لذا بررسی قضایی، حقوقی و کیفری در جرایم فضای مجازی نیز ضروری می‌باشد. از آنجا که غالب احکام حقوقی شیعی منطبق بر احکام فقهی آن می‌باشد به نظر می‌رسد در این زمینه نیز احکام فقهی و حقوقی تناقض قابل توجهی نخواهند داشت، البته در جنبه‌های بین‌المللی امکان واگرایی میان این دو حکم وجود خواهد داشت.

ضرورت پرداختن به مسائل مستحدثه

اسلام مجموعه قوانین و مقرراتی است که از جانب خدا و امامان و رسول برای زندگی سعادت‌مندانه بشر قانون‌گذاری شده است. اسلام واقعی که در مذهب شیعه تبلور دارد دین؛ جامع و پاسخ‌گوی همه نیازهای بشر است و آنچه از باید و نبایدها که بشر برای رشد و کمال معنوی و رستگاری خویش به آن نیازمند است به گونه‌های مختلف در کتاب و سنت بیان گردیده است.

رسول خدا در حجة الوداع فرمود: «ای مردم به خدا قسم نیست چیزی که شما را به بهشت

سعادت نزدیک و از آتش دوزخ دور گرداند مگر اینکه شما را به آن امر کردم و چیزی نبود که شما را به آتش دوزخ نزدیک و از بهشت سعادت دور گرداند مگر اینکه شما را از آن نهی کرد.»
با بیان این ضرورت و اکاوی و تحقیق در مسایل مستحدثه و اهمیت و جایگاه آن در فقه شیعه روشن می‌گردد. البته باید توجه داشت که کتاب و سنت به عنوان منابع اولیه احکام فقهی و حقوقی در بسیاری از موارد برای کاربردی شدن نیاز به شرح، تبیین و تفسیر توسط علماء و متخصصین دارند. با توجه به گستردگی و جدید بودن موضوعات مرتبط با فضای مجازی و احکام مربوط به آنها رویکرد اصلی در این تحقیق به احکام فقهی و حقوقی حریم خصوصی در استفاده از فضای مجازی، با توجه به اهمیت آن در شاخه‌های مختلف فضای مجازی اختصاص داده شده است.

پیشینه تحقیق

با جستجو در بانک‌های پایان نامه؛ موضوع مشابه موضوع مورد تحقیق یافت نشد مواردی نزدیک به موضوع تحقیق موجود بود که بدین قرار است:

۱- بررسی تطبیقی مسئولیت مدنی ناشی از نقض حریم خصوصی در فضای مجازی در حقوق ایران و انگلیس - کارشناسی ارشد - علوم و تحقیقات آذربایجان شرقی - ۱۳۹۳
۲- راهکارهای پلیس در پیش‌گیری از بزه‌کاری در فضای مجازی - علوم تحقیقات ساوه ارشد ۱۳۹۲

۳- حمایت از صغار در فضای مجازی در سیاست جنایی تقنینی ایران و اسناد بین الملل - کارشناسی ارشد - علوم و تحقیقات قزوین ۱۳۹۳

۴- بررسی مسئولیت مدنی ناشی از نقض حریم خصوصی در فضای مجازی در حقوق ایران کارشناسی ارشد مرکز بین المللی کیش - ۱۳۹۲

۵- جایگاه حق خلوت در حقوق کیفری (پایان نامه حوزه)

۶- جایگاه حقوق فضای مجازی رایانه‌ای اینترنت در حقوق بین الملل. (پایان نامه حوزه)

سوال اصلی:

شرایط بهینه فعالیت در فضای سایبری با توجه به مبانی فقهی و حقوقی چیست؟

سوالات فرعی:

- ۱- قواعد فقهی در استخراج احکام شرعی استفاده از فضای مجازی کدام است؟
- ۲- ادله موافقت و مخالفت اسلام در بهره‌برداری از فضای مجازی چیست؟
- ۳- آیا صفحه‌های کاربری یا چت‌روم‌های فضای مجازی، حریم شخصی هستند؟

فرضیه پژوهش

۱- به نظر می‌رسد قانون اساسی، قانون جرایم رایانه‌ای و دیگر قوانین موجود داخلی که ناظر بر رعایت حریم خصوصی افراد حقیقی و حقوقی هستند، قابل تطبیق بر فضای مجازی نیز باشند و در زمینه فقهی نیز توصیه‌های دینی مانند منع تجسس، حفظ آبرو در منابع دینی برای استنباط احکام فقهی در این زمینه کارساز باشد.

۲- به نظر می‌رسد قاعده لا ضرر در رابطه با استفاده از فضای مجازی و یا عدم جواز استفاده از آن برای استنباط حکم شرعی استفاده از فضای مجازی وقاعده اضطرار برای بعضی موارد ضروری جهت استخراج احکام استفاده از فضای مجازی بارویکرد حریم خصوصی کاربرد داشته باشد.

۳- ادله موافقت و مخالف اسلام برای استفاده از فضای مجازی همان قواعد فقهی است که در استنباط احکام فضای مجازی در خصوص حریم خصوصی استفاده می‌شود.

۴- هر چیزی که دارای حریم تعیین شده باشد در زمره حریم خصوصی است، چت‌روم‌ها از آن جهت که یک فضای باز و عمومی می‌باشند و افراد بطور خودخواسته و با علم به ویژگی عمومی بودن در آن شرکت دارند حریم خصوصی محسوب نمی‌شود.

روش تحقیق

این تحقیق از آن جهت که به کشف قوانین و توسعه مجموعه دانسته‌های موجود در باره اصول و قوانین پرداخته است به روش بنیادی انجام شده و از آن جهت که اطلاعات و مواد اولیه به روش کتابخانه‌ای گردآوری شده است از نوع نظری است و در مجموع روش انجام این تحقیق از نوع بنیادی - نظری می‌باشد.

محدودیت‌های پژوهش

به علت نو پا بودن فضای مجازی در جامعه ایرانی به طبع موضوعات پیرامونی آن از قبیل موقعیت حریم خصوصی در این فضا که موضوع تحقیق است نیز از منابع متقن برخوردار نیست. طی مطالعاتی که انجام شد؛ آن تعداد منابعی هم که موجود است اغلب کپی برداری از تعداد معدودی منبع است. در مراجعه به مسئولین این امر نیز کمکی دریافت نشد، یا به علت عدم آندوخته علمی در این خصوص و یا عدم تمایل به ارائه مطالب موجود بنا به سیاست‌های سازمانی و اداری، که همین مسئله نیز موجب طولانی شدن زمان تحقیق نیز شد با توجه به اینکه اصولاً در جامعه ما کار پژوهشی به علت دشواری دسترسی به منابع و محدودیت‌هایی که مراکز مورد بهره برداری به منظور پژوهش ایجاد می‌کنند امر تحقیق را دشوار می‌نماید.

کلید واژه‌ها:

احکام (حکم):

حکم، امر، فرمایف داوری، قضا، ابلاغ فرمان^۱

فقه:

دانش دین، علم به احکام شرعی، علم به چیزی و دانستن آن، زیرکی و دانایی^۲

فضا:

زمین فراخ، زمین خالی، صحن و حیاط، مساحت فراخ که زمین را احاطه کرده^۳
وسیع و گشادی، از نظر جغرافیایی مکانی که کره زمین و هوای جو در قسمتی از آن واقع شده است و از هیچ طرف محدود نیست.^۴

حق (حقوق)

راستی، داد، عدالت، یقین، ثابت، یقین که در آن جای شک نباشد^۵

۱- معین، محمد، فرهنگ معین، ج ۲، دیبا، تهران، ۱۳۸۵، ۸۲۲.

۲- الراعد، جبران مسعود، لغت نامه الرائد، ج ۵، به نشر، تهران، ۱۳۸۶، ص ۱۳۱۰.

۳- همان ص ۱۳۰۴.

۴- عمید، حسن، فرهنگ عمید، ج ۲، امیرکبیر، تهران، ۱۳۷۱، ۹۱۸.

۵- الرائد، لغت نامه الرائد، ص ۶۸۹.

مجاز

لفظی که از معنای حقیقی خود بگردیده و معنای دیگری از آن اراده کنند، ضد حقیقت، گذر، راهرو^۱

حریم

ممنوع، حرام شده، جامه شخص احرام بسته، گرداگرد خانه که از نظر حقوقی مربوط به آن باشد، اندرونی، آنچه حمایت از آن واجب است.^۲

خصوص (خصوصی)

خاص کردن ویژه ساختن، برتری دادن کسی یا چیزی بر دیگری^۳، یگانه بودن، به ویژه، خصوصاً^۴

۱- الرائد، لغت نامه الرائد، ص ۱۵۱۲.

۲- همان ص ۶۷۱.

۳- عمید، حسن، فرهنگ عمید، ص ۵۲۲.

۴- همان ۵۵۸.

۵- الراعد، جبران مسعود، لغت نامه الرائد، ص ۷۴۲.

بخش اول:

فضای مجازی (سایبرینگ)

گفتار اول: چیستی فضای مجازی

بند اول: تعریف فضای مجازی

فضای مجازی برای نخستین بار توسط ویلیان گیسون نویسنده کانادایی مورد استفاده قرار گرفت. فضای مجازی برای گیسون در حقیقت فضایی تخیل است که از اتصال رایانه‌ها پدید آمده است.

برای فهم بهتر فضای مجازی بهتر است دو واژه مجازی و فضا را از هم جدا کرده و به تعریف آنها پردازیم.

مفهوم فضا دلالت بر همه جا دارد، در مقابل آن مفهوم مکان است که دلالت بر جایی معین دارد، مکان دارای محتوای ولی فضا نوعی خلأ است، فضا مفهومی سه‌بعدی است و مکان مفهومی مرزپذیر و قابل محدودیت است، فضا مفهومی مرکزی و تا حدودی نامتناهی است، مکان همواره به تثبیت و تصلب گرایش دارد ولی فضا به سیالیت و رها شدگی، تمام خصوصیات ذکر شده را می‌توان ویژگی فضای مجازی، جزء جدا نشدنی از آن و ناشی از فضا بودن آن دانست در حقیقت درک مفهوم فضای مجازی بدون درک مفهوم فضا و اهمیت آن در جهان امروز بی‌معناست فضای مجازی مانند هر فضایی دارای موقعیت جغرافیایی، موقعیت فیزیکی یا محدوده سرزمینی خاص نیست ولی با این وجود نوعی واقعیت برجسته در جهان معاصر است که ما هرروزه در آن دست به عمل می‌زنیم با آن در تعامل هستیم از آن یاری می‌طلبیم و با آن به داد و ستد اطلاعات می‌پردازیم.

سایبر، واژه‌ای یونانی تبار است به معنای سکاندار و راهنما. امروزه این کلمه به معنی مجازی بکار می‌رود و در ترکیب واژه سایبرنتیک بکار رفته است و بر سیستم کنترلی ابر فناوری‌های

رایانه‌ای بهم پیوسته دلالت دارد.

واژه فضا دلالت بر همه جا دارد در مقابل آن مفهوم مکان است که دلالت بر جای معین دارد مکان دارای محتوا است ولی فضا نوعی خلأ است، مکان دو بعد دارد ولی فضا مفهومی مرزپذیر و قابل محدود شدن است، فضا مفهومی مرکزی و تاحدودی نامتناهی است. مکان همواره به تثبیت گرایش دارد ولی فضابه سیالیت رها شدگی. تمامی خصوصیات ذکر شده را می‌توان ویژگی فضای مجازی، جزء جدا نشدنی آن و ناشی از فضا بودن آن دانست در حقیقت فضای مجازی مانند هر فضایی دارای موقعیت جغرافیایی، فیزیکی با محدوده سرزمینی خاص نیست، ولی با این وجود نوعی واقعیت برجسته در جهان معاصر است.^۱

بند دوم: مفهوم فضای مجازی^۲

فضای مجازی به معنای شبکه جهانی متشکل از زیر ساخت‌های فنی، رایانه‌ای و مخابراتی می‌باشد که در سطح جهان با همدیگر پیوسته و مرتبط می‌باشند که برای نخستین بار توسط ویلیام گیبسون نویسنده داستان علمی تخیلی در کتاب نورو منسر در سال ۱۹۸۴ به کار گرفته شده است. فضای مجازی (سایبر) به مجموعه‌هایی از ارتباطات درونی انسان‌ها از طریق کامپیوتر و وسایل مخابراتی بدون در نظر گرفتن جغرافیای فیزیکی گفته می‌شود، این روابط در فضای غیر فیزیکی (مجازی) اتفاق می‌افتد و به همین دلیل بسیاری از محدودیت‌های دنیای معمول را ندارد، فضای مجازی اصطلاحی است که می‌توان آنرا در کنار عبارت مشهور دهکده جهانی قرار دادیا حتی امروزه چنین فضایی را عامل محوری تحقق دهکده جهانی دانست. دنیای تخیلی دیروز امروزه به واقعیتی بدل شده که برای بسیاری از مفاهیم و موجودی‌های فیزیکی معادل مجازی دارد، کتابخانه، فروشگاه، اتاق گفتگو، ارسال و دریافت و اشتراک، چاپ و نشر، گردشگری، تقلب و سوء استفاده و کلاهبرداری. آنچه که امروزه واقعا موجب قابل تصور شدن فضای مجازی شده دو پدیده رایانه و اینترنت می‌باشد.

در واقع در تمام تعاریف فضای مجازی این فضا محیط الکترونیکی یا محیط شبکه‌ای از رایانه‌ها دانسته شده است که با استفاده از جلوه‌های سمعی بصری سعی دارد تا اشیاء و واقعیتهای سه بعدی

۱- همان ص ۵۴.

۲- السان مصطفی، حقوق فضای مجازی، ص ۱۵.

جهان واقعی را مشابه سازی کند، اما ادعا می‌شود که فاقد ماهیت فیزیکی است گفته می‌شود از خصوصیات بارز این فضا بی‌زمانی و بی‌مکانی است.^۱

بند سوم: ویژگی‌های فضای مجازی:^۲

ویژگی‌های متمایز کننده فضای مجازی عبارتند از:

الف) فرامکانی و فرازمانی بودن

مهم‌ترین ویژگی فضای مجازی استقلال از زمان و مکان است، کلاس درس یک فعالیت اجتماعی در فضای واقعی است دانشجویان و استاد باید به طور هم‌زمان در این مکان مشترک به تعامل علمی بپردازند اما در فضای مجازی دانشجویان از هر مکان نامشخص به کلاس می‌آیند حتی ممکن است هر وقت که فرصت داشته باشند به یادگیری یا مباحثه مستقیم بپردازند. با شکل‌گیری فضای مجازی مرزها کم‌رنگ‌تر شده است و جهانی‌شدن در تمامی امور اجتماعی به وضوح دیده می‌شود. سرعت، ارزانی، بالابودن کیفیت، نزدیکی و در دسترس بودن، شفافیت و تنوع از ویژگی‌های فضای مجازی است.

ب) دیجیتالی بودن

اینترنت مبتنی بر اعداد و منطق ریاضی است از این رو توانایی تغییر و دخالت در این فضا آنطور که خواست کاربر است کاملاً ممکن می‌شود بر این اساس کاربر کاملاً می‌تواند با تغییر در رنگ‌ها و انتخاب فضای کار خود در اینترنت بر اساس خواست خود علایق خود را کاملاً در این فضا پیاده کند، بدین سبب تعداد کاربران اینترنتی وجود تفاوت‌های فرهنگی، اعتقادی، قومی، نژادی و... در این فضا رو به فزونی است.

ج) حافظه مجازی

حافظه مجازی اینترنت این فرصت را فراهم کرده است تا با انباشتی از اطلاعات در این فضا روبرو باشیم. این مسئله در تناقض با سیاست محدود سازی قرار دارد. اینترنت، ضد سانسور است و

۱- سید سعادت، هنجارهای اخلاق اسلامی در حریم خصوصی فضای مجازی، ص ۵۳.

۲- همان، ص ۶۶.

امکان دسترسی به هر نوع اطلاعاتی در آن فراهم است.

بند چهارم: تیپ شناسی سازه‌ها و ساخت‌های مجازی (انواع فضای مجازی)

در اینجا ما با شش ساخت متفاوت مواجه هستیم که دقیقاً مثل فضاها و بناها در جهان فیزیکی از خصوصیات و ظرفیت‌های متفاوتی برخوردارند.

الف) فضای وب سایت‌ها:

فضای وب سایت از یک سامانه سازمان یافته و تعریف شده‌ای برخوردار است و ساختار و پیوندهای این فضا از استمرار بیشتری برخوردار هستند.

حضور سازمانها، شرکتها، وزارتخانه‌ها، خبرگزاریها، رسانه‌های صوتی و تصویری و همه بازار تجارت با پسوندهایی مثل، «.آر.جی.نت، کام»^۱ یا پسوندهای کشوری که منعکس کننده فضای مجازی می‌باشد مثل «.آی.آر»^۲ برای ایران یا «.یو.کا»^۳ برای بریتانیا در فضای مجازی سازی و کار ساختارمند پیدا می‌کنند.

ب) فضای وبلاگ‌ها:

وبلاگ یک ساختمان مجازی است که امکان منعطف ساختن ساخت‌ها با ابزار و خدمات فراهم شده و همچنین امکان تعامل همزمان صاحب وبلاگ و کاربران وجود دارد. این فضا برخلاف فضای سایت یک فضای غیر رسمی با ادبیات خودمانی با کاربر و یا حتی مشتری در وبلاگ‌های تجاری مواجه می‌شود، به صورت غالب وبلاگ به عنوان فضای متعلق به فرد شناخته شده است البته بعضی سازمانها و فعالیت‌های گروهی نیز در فضای وبلاگ نمایندگی می‌شوند.

ج) فضای شبکه‌ای و گروه‌های خبری:

گروه‌های شبکه‌ای و خبری محصول رشد کامپیوترهای بوتیکس در سالهای ۱۹۰۰ به بعد می‌باشند در واقع در این سیستم امکان مرتبط کردن یک فضای اتو مکانیکی کامپیوتر رابه فضای دیگر فراهم می‌کرد در دهه ۱۹۸۰ این سیستم به عنوان "استفاده شبکه‌ای" معروف شد. امروز این امکان از طریق اینترنت فراهم شده است و می‌تواند به طور هم‌زمان پیام‌هایی را بین اعضای گروه

1 - org, com, net

2 - ir

3- uk

تبادل کند.

د) فضای ایمیل:

ایمیل بالاترین کاربرد فضای اینترنت را به خود اختصاص داده است. ارسال پیام به صورت یک پست مجازی که در فضای لیست پست‌های در یافت کننده قرار می‌گیرد و همچنین امکان پاسخ دادن در همان صفحه نامه شده و ارسال نامه مجازی به دیگران و ظرفیت این فضا برای ارسال یک پیام مشابه به هزاران نفر در مناطق و مکان‌های متفاوت دنیا انقلاب بزرگی در عرصه ارتباطات محسوب می‌شود.

ج) فضای گفتگو:

کنفرانس و پیام‌های هم‌زمان: فضاهای چت نیز فضاهای دیگری هستند که در آنها کاربران به گفتگو می‌پردازند.

بند پنجم: دیدگاه بین المللی و فضای سایبر^۱

دیدگاه حقوقی سازمان ملل موضوعات حقوقی (فضای سایبر) را به پنج طبقه تقسیم کرده است که عبارتند از:

۱- مشکلات دسترسی؛

۲- نا امنی فضای سایبر؛

۳- مقررات فضای سایبر؛

۴- حقوق مدنی و خصوصی در محیط سایبر؛

۵- چالش‌های فضای سایبر (ولگردی، مخفی شدن، هویت، تروریسم، جنگ و.....)

با توجه به این پنج دسته دیدگاه حقوقی سازمان ملل؛ بیست و دو موضوع حقوقی ارائه کرده است که بخش‌های زیادی از آنها به صورت قانون تدوین شده و کشورها از آن استفاده می‌کنند.

۱ جهانگردی، نصرالله - پازری، محسن - فضای مجازی، ملاحظات اخلاقی، حقوقی و اجتماعی (سمینار ملی فضای مجازی) چ اول

جدول فهرست موضوعات حقوقی بر اساس دیدگاه حقوقی سازمان بین المللی:

ناشناس	تنظیم مقررات در فضای سایبر
امضای الکترونیک	مشکلات دسترسی
نهاد تنظیم مقررات و اعمال واریسی	محافظت از داده
مقررات ارتباطی حق دسترسی	مجازات جزایی
هرز نامه	کد ویروس
خسارت مدنی	مجازات جزایی
توافق نامه مالکیت معنوی	استانداردهای ادله
جبران نرم افزار شامل رمز (کد) کردن	نا امنی اطلاعاتی
جبران خسارت جزایی	نشریات مستهجن
حق حاکمیت و حوزه چالش های فضای سایبر	حقوق مدنی و خصوصی سایبر
	مرجع حل اختلاف
	عقد قرارداد از راه دور

از دیدگاه دیگر و بر اساس پژوهش های مرکز تحقیقات مخابرات^۱ ابعاد حقوقی دو بعد کلی دارد که عبارتند از:

۱- حوزه حقوق ارتباطات؛

۲- حوزه حقوق فناوری اطلاعات؛

که ذیل این دو گروه قوانین بسیاری قرار گرفته اند.

در ایران نیز فعالیت های بسیاری برای تدوین و تبیین قوانین لازم برای فضای فناوری اطلاعات و ارتباطات انجام گرفته است، مهم ترین اقدام صورت گرفته تصویب قانون تجارت الکترونیک است. این قانون در ۷ اصل و ۱۵۵ ماده تنظیم شده است و در برگیرنده شش حوزه اصلی (جرائم، استناد پذیری الکترونیکی، احراز هویت، تبادل کالا و خدمات حقوق مشتریان، و اسناد الکترونیکی) است. این قانون دارای شش آیین نامه اجرائی است که آخرین آن مربوط به تاییدات

موضوعات پزشکی است^۱

بندششم: سیاست‌های کلی نظام در خصوص شبکه‌های اطلاع‌رسانی رایانه‌ای

امروزه اینترنت به عنوان بارزترین نماد فضای مجازی مطرح و رایانه ابزار کارکرد در این فضا است، لذا عنوان رایانه اصطلاح عامی برای اینترنت و فضای مجازی گردیده است. در مورد قوانین و مقررات فضای مجازی وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات با توجه به اهداف برنامه پنجم توسعه شاخص‌هایی را برای قوانین فضای مجازی در نظر گرفته است^۲ که در صورت تدوین قوانین و مقررات بر مبنای شاخص‌های در نظر گرفته شده؛ در جهت استفاده بهینه از فضای مجازی در چارچوب مقررات تعیین شده، گام جدی و موثری برداشته خواهد شد و کاربران اینترنتی و فضای مجازی نیز فعالیت‌های خود را الزاماً در محدود همان مقررات انجام خواهند داد. این شاخص بر اساس فهرستی از قوانین که باید در کشور توسعه داده شود، تعریف می‌گردد. بر اساس مطالعات موجود در سازمان فناوری اطلاعات ایران در حوزه چارچوب حقوقی مورد نیاز در کشور در حوزه فناوری اطلاعات و ارتباطات، می‌توان فهرست زیر را در رابطه با قوانین مورد نیاز تعریف نمود:

- ۱- مقررات دسترسی به زیرساخت (مدیریت فرکانس، تعرفه گذاری، قوانین و مقررات نظارت بر سرویس و...^۳
- ۲- مقررات دسترسی به اطلاعات
- ۳- نظام مهندسی فناوری اطلاعات و ارتباطات
- ۴- نظام صنفی رایانه‌ای
- ۵- حقوق مالکیت معنوی
- ۶- مالکیت نام‌های دامنه و برندها
- ۷- حقوق توسعه دهندگان نرم افزار
- ۸- قانون تجارت الکترونیک

۱- جهانگردی، نصرالله؛ پازری، محسن- فضای مجازی، ملاحظات اخلاقی، حقوقی و اجتماعی، ص ۴۶.

۲- سایت وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات.

- ۹- حقوق مصرف کننده
 - ۱۰- حریم خصوصی
 - ۱۱- هویت و امضای دیجیتال
 - ۱۲- ادله الکترونیک
 - ۱۳- جرائم سایبری
 - ۱۴- خانه داوری فناوری اطلاعات و ارتباطات
 - ۱۵- حفاظت کودکان در فضای مجازی^۱
 - ۱۶- قوانین نشر دیجیتال (کتاب، صدا، فیلم، اخبار، محتوای تارنما)
 - ۱۷- مقررات امنیتی و پدافند غیرعامل در ساخت مراکز داده نهادهای مختلف کشور
 - ۱۸- نظام بازرسی و ممیزی امنیتی برای مدیریت امنیت اطلاعات بخش‌های مختلف دولت
 - ۱۹- قوانین بر شکستگی و کنترل ریسک در فضای صنعت و بازار^۲ به منظور ترغیب فعالیت در
- بخش
- ۲۰- قوانین و مقررات اپراتورهای مجازی
 - ۲۱- نظام مشخص بازرسی و ممیزی ایمنی و امنیت کالاها و خدمات‌ای تی سی
 - ۲۲- قانون جامع یو اس ا در
 - ۲۳- قوانین و مقررات مورد نیاز در خصوص بانکداری الکترونیکی در خصوص ریسک‌های عملیاتی تغییر نامطلوب در حساب یا تراکنش مشتریان.

گفتار دوم: فضای مجازی - حقوق

بند اول: کلیاتی درباره حقوق

در زبان فارسی واژه حقوق در معانی گوناگونی بکار می‌رود که از جمله مهم‌ترین آن‌ها است:

۱- مجموعه مقرراتی که بر اشخاص از آن نظر که در اجتماع هستند حکومت می‌کند. خواسته‌های آدمیان به حکم فطرت با هم شباهت زیاده دارد، کم‌بیش همه یک چیز را طالبند، پس نزاع بر سر جلب منافع بیشتر و تامین زندگی بهتر درمی‌گیرد، ناچار باید قواعدی بر روابط اشخاص، از جهتی که عضو جامعه اند حکومت کند و ما امروز مجموعه این قواعد را حقوق می‌نامیم.

برای تنظیم روابط مردم و حفظ نظم در اجتماع حقوق برای هر کس امتیازهایی در برابر دیگران می‌شناسد و توان خاصی به او می‌بخشد این امتیاز و توانایی را حق می‌نامند که جمع آن حقوق است که حقوق فردی نیز گفته می‌شود.

۲- گاه مقصود از حقوق علم حقوق است یعنی دانشی که به تحلیل قواعد حقوقی و سیر تحول و زندگی آن می‌پردازد.

حقوق معانی دیگری هم دارد؛ برای مثال وقتی سخن از حقوق کارمندان دولت یا حقوق دیوانی می‌شود، مقصود دستمزد کارکنان و پولی است که دولت بابت ثبت اسناد رسمی ازدو طرف معامله می‌گیرد این معانی که بیشتر در امور مالیاتی و حقوق اداری بکار می‌رود رواقع از نشانه‌های حق است که رنگ اصطلاح پذیرفته است.^۱

بند دوم: مفهوم حقوق فضای مجازی و اصالت آن

حقوق فضای مجازی مجموعه اصول و قواعد حقوقی حاکم بر فضای سایبر و ارتباطات این

۱- کاتوزیان، ناصر، مقدمه علم حقوق - ص ۱

فضا است برخلاف تصویری که ممکن است وجود داشته باشد در این فضا همانند دنیای واقعی هر عمل یا حادثه‌ای از تعامل و قرارداد گرفته تا تقلب و دروغ پردازی مشمول قواعد حقوقی است. پیشرفت فناوری، پیچیده شدن روابط اجتماعی و اقتصادی و ضرورت همگامی این حقوق با تحولات سریع موجب ایجاد گرایش‌های بسیار فرعی و تخصصی در علم حقوق شده که از یک سو سابقه‌ای برای آن وجود ندارد و از سوی دیگر مرتبط ساختن آنها با یکی از گروه‌های اصلی حقوق (خصوصی - عمومی) دشوار است. حقوق فضای مجازی علاوه بر داشتن این ویژگی‌ها با یک اشکال عمده هم روبروست و آن ایراد به اصل وجود این گرایش از حقوق می‌باشد.^۱

بند سوم: یک اشکال بر حقوق فضای مجازی و پاسخ اشکال

در ایران نیز فعالیت‌های بسیاری برای تدوین و تبیین قوانین لازم برای فضای فناوری اطلاعات و ارتباطات انجام گرفته است، مهم‌ترین اقدام صورت گرفته تصویب قانون تجارت الکترونیک است. این قانون در ۷ اصل و ۱۵۵ ماده تنظیم شده است و در برگیرنده شش حوزه اصلی؛ جرایم، استناد پذیری الکترونیکی، احراز هویت، تبادل کالا و خدمات حقوق مشتریان، و اسناد الکترونیکی است. این قانون دارای شش آیین نامه اجرائی است که آخرین آن مربوط به تاییدات موضوعات پزشکی است.^۲

همانند برخی دیگر از گرایش‌های نوین همچون حقوق تجارت الکترونیک، می‌توان این بحث را مطرح کرد که حقوق فضای مجازی به عنوان گرایش مستقل وجود ندارد بلکه تنها درسی در رشته حقوق است که مباحث حقوقی مرتبط با فضای مجازی در آن مطرح می‌شود به عبارت دیگر حقوق فضای مجازی اصالت لازم را برای تبدیل شدن به یک گرایش ولو فرعی از حقوق ندارد. چرا که مطالب آن از مباحث مختلف حقوقی ناشی می‌شود و با قواعد و اصول حقوقی موجود می‌توان به تمامی مسائل حقوقی ناشی از افزوده شدن ارتباطات مجازی به زندگی اجتماعی انسان پاسخ داد. با این وصف دلیلی وجود ندارد که هر پدیده جدید حقوق مخصوص به خود داشته باشد.

این طرز تلقی دارای این امتیاز مهم می‌باشد که از انشقاق حقوق و در نتیجه پیچیدگی بدون

۱- السان، حقوق فضای مجازی، ص ۲۲.

۲- جهانگردی، نصرالله؛ پازری، محسن - فضای مجازی، ملاحظات اخلاقی، حقوقی و اجتماعی، ص ۱۵.

دلیل آن جلوگیری می کند به علاوه نشان می دهد که قواعد عمومی حقوق در مورد گرایش های جدید اجرا می شود و خصوصیت های متفاوت این گرایش ها تنها به عنوان استثنا مورد توجه قرار می گیرد.^۱

در پاسخ به این اشکال باید گفت؛ این تعصب به قواعد حقوقی تا حدود زیادی بیهوده است به علاوه اگر قرار باشد مسائلی که ایجاد پیشرفت و فراگیر شدن فضای مجازی در جامعه موجب آنها شده بطور مستقل بررسی شود لازم است نام و عنوانی به آن اطلاق گردد، این عنوان اگر حقوق فضای مجازی باشد، گویا نخواهد بود چرا که این تصور را ایجاد می کند که هدف، صرفاً بررسی رابطه فضای مجازی و حقوق است در صورتیکه مقصود بررسی اصول و قواعد حقوقی حاکم بر این فضا ارتباطات رایانه ای و جرایم و تخلفات و مسئولیت هایی است که در عرصه فضای مجازی مطرح است.

باید پذیرفت که اگر قرار باشد حقوق هم پای نیازهای زمان پیش رود و در تصمیم گیری های کلان یا تخصصی به دلیل سکوت یا عقب ماندگی کنار گذاشته نشود، تخصصی شدن و پرداختن به تمام مسائل مرتبط با جامعه ضرورت دارد.

فضای مجازی فنون و شگردهای مخصوص خود دارد و حقوق برای شناختن این فضا و قاعده مند کردن آن باید به همان فونونی مسلح شود که در آن مجری، و هر روز در حال تحول و پیچیده تر شدن است.

بند چهارم: بیان دیدگاه اسلام در باره منشا حقوق^۲

حقوقی وجود دارد که برای همه انسان ها چه مسلمان و چه کافر ثابت است و یک سری حقوق داریم که بسته به زمان و مکان و شرایط فرد تغییر می کند.

سوال: چرا یک مسلمان چنین موضعی در باره حقوق دارد؟

ما به عنوان مسلمان که حقانیت اسلام با دلیل و برهان برایمان ثابت شده است آنها را می پذیریم و چون و چرا نداریم.

انسان کمال مشخصی دارد که باید به آن دست یا بد، باید برای تحقق این کمال یک سلسله

۱- همان، ۲۳

۲- همان، ۱۰۴

قوانین و حقوق در نظر گرفته شود که اگر معتبر و مشروع نباشند و جامعه برای آنها ارزش قائل نباشد؛ آن لوازم و در نتیجه آن کمال محقق نخواهد شد. دین می‌گوید جهان صاحبی دارد خدا نام که حکیم است و کارهایش هدفمند است، هدف او از خلقت جهان و انسان تحقق کمال است، امکان تحقق این کمال غایی در مور دانسان در گرو اعتبار و وضع قوانین و حقوقی برای انسان است، اینکه تعبیر به امکان می‌کنیم بدان جهت است که این قوانین و حقوق فقط زمینه تحقق آن کمال را فراهم می‌کند اما اینکه آن کمال حتماً محقق شود بستگی به اراده خود انسان دارد.

چه کس باید این قوانین را وضع کند؟ کسی که مالک ویا، آفریننده و صاحب اختیار همه آنها است و هدف خلقت هر موجود و کمال متناسب با آنرا به خوبی می‌داند و او کسی جز خدای متعال نیست. بر این اساس است که ما اصل همه حقوق را خداوند می‌دانیم و معتقدیم اعتبار همه حقوق ناشی از جعل، وضع و اراده تشریحی خداوند است.

اگر انسان حق دارد زنده باشد، غذا بخورد، بدان جهت است که خداوند این حقوق را برای او قرار داده و تعلق اراده خداوند به جعل این حقوق برای انسان نیز براساس هدفی است که از خلقت انسان مدنظر داشته است.

بند پنجم: قوانین کیفری و جزایی مظهر رحمت مضاعف خداوند^۱

بعضی از امور در سعادت جامعه نقش بسیار تعیین کننده‌ای دارد و ترک آنها مفاسد بزرگی را برای جامعه به بار خواهد آورد، اموری نیز هستند که انجام آنها فسادهای بزرگی را برای بشریت بوجود می‌آورد و سدهای عظیمی در برابر مسیر تکامل انسان قرار می‌دهد. در اینگونه امور که مفسده انجام عملی، بسیار مخاطره آمیز است خدای متعال علاوه بر بیان اصل مفسده و نیز نهی شدید از آن در همین دنیا برای ارتکاب آن عقوبت و مجازات مقرر داشته است که این نیز از رحمت مضاعف خداوند است. مثلاً در مورد زنا می‌فرماید به زنا نزدیک نشوید زیرا همواره زشت است علاوه بر آن می‌فرماید بر هر زن و مرد زناکاری صد تازیانه بزنید و نسبت به آنها دلسوزی نکنید، به سبب آنکه این عمل قبیح در سقوط جامعه نقش فوق‌العاده‌ای دارد.

اگر جعل حق برای کسی موجب سد تکامل و مانع رشد دیگران شود این امر خلاف حکمت خداست بنابر این نباید حقوقی مقرر شود که با این غرض منافات داشته باشد به حاکم اسلامی تنها

۱- جهانگردی، نصرالله؛ بازری، محسن - فضای مجازی، ملاحظات اخلاقی، حقوقی و اجتماعی، ص ۲۴۲.

این حق داده شده است که با استفاده از اختیارات خویش هر چه بیشتر مصالح جامعه اسلامی را تامین واحکام الهی را در جامعه اجرا نماید و در این محدوده اومیتواند قوانین و مقرراتی وضع کند، البته ممکن است دو قانون با هم تزامم داشته باشد در این حالت تازمانی که تزامم وجود دارد قانون اهم و اصلح اجرا میشود.^۱

بنابراین ملاک حقوق در اسلام فراهم ساختن زمینه حرکت اختیاری انسانها از میان دو مسیر خوب و بد است به شرط آنکه با هدف کلی آفرینش که فراهم شدن زمینه رشد برای حد اکثر انسانها در بهترین راهها است تنافی نداشته باشد^۲

بند ششم: جایگاه حقوق در فضای مجازی

با توجه به ارتباط فضای مجازی با جنبه‌های مختلف حقوق، حقوق فضای مجازی جایگاه منحصر به فردی در علم حقوق دارد. این گرایش یک شاخه بین رشته‌ای محسوب می‌شود به این معنا که با گرایش‌هایی مختلف حقوق ارتباط می‌یابد. برای روشن ساختن موضوع لازم است مباحث قابل طرح در این گرایش را بطور خلاصه مورد بررسی قرار دهیم. یکی از مباحث اصلی در حقوق فضای مجازی، قرار دادهای مرتبط با این فضا (اعم از قرار داد نرم افزار، قرارداد اعطای مجوز، قرارداد برقراری ارتباط و مدیریت آن و...) می‌باشد. این مباحث و همچنین بحث مسئولیت مدنی در فضای مجازی موجب می‌شود که حقوق فضای مجازی با یکی از گرایش‌های اصلی حقوق یعنی حقوق خصوصی مرتبط باشد.

بحث از مالکیت فکری در فضای مجازی (اعم از حق نرم افزار، حق بر علائم تجاری و نام دامنه در اینترنت، حق ناشی از تار نماها و....) موجب می‌شود حقوق فضای مجازی با گرایش حقوق مالکیت فکری ارتباط داشته باشد.

جرائم و تخلفاتی که در فضای مجازی روی می‌دهد، ادله و ارتباط امارات دعاوی کیفری مرتبط با رایانه، فنون و ابزارهای پیگرد جرائم در فضای مجازی، نحوه دیده بانی و شنود ارتباطات رایانه‌ای از جمله حقوق فضای مجازی محسوب می‌شود که موجب ارتباط این گرایش با گروه اصلی ((حقوق)) کیفری می‌شود.

۱- جهانگردی، نصرالله؛ پازری، محسن- فضای مجازی، ملاحظات اخلاقی، حقوقی و اجتماعی، ص ۲۴۶

۲- همان، ص ۲۴۷

حق فعالیت در فضای مجازی از جمله حقوق ملت است که تا قبل از تصویب قانون جرایم رایانه‌ای به صراحت با همین نام در قانون اساسی و قوانین دیگر آورده نشده بلکه می‌بایست با تفسیر قانون اساسی تبیین می‌شد.

با توجه به توضیحاتی که در بالا آمد اگرچه فعالیت در فضای مجازی به عنوان حق عمومی همه افراد ملت امری بدیهی محسوب می‌شود و از طرفی حاکم جامعه اسلام وظیفه دارد که با استفاده از اختیارات خویش هرچه بیشتر مصالح جامعه اسلامی را تامین و احکام الهی را در جامعه اجرا نماید و قوانین و مقرراتی وضع کند که ضامن حرکت بشر در جهت تکامل باشد؛ لازم است در زمینه فعالیت در فضای مجازی که جزء تفکیک‌ناپذیر زندگی بشر امروزی است؛ قوانینی را وضع و به اجرا درآورد که در این بین حقوق اصناف مختلف جامعه رعایت شود.

حریم خصوصی در فضای مجازی یکی از زوایای حساس این فضا به شمار می‌رود که حیثیت افراد در موقعیت‌های فردی، خانوادگی، شغلی و اجتماعی به شدت تحت الشعاع این جریان نوین فرهنگی قرار خواهد گرفت، اگر ملاحظات قانونی، حقوقی و کیفری وجود نداشته باشد آسیب‌های غیر قابل جبرانی دامن جامعه را خواهد گرفت و افراد سودجو با اغراض شخصی، اقتصادی و سیاسی و.... به سهولت آرامش روانی جامعه را برهم خواهند زد. در این تحقیق در حد توان به جریان حقوقی و کیفری آن در قوانین داخلی ایران پرداخته خواهد شد.

البته ضروری به نظر می‌رسد که ابتدا اصل موضوع حریم خصوصی مورد بررسی قرار گیرد و سپس با فضای مجازی تطبیق داده شود.

گفتار سوم: فضای مجازی – حریم خصوصی

بند اول: حریم خصوصی

الف) تعریف لغوی

حریم به معنای آنچه که از پیرامون خانه و عمارت که بدان متعلق باشد، و مکانی که حمایت و دفاع از آن واجب است و خصوصی به معنای شخصی، داخلی و هر چه که زندگی خصوصی اشخاص را در نظر بگیرد به کار رفته است. کلمات حرم، حرمت، احترام، تحریم با حریم، هم ریشه اند.^۱

ب) تعاریف اصطلاحی:

۱- حریم خصوصی قلمرویی از زندگی هر شخص است که آن شخص عرفاً یا با اعلان قبلی در چهارچوب قانون انتظار دارد تا دیگران با رضایت وی به اطلاعات راجع به آن دسترسی نداشته یا به آن وارد نشوند، یا بر آن نگاه یا نظارت نکنند و یا در آن قلمرو وی را مورد تعرض قرار ندهند: منازل، و اماکن خصوصی، حریم خلوت و تنهای افراد محل‌های کار، اطلاعات شخصی و ارتباطات خصوصی با دیگران، و حریم جسمانی افراد حریم خصوصی محسوب می‌شوند.^۲

۲- حریم خصوصی به معنای محدوده خاص هر شخص است که دیگران نمی‌توانند در آن محدوده وارد شوند و یا متعرض آن گردند. حریم خصوصی می‌تواند در سطوح متعدد مورد توجه قرار گیرد. گاه مراد از حریم خصوصی سطح کاملاً شخصی آن است که حتی زن و فرزندان به عنوان نزدیک ترین اشخاص به وی نمی‌توانند به آن نزدیک شوند. گاه مراد از حریم خصوصی، بخشی از حوزه انسانی است که ارتباط با دیگران و جامعه ندارد. می‌توان از آزادی فکری، مذهبی،

۱- معین، فرهنگ معین، عمید، فرهنگ عمید، واژگان حریم و خصوصی

۲- انصاری، باقر، حقوق حریم خصوصی، ص ۳۱۶

انتخاب اقامت گاه، مکاتبات شخصی و مانند آن به عنوان حریم خصوصی افراد یاد کرد.^۱
بنابراین، حریم خصوصی به معنای مکان و محلی است که اختصاص به فرد داشته و دفاع از آن واجب و تعرض نسبت به آن ممنوع می‌باشد.^۲

حریم خصوصی به شکل حقوقی، سیاسی و اخلاقی می‌تواند مورد توجه قرار گیرد و از منظرهای مختلف می‌توان آن را تحلیل و تبیین کرد. در هر رویکردی قواعد و مباحث و مؤلفه‌های خاص خود را دارد.^۳

در اعلامیه حقوق بشر اسلامی مصوب ۱۲ محرم ۱۴۱۱ قمری در قاهره نیز در ماده ۱۸ قسمت «ب» در راستای توجه به حریم خصوصی آورده است؛ هر انسانی حق دارد در امر زندگی خصوصی خود استقلال داشته باشد و جاسوسی و نظارت بر او و مخدوش کردن حیثیت او جایز نیست و باید از او در مقابل هرگونه دخالت زور گویانه حمایت شود.^۴

شورای اروپا تعریفی از حق خصوصی ارائه داده است:

حق حریم خصوصی مربوط می‌شود به زندگی خانوادگی، مسکن، تمامیت جسمانی، روحی، آبرو، اعتبار، شهرت، حیثیت افراد و اجتناب از اینکه چهره کاذبی از فرد ساخته شود، افشا نکردن وقایع نامربوط و آزار دهنده، عدم افشای غیر مجاز تصویر خصوصی، حمایت از عدم افشای اطلاعاتی که بر اثر اعتماد اشخاص حاصل کرده اند و در اختیار آنان قرار گرفته است.^۵

حریم خصوصی را می‌توان به چهار حوزه مجزا و مرتبط با یکدیگر تقسیم کرد:

۱- حریم اطلاعاتی که شامل قوانینی است که اطلاعات شخصی نظیر اطلاعات مالی، پزشکی و دولتی افراد را تحت کنترل قرار می‌دهد. این حوزه به حفظ اطلاعات هم معروف است.

۲- حریم جسمانی که به محافظت افراد در برابر اطلاعات ژنتیکی و دارویی و نظایر آن مرتبط

می‌شود.

۳- حریم ارتباطات که به امنیت پست‌های الکترونیکی، تلفن‌ها، پست و سایر اشکال ارتباطات

۱- سید سعادت‌تی فهیمه، هنجارهای اخلاق اسلامی در حریم خصوصی فضای مجازی، ص ۹۰.

۲- همان.

۳- ناصر زاده، هوشنگ. اعلامیه‌های حقوق بشر، چاپ اول، تهران: جهاددانشگاهی ۱۳۷۲ ص ۹-۱۰.

۴- همان.

۵- اعراب شیبانی، علی رضا، اخلاق حرفه‌ای و حق دسترسی به اطلاعات رسانه‌ای و کتابداری، ص ۳۸۵ و ۳۸۶.

توجه دارد.

۴- حریم مکانی که به اعمال مجموعه‌ای از محدودیت‌ها و نظارت‌ها در محیط کار و زندگی افراد و همچنین اماکن عمومی اطلاق می‌شود.

حریم مکانی معمولاً توسط نظارت ویدیویی ویاچک کردن هویت افراد مورد کنترل قرار می‌گیرد.^۱

تعریف اصطلاحی حریم خصوصی همان تعریف حق خلوت است که برخی از آن به عنوان حق امنیت فردی، مصونیت ممکن و حیثیت و تعرض ناپذیری مکاتبات یاد نموده اند.

حق خلوت عبارت است از؛ حق داشتن یک چارچوب محافظت شده امن و خالی از اغیار که در آن شخص بدور از مداخله و فشار دیگران آن طور که میل دارد زندگی می‌کند.^۲

قطع نامه کنگره بین المللی حقوقدانان، مصادیق تعرض به حق خلوت را چنین بیان نموده است:^۳

۱- مداخله در زندگی داخلی و خانوادگی فرد؛

۲- تعرض به تمامیت جسمانی و روانی و ایجاد محدودیت‌های اخلاقی و معنوی؛

۳- تعرض به حیثیت شرافت و شهرت افراد؛

۴- تفسیر ناجا و مضر از گفته‌ها و اعمال شخصی؛

۵- افشای امور ناراحت کننده مربوط به زندگی خصوصی فرد؛

۶- استفاده از اسم، هویت و عکس دیگری برای مقاصد تبلیغی و تجارتي؛

۷- زیر نظر گرفتن یا توقف شخص و یا جاسوسی کردن در باره او؛

۸- بازرسی مکاتبات دیگری؛

۹- سوءاستفاده از مکاتبات کتبی یا شفاهی فرد؛

۱۰- افشای اطلاعاتی که از کسی در نتیجه ارتباط حرفه‌ای گرفته یا داده شده است، خلاف

قاعده حفظ اسرار شغلی و حرفه‌ای است.

اصل احترام به حق خلوت، مانند هر اصل حقوقی دیگر در برخی موارد استثنا پذیر است در

۱ - همان، ص ۳۶.

۲- سید سعادت‌ی فهیمه، هنجارهای اخلاق اسلامی در حریم خصوصی فضای مجازی، ص ۹۰.

۳- موسی زاده، ابراهیم، مصطفی زاده، ابراهیم، نگاهی به مفهوم و مبانی حق بر حریم خصوصی در نظام حقوقی عرفی، فصلنامه بررسی حقوق عمومی سال اول، شماره ۲، ص ۵۶.

اعلامیه جهانی حقوق بشر و میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی، حفظ امنیت ملی، نظم عمومی، سلامت و اخلاق عمومی، حقوق و آزادی‌های دیگران به عنوان خطوط قرمز حق خلوت دیگران ذکر شده است.^۱

بارزترین واژگان مرتبط با اصطلاح حریم خصوصی عبارتند از:

الف) حق کرامت انسانی: کرامت در لغت به معنی بزرگی ورزیدن، جوانمرد بودن.

از نگاه اسلام و قرآن حفظ کرامت انسانی بدیهی‌ترین حق بشر است و همه انسان‌ها را مکلف به رعایت آن می‌داند.^۲

﴿ وَ لَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَ حَمَلْنَاهُمْ فِي الْبُرِّ وَ الْبَحْرِ وَ رَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَ فَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلاً ﴾^۳؛ «حقیقتاً فرزندان آدم را گرامی داشتیم و آنها را بر خشکی و دریا مسلط ساختیم و روزی پاک دادیم و برتری دادیم بر بیشتر مخلوقات مان».

ب) حق شهروندی: شهروند در حقیقت عضوی از یک مجموعه تلقی می‌شود که دارای حقوق و تکالیف نوشته شده یا نا نوشته است. یکی از مهم‌ترین تکالیف متقابل شهروندان که بقای زندگی اجتماعی را تضمین می‌کند ضرورت حفظ حریم خصوصی افراد در جامعه است که باید توسط افراد جامعه و دولت محترم شمرده شود.^۴

ج) محرمانگی: مراد از محرمانگی حفظ اخبار و اطلاعات شخصی و خصوصی فرد از دسترس سایر افراد است.^۵

د) حق خلوت: خلوت به معنای تنهایی و جای خالی از غیر،^۶ حق خلوت را می‌توان حق فرد در داشتن جای خالی از اغیار و بدور از حضور دیگران تعریف نمود.^۷

ج) تعریف مصداقی از نوع تعریف فرد شمار

۱- سید سعادت‌ی فهمیه، هنجارهای اخلاق اسلامی در حریم خصوصی فضای مجازی، ص ۹۲.

۲- آماده، مهدی، حمایت از حریم خصوصی، ص ۲۴.

۳- اسراء ۷۰.

۴- آماده، مهدی، حمایت از حریم خصوصی، ص ۲۵.

۵- همان ۲۷.

۶- عمید، حسن، فرهنگ عمید، واژه خلوت.

۷- آماده، مهدی، حمایت از حریم خصوصی، ص ۲۷.

منظور از تعریف مصداقی تعریفی است که در آن برای شناساندن امر مورد نظر نمونه‌ها و مصداقی از آن به خاطر معرفی می‌شود و در روش فرد شمار نام آنها بیان می‌شود برای مثال اگر کسی بپرسد سیاره چیست؟ در پاسخ می‌گوییم «سیاره همان زمین، عطارد، مریخ، وزهره است». در تعریف حریم خصوصی نیز می‌توان از همین روش استفاده کرد.

حریم خصوصی دارای مصداق و افرادی است که از رویه قضایی بدست آمده اند و به شرح زیر هستند:^۱

نام و سایر مشخصات؛

نشانی اعم از محل سکونت یا نشانی الکترونیکی؛

تصویر یا حق تصویر؛

وضعیت سلامتی فرد؛ جسمی، روحی، روانی؛

سطح تحصیلات؛

وابستگی صنفی و مذهبی؛

عقاید و دیدگاه‌های سیاسی و اجتماعی؛

اوقات فراغت و چگونگی گذران آن؛

منابع و شیوه تامین نیازهای مالی و معیشتی؛

روابط خانوادگی؛

موقعیت خانوادگی؛

روابط دوستانه؛

زندگی عاطفی و احساسی؛

شیوه ادامه تحصیل فرزندان؛

گذشته اشخاص به خصوص سوابق کیفری؛

شغل اشخاص؛

اعضای بدن، برخی نواحی و اندام جنسی؛

تمایلات و آرزوها؛

۱ - محسنیان سید علی، نشریه پژوهش و سنجش، ورود رسانه به حریم خصوصی، شماره ۳۹ و ۴۰، سال ۱۱، ص ۲۴۰.

مکاتبات و مراودات مخابراتی یا کتبی و نیز مرسولات پستی؛

خانواده فرد؛

محل سکونت افراد.

ورود به منزل و خلوت افراد به دو گونه صورت می‌گیرد؛ ۱- ورود فیزیکی ۲- ورود غیر فیزیکی؛^۱ که ورود غیر فیزیکی ورود به حریم خصوصی افراد از طریق فضای مجازی را شامل می‌شود.

با توجه به حفظ حقوق شهروندی و حریم خصوصی افراد و نیاز جامعه در داشتن پشتوانه در برخورد با ناقضین حریم خصوصی مسئولین حکومتی بر آن شدند تا در خصوص حفظ حریم خصوصی لایحه‌ای تنظیم و به مجلس تقدیم کنند.^۲

در این لایحه تعریف نسبتاً وسیعی از مفهوم حریم خصوصی ارائه شده است. به موجب ماده ۲ این لایحه حریم خصوصی، قلمرویی از زندگی هر شخص است که آن شخص عرفاً یا با اعلام قبلی در چهارچوب قانون انتظار دارد تا دیگران بدون رضایت وی به آن وارد نشوند و یا بر آن نظارت نکنند و یا به اطلاعات راجع به آن دسترسی نداشته باشند یا در آن قلمرو وی را مورد تعرض قرار ندهند. جسم، البسه، اشیاء همراه فرد اماکن خصوصی و منازل، محل‌های کار، اطلاعات شخصی و ارتباطات خصوصی با دیگران حریم خصوصی محسوب می‌شوند.^۳

همچنین محل اقامت افراد اعم از محلی یا کشوری، که به نوعی در آن سکونت دارند نیز مصداقی از حریم خصوصی افراد می‌باشد که در قانون اساسی به حریم آن اعتبار داده شده است: مطابق اصول ۳۳ و ۴۱ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران هیچ کس را نمی‌توان از محل اقامت خود تبعید کردی از اقامت در حل مورد علاقه‌اش ممنوعیاً به اقامت در محلی مجبور ساخت، مگر در مواردی که قانون مقرر دارد و تابعیت کشور ایران حق مسلم هرفرد ایرانی است و دولت نمی‌تواند از هیچ ایرانی سلب تابعیت کند مگر به خواست خود او یا در صورتی که به تابعیت کشور دیگری در آید.

۱ - همان صص ۱۶۰، ۱۶۱.

۲ - آماده، مهدی، حمایت از حریم خصوصی، ص ۲۲.

۳ - همان، ص ۱۷.

بند دوم: حریم خصوصی و نسبیت

دشواری تعریف حریم خصوصی باعث شده است که برخی از نظریه پردازان هویت مستقلی برای حریم خصوصی قایل نشوند.^۱

نسبیت و تغییر گرایش‌های مربوط به حریم خصوصی را در میان کشورها و حتی بخش‌های مختلف هر جامعه، بسیاری از صاحب نظران مقوله حریم خصوصی پذیرفته اند. در این زمینه تحقیقات میدانی متعدد صورت گرفته است که نتایج آنها حاکی از صحت اعتقاد به نسبیت حریم خصوصی است.^۲ از میان واقعیات مادی و شرایط نسبتاً پایدار اجتماعی که تاثیر زیادی بر موازین حریم خصوصی دارند می‌توان به مواردی همچون تراکم، جمعیت، درجه تعامل افراد، الگوهای منزل، تقسیم کار، ماهیت خانواده و دیگر روابط اجتماعی اشاره کرد.^۳

بند سوم: حریم خصوصی در نظام حقوقی ایران^۴

در نظام حقوقی ایران با اینکه قوانین و مقررات کنونی تا حدی از مصادیق حریم خصوصی حمایت کرده‌اند اما این حمایت‌ها کافی و کارآمد نیست. از جنبه‌های مختلف حریم خصوصی، علی‌الخصوص حریم اطلاعات شخصی، حریم ارتباطات اینترنتی و حریم خصوصی افراد در قبال افشاگری‌های رایانه‌ای هیچ حمایتی صورت نگرفته است، اگر حمایتی وجود دارد با توجه به در دسترس بودن انواع فناوری‌ها قابل استفاده برای نقض حریم خصوصی کافی و کارآمد نیست.

الف) شنود غیر مجاز یا استراق سمع:

شنود یا استراق سمع شکل شنیداری دستیابی به ارتباطات دیگران است هرگاه این دست یابی ارتباطی و اطلاع یافتن از اطلاعات در محیط دیجیتال باشد و خطوط ارتباطی، مخابراتی، انتقال داده‌ها و ... مورد تعرض قرار گیرند تا از این طریق فرد مرتکب به اطلاعات و داده‌ها دست پیدا کند، شنود تحقق می‌یابد.^۵ به هر حال شنود غیر مجاز حریم خصوصی افراد را نقض می‌کند.

۱ - انصاری، باقر، حقوق فضای مجازی، ص ۱۲.

۲ - همان، ص ۲۰.

۳ - همان.

۴ - ناطور - زهرا / آقا بابایی - حسین - ارزیابی سیاست کیفری تقنینی ایران در مقابله با نقض حریم خصوصی توسط فناوریهای نوین اطلاعاتی و ارتباطاتی نشریه فقه حقوق و ارتباطات، ش ۳، ص ۱۶۱، ۱۳۹۱.

۵ - بای، حسینعلی، پور قهرمان، بابک، بررسی فقهی و حقوقی جرایم رایانه‌ای، ص ۱۳۸، ص ۲۱۳.

ارزیابی سیاست کیفری ایران در خصوص شنود و استراق سمع در خصوص شنود تلفن و محتوای سیستم‌های مخابراتی و به طور کلی در سیستم حقوقی ایران در قوانین مجازات اسلامی، آیین دادرسی کیفری، قانون تاسیس شرکت مخابرات ایران و قانون جرایم رایانه‌ای مقرراتی پیش بینی شده است. قاعده کلی این موضوع در تبصره ۱۰۴ قانون آیین دادرسی کیفری بیان شده است.^۱

ماده ۲ قانون جرایم رایانه‌ای برای استراق سمع غیر مجاز، مجازات حبس از شش ماه تا دو سال یا جزای نقدی از ده میلیون (۱۰۰۰۰۰۰۰) ریال تا چهل میلیون (۴۰۰۰۰۰۰۰) ریال یا هر دو مجازات را در نظر گرفته است.

از جمله اطلاعات مربوط به شخص که تضمین‌های مناسبی را می‌طلبد تصاویر و فیلم‌های مربوط به اشخاص است. در خصوص حمایت از حریم خصوصی افراد در برابر نظارت‌های ویدیویی با دوربین‌های مدار بسته که اغلب در محیط‌های کار توسط کارفرمایان برای کنترل بر محیط رخ می‌دهد، متأسفانه ماده خاصی در قوانین فعلی ما وجود ندارد. تنها مواد موجود در این خصوص مواد ۲۳ تا ۲۷ لایحه حمایت از حریم خصوصی است که ناظر بر حریم خصوصی در محل کار است. ماده ۲۳ مدیران و کارفرمایان را فقط در صورت وجود دلایل متعارف و ظن قوی مبنی بر ارتکاب فعالیت‌های مجرمانه در ارتباط با محیط کار از قبیل سرقت یا تخریب اموال محل کار یا سوء استفاده از آنها و یا برای تامین امنیت و بهداشت محل کار یا کارکنان و مستخدمان مجاز به اعمال نظارت بر محیط کار می‌نماید علاوه بر این مطابق تبصره ۱ این ماده نظارت الکترونیکی اعم از ویدیویی و انواع دیگر باید به عنوان آخرین راه کار یا در فقدان روش‌های دیگر به کار گرفته شود.

ماده ۲۵ در مورد نظارت ویدیویی است و مقرر می‌دارد «تجهزات تصویر برداری که به قصد نظارت الکترونیکی بکار می‌رود، باید کاملاً قابل رویت باشد و همچنین در محلی که در آنجا نظارت صورت می‌گیرد علائمی بکار رفته باشد که به کارکنان، مستخدمان و ارباب رجوع توجه دهد که محل مذکور تحت نظارت الکترونیکی قرار دارد.»^۲

۱- همان ص ۱۶۵.

۲- همان ص ۱۷۵.

ماده ۲۴ نیز ناظر بر نحوه اطلاع رسانی در مورد اعمال نظارت است «در اجرای ماده فوق مدیر و کارفرما باید پیش از اقدام به نظارت، دلایل آن، زمان نظارت، اشخاص، پست ها، مکان های مورد نظر، روش ها و وسایل بکاررفته برای نظارت و اطلاعاتی که قرار است در باره آن نظارت شود را کتباً به اطلاع برساند.»

طرفداران نظارت ویدیویی در ایران، مدرسه را یک مکان عمومی تلقی کرده اند و معتقدند نصب دوربین های مدار بسته به منظور نظارت بر رفتار دانش آموزان و شناخت هرچه بیشتر آنان از سوی اولیاء مدرسه مفید است. در ایران قانونی ناظر بر پایش ویدیویی در مدارس وجود ندارد و براساس آخرین تصمیم شورای عالی آموزش و پرورش نصب دوربین های مدار بسته در کلاس های درس بویژه مدارس دخترانه ممنوع و فقط در راهرو و حیات مدرسه مجاز است (این موضوع توسط آموزش و پرورش در دست بررسی است)^۱

یکی از مصادق مهم حریم خصوصی حق فرد نسبت به تصویر خود است چاپ و انتشار تصویر فرد بدون رضایت و اجازه او نقض حریم خصوصی محسوب می شود و ممنوع است. از این رو هر فرد می تواند از انتشار عکس و تصویر خود حتی اگر بدون سوء نیت باشد جلوگیری کند.^۲

ب) دستیابی غیر مجاز:

دست یابی غیر مجاز از جرایم رایانه ای محض است و عبارت است از دست یافتن غیر مجاز به سیستم رایانه ای (یک شخص حقیقی یا حقوقی) خواه بانقض سیستم امنیتی باشد خواه بدون آن، خواه در فضای مجازی باشد یا خارج از آن فضا.^۳ مهم ترین مبنای حقوقی جرم انگاری دستیابی غیر مجاز تعرض به حریم خصوصی افراد است.^۴ چنانکه در برخی تعاریف به آن اشاره شده است؛ که عبارت از خلوت افراد است که تمایلی به افشای آن و ورود دیگران به آن را ندارند. براساس ماده ۱۲ اعلامیه جهانی حقوق بشر احدی در زندگی خصوصی و امور خانوادگی و اقامتگاه و یا مکاتبات شخصی خود باید مورد مداخله های خودسرانه واقع شود.

۱- محسنی، فرید، سهم کودکان و نوجوانان از حمایت کیفری در فضای مجازی، آموزه های حقوق کیفری شماره ۱ دوره جدید، ۱۳۹۰، ص ۱۶۳.

۲- بای، حسینعلی، پور قهرمان، بابک، بررسی فقهی و حقوقی جرایم رایانه ای، ص ۱۷۷.

۳- همان ص ۱۸۱.

۴- همان ص ۱۸۳.

اصل ۲۵ قانون اساسی نیز استراق سمع و تجسس در امور افراد را ممنوع ساخته است.^۱

جرم دستیابی غیر مجاز مطابق قوانین بسیاری از کشورها از جمله قانون جرایم رایانه‌ای ایران با فعل مادی مثبت محقق می‌شود.^۲ لکن به نظر می‌رسد تا زمانی که مرتکب بر سیستم و یا داده‌ها دست نیافته اصولاً جرمی به نام دست یابی محقق نشده است و هر اقدامی را که تا قبل از این مرحله صورت گرفته است باید شروع به جرم دستیابی دانست. از این رو جرم دستیابی جرمی مقید است که نتیجه آن دست یافتن و احاطه و تسلط بر سیستم دیگری است.^۳

جرم دستیابی از جرایم عمدی است در مواردی که دست یافتن تصادفی بوده و نه عامدانه استمرار و ادامه وضعیت موجود می‌تواند جرم تلقی شود.^۴

ماده ۱ قانون جرایم رایانه‌ای برای جرم دسترسی غیر مجاز به داده‌ها یا سامانه‌های رایانه‌ای که بوسیله تدابیر امنیتی حفاظت شده است مجازات حبس از نودیک روز تا یک سال یا جزای نقدی از پنج میلیون (۵۰۰۰۰۰۰) ریال تا بیست میلیون (۲۰۰۰۰۰۰۰) ریال یا هر دو مجازات راتعیین کرده است.

ج) اسرار حرفه‌ای:^۵

افرادی که به مناسبت شغل و حرفه خود از اطلاعات شخصی و اسرار مربوط به افراد مطلع می‌گردند، در صورت افشا یا استفاده غیر مجاز با استناد به ماده ۶۴۸ ق.م.ا به لحاظ کیفری مسئول قلمداد می‌گردند. به موجب این ماده اطبا و جراحان و ماماها و دارو فروشان و کلیه کسانی که به مناسبت شغل و حرفه خود محرم اسرار می‌شوند هرگاه در غیر از موارد قانونی اسرار مردم را فاش کنند به سه ماه و یک روز تا یک سال حبس و یا به یک میلیون و پانصد هزار ریال تا شش میلیون ریال جزای نقدی محکوم می‌شوند. این ماده در خصوص مشاغل کلی است لذا شامل مشاغل دولتی و حتی غیردولتی می‌گردد. البته در موارد دیگری از افشا و انتشار اطلاعات و اسرار دیگران نیز در قوانین ایران مورد جرم انگاری قرار گرفته است که به نظر می‌رسد استفاده از اطلاعات و

۱ - همان، ص ۱۸۵.

۲ - همان، ص ۱۹۴.

۳ - همان، ص ۱۹۵.

۴ - همان، ص ۱۹۶.

۵ - همان، ص ۱۴۹.

اسرار دیگران نیز در قوانین ایران مورد جرم انگاری قرار گرفته است، بنظر میرسد درمورد استفاده از اطلاعات به منظور انجام تحقیقات علمی نیز قابلیت استناد دارد. ماده ۳۰ قانون وکالت ایران مصوب ۱۳۱۵ مقرر نموده و کیل باید اسراری را که بواسطه وکالت از طریق موکل مطلع شده و همچنین اسرار مربوط به حیثیات و شرافت و اعتبار موکل را حفظ نماید.

ماده ۴ آیین نامه انتظامی رسیدگی به تخلفات صنفی و حرفه‌ای شاغلان حرفه پزشکی مقرر نموده: «شاغلان حرفه پزشکی موظفند اسرار و نوع بیماری او را مگر در موارد تصریح شده در قوانین حفظ کنند.»

ماده هفت مرکز آمار ایران مصوب ۱۳۵۳/۱۱/۱۰ مقرر می‌دارد: «هر شخص ساکن ایران همچنین اتباع ایران مقیم خارج از کشور مکلفند به پرسش‌های مربوط به کلیه سرشماری‌ها و آمارگیری‌ها که توسط مرکز آمار ایران انجام می‌شود پاسخ صحیح دهند. آمار و اطلاعاتی که ضمن آمارگیری‌های مختلف از افراد و مؤسسات جمع‌آوری می‌شود محرمانه خواهد بود و جز در تهیه آمارهای کلی و عمومی نباید مورد استفاده قرار گیرد. استفاده و مطالبه و استناد به اطلاعات جمع‌آوری شده از افراد و مؤسسات به هیچ وجه در مراجع قضایی و اداری و مالیاتی و نظایر آن مجاز نخواهد بود.»

ماده ۶۴۸ قانون مجازات اسلامی افشای اسرار شغلی را جرم تلقی کرده و برای آن مجازات سه‌ماه و یک‌روز تا یک‌سال حبس یا یک میلیون و پانصد هزار ریال تا شش میلیون ریال جزای نقدی قرار داده است.

منشور حقوق بیماران نیز به رعایت حریم خصوصی آنان توجه دارد:^۱

۶. بیمار حق دارد جهت حفظ حریم شخصی خود از محرمانه ماندن محتوای پرونده پزشکی، نتایج معاینات و مشاوره‌های بالینی جز در مواردی که بر اساس وظایف قانونی از گروه معالج استعلام صورت می‌گیرد، اطمینان حاصل نماید.

۷. بیمار حق دارد از رازی داری پزشک و دیگر اعضای تیم معالج خود اطمینان حاصل کند و به طور بالینی افرادی که مستقیماً بر روند درمان شرکت ندارند، موکول به کسب اجازه بیمار خواهد بود.

در لیست حداقل یا اختیاری توصیه نامه شورای اروپا^۱ به استفاده غیر مجاز از رایانه‌ها اشاره شده است:

استفاده از سیستم یا شبکه رایانه‌ای که بدون حق صورت گرفته و: ۱- موجب خطر آسیب رسیدن به شخص صاحب حق در استفاده از سیستم شده یا آسیبی وارد ساخته یا عمل کرد آنرا دچار مشکل سازد؛

۲- به قصد ایجاد ضرر به صاحب حق در استفاده از سیستم یا به قصد آسیب رساندن به سیستم یا عمل کرد آن انجام شود؛

۳- موجب ورود ضرر به صاحب حق در استفاده از سیستم شده یا به عملکرد سیستم آسیب رساند؛^۲

جرم استفاده غیر مجاز با فعل مثبت مادی تحقق یافته و تصور آن با ترک فعل ممکن نیست. فعل مثبت مادی نیز به طرق متنوعی ممکن است صورت بگیرد که به عنوان قدر جامع آن میتوان عنصر مادی استفاده غیر مجاز را عبارت استفاده بدون حق شخص از داده‌ها یا سیستم یا خدمات رایانه دانست؛^۳

د) کودکان و فضای سایبر (اینترنت)^۴

کودکان و نوجوانان به عنوان یکی از مهم‌ترین و در عین حال آسیب‌پذیرترین اقشار جامعه همواره به نحو جدی در معرض انواع بزه دیدگی و صدمات جبران‌ناپذیر جسمی، روانی و اجتماعی و.... قرار دارند.

فصل مشترک تمامی جرایمی که در حوزه‌های مختلف علیه کودکان ارتکاب می‌یابد نقض حریم خصوصی آنان است که در اثر موارد جنبه‌های مختلف حریم خصوصی اطفال زمینه ساز بزه دیده واقع شدن و انواع سوء استفاده، آزار و اذیت و بهره‌کشی از آنان می‌شود.^۵

1 R(89)9

۲- بای، حسینعلی، پور قهرمان، بابک، بررسی فقهی و حقوقی جرایم رایانه‌ای ص ۲۲۴.

۳- همان ۲۲۶.

۴- محسنی، فرید، سهم کودکان و نوجوانان از حمایت کیفری در فضای مجازی، آموزه‌های حقوق کیفری شماره ۱ دوره جدید ص ۱۳۷.

۵- همان.

در همین راستا کنوانسیون جهانی حقوق کودک ۱۹۸۹ قبل از پرداختن به موضوعاتی مانند حمایت از کودکان در برابر انواع سوءاستفاده مواد مخدر، شکنجه، و هرگونه سوءرفتار و کودک آزاری ماده ۱۶ را به حفظ حریم خصوصی کودک اختصاص داده است، این ماده مقرر می‌دارد: حریم خصوصی هیچ کودکی قابل تعرض نیست. لازم بذکر است که مجلس شورای اسلامی ایران در سال ۱۳۷۲ طی ماده واحده‌ای با تعیین حق شرط کلی نسبت به این کنوانسیون که آنرا در صورت تعارض با قوانین داخلی یا اسلامی لازم‌الرعايه نداند این پیمان‌نامه را تصویب نمود و از ۲۲ مرداد ۱۳۷۳ برابر با ۱۲ اگوست ۱۳۹۴ این سند برای کشور لازم‌الاجرا گشته است^۱

ماده ۱ کنوانسیون جهانی کودک ۱۹۸۹ کودک را این‌گونه تعریف کرده است: از نظر پیمان‌نامه حاضر منظور از کودک هر انسان دارای کمتر از ۱۸ سال سن است مگر این که طبق قانون قابل اعمال در کودک، سن کودک کمتر تعیین شده باشد.^۲

امروزه قانونی‌ترین بحث حریم خصوصی در زمینه حریم شخصی بر محور حریم خصوصی اطلاعاتی مطرح می‌شود.

کودکان برای بازیاب‌ها و فروشندگان مشتریان جذاب هستند. در ایران قانونی ناظر بر بازار یابی و تبلیغات برای کودکان وجود ندارد. تنها قانونی که بدون تعیین تکلیف در این خصوص فقط به آن اشاره کرده قانون تجارت الکترونیکی مصوب ۱۳۸۲/۱۰/۱۷ است؛ ماده ۵۷ این قانون مقرر می‌دارد: تبلیغ و بازار یابی برای کودکان و نوجوانان زیر سن قانونی به موجب آیین‌نامه‌ای که در ماده ۷۹ این قانون خواهد آمد، براساس بند ب ماده ۷۹ این قانون است آیین‌نامه مربوط به مواد ۵۶ و ۵۷ این قانون به پیشنهاد وزارتخانه‌های بازرگانی و ارشاد اسلامی و سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور تهیه و به تصویب هیئت وزیران خواهد رسید. (ظاهراً این آیین‌نامه تاکنون به تصویب نرسیده است.)

یکی دیگر از جنبه‌های استفاده از اطلاعات شخصی اطفال مربوط به پژوهش‌گران و دیگر جمع‌آورنده‌کنندگان اطلاعات مرتبط با کودکان برای استفاده در کارهای پژوهشی است.^۳

۱- ترجمه متن کنوانسیون در سایت <<http://www.irprc.org/>> موجود است.

۲- محسنی فرید، سهم کودکان و نوجوانان از حمایت کیفری در فضای مجازی، آموزه‌های حقوق کیفری شماره ۱ دوره جدید، ص ۱۴۲.

۳- همان ۱۴۸.

در نظام حقوقی ایران قانون مستقلی ناظر بر جمع آوری اطلاعات شخصی کودکان در راستای انجام پژوهش‌های علمی وجود ندارد و به نظر می‌رسد با استفاده از مواد قانونی پراکنده در قوانین مختلف در مورد رازداری حرفه‌ای می‌توان به حمایت کیفری حریم خصوص کودکان در این زمینه پرداخت ولی این قوانین در برگیرنده همه امور مرتبط با کودکان نبوده و در هر مورد جنبه عام دارد.^۱

کنوانسیون جهانی کودک ۱۹۸۴ در این راستا مقرر می‌دارد، کشورهای عضو متعهد می‌شوند از کودک در برابر کلیه اشکال بهره‌کشی و سوءاستفاده جنسی حمایت کنند. بدین منظور کشورهای عضو کلیه اقدامات مقتضی ملی، دو جانبه و چند جانبه را به عمل خواهند آورد تا از موارد زیر جلوگیری شود:

الف) اغوا یا وادار کردن کودک به پرداختن هرگونه فعالیت جنسی غیر قانونی؛

ب) استفاده استثمارگرانه از کودکان در فحشا یا دیگر اعمال جنسی غیر قانونی؛

ج) استفاده استثمارگرانه از کودکان در نمایش‌ها یا مطالب مبتذل (پورنوگرافیک)؛

در ایران قانون مستقل ناظر بر ابعاد مختلف سوء استفاده از کودکان در اینترنت وجود ندارد. قانون جرایم رایانه‌ای مصوب ۱۳۸۸/۳/۲۰ در فصل چهارم تحت عنوان «جرایم علیه اخلاق و عفت عمومی» در مواد ۱۴ و ۱۵ بطور کلی ارتکاب این جرایم را از طریق سیستم‌های رایانه‌ای جرم‌انگاری نموده و اشاره‌ای به استفاده از کودکان و یا هدف قراردادن آنان نکرده است. بر اساس ماده ۱۴: هر کس به وسیله سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی یا حامل‌های داده، محتویات مستهجن را منتشر، توزیع یا معامله کند یا به قصد تجارت یا افساد، تولید یا ذخیره یا نگهداری کند، به بیش از ۹۱ روز تادوسال یا جزای نقدی از پنج میلیون ریال تا چهل میلیون ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد (این ماده دارای ۴ تبصره نیز می‌باشد).

همچنین طبق ماده پانزده: هر کس از طریق سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی یا حامل‌های داده مرتکب عمل زیر شود به ترتیب زیر مجازات خواهد شد:.....

قانون نحوه مجازات اشخاصی که در امور سمعی و بصری فعالیت‌های غیر مجاز دارند مصوب ۱۳۸۶ نیز به استفاده از کودکان در این زمینه پرداخته است.

-تبصره ۳ بند «ب» ماده ۳ این قانون مقرر می نماید «استفاده از صغار برای نگه‌داری، نمایش، عرضه و تکثیر نوارها و لوحه‌های فشرده غیر مجاز از موضوع این قانون موجب اعمال حداکثر مجازات‌های مقرر برای عامل خواهد بود.

و بر اساس بند «الف» ماده ۳ این قانون دو عمل اصلی تکثیر و توزیع عمده آثار سمعی و بصری مستهجن در مرتبه اول به یک سال تا سه سال حبس و ضبط تجهیزات مرتبط و یک صد میلیون ریال جزای نقدی و محرومیت اجتماعی به مدت هفت سال و در صورت تکرار به دو تا پنج سال حبس و ضبط تجهیزات مربوطه و دویست میلیون ریال جزای نقدی، محرومیت اجتماعی به مدت ده سال محکوم می شوند. چنانچه عوامل فوق الذکر از مصادیق مفسد فی الارض شناخته شوند به مجازات آن محکوم می گردند.^۱

قانون تجارت الکترونیک فاقد ماده‌ای است که بطور مستقل ناظر بر این موضوع باشد. قانون حمایت از کودکان و نوجوانان مصوب ۱۳۸۱/۹/۲۵ نیز به بکارگیری کودکان و نوجوانان جرم انگاری هرگونه بهره‌کشی از کودکان و نوجوانان برای ارتکاب اعمال خلاف پرداخته است. ماده ۳ این قانون مقرر می دارد؛ هرگونه خرید و فروش، بهره‌کشی و به کارگیری کودکان به منظور ارتکاب اعمال خلاف از قبیل قاچاق ممنوع و مرتکب، حسب مورد علاوه بر جبران خسارت وارده به شش ماه تا یک سال زندان و یا به جزای نقدی از ده میلیون ریال تا بیست میلیون ریال محکوم خواهد شد^۲

۱- همان ص ۱۵۷.

۲- همان ص ۱۵۸.

گفتار چهارم: حریم خصوصی در حقوق موضوعه ایران^۱

برخلاف قوانین اساسی کشورهای دیگری که از حریم خصوصی به صورت مشخص و در قالب اصل یا اصول خاصی حمایت کرده اند، در قانون اساسی ایران متن خاصی که از حریم خصوصی تحت این عنوان حمایت کرده باشد وجود ندارد،^۲ اما اصل ۱۶۷ قانون اساسی و ماده ۳ ق.آ.د.م قاضی را موظف ساخته که در صورت سکوت قوانین با مراجعه به منابع معتبر اسلامی یا فتاوی معتبر حکم قضیه را صادر کند لذا می توان ادعا کرد که آنچه در باره حمایت از حریم خصوصی در منابع و فتاوی معتبر اسلامی مشاهده می شود به گونه غیر مستقیم وارد نظام حقوقی ایران شده است و قابلیت استدلال و استناد در رسیدگی های قضایی را دارد.^۳ اگر حریم خصوصی را در حوزه های خلوت و تنهایی، حریم مکانی، حریم اطلاعات، حریم ارتباطات، و حریم جسمانی دسته بندی کنیم، در قانون اساسی ایران داشتن حریم خصوصی به عنوان یک حق اساسی مورد شناسایی واقع نشده است و حریم خلوت و تنهایی نه به صورت صریح و نه بصورت ضمنی حمایت نشده است. از میان اماکنی که انتظار داشتن حریم خصوصی در آنها مورد پذیرش حقوق بین الملل و حقوق تطبیقی است در اصل ۲۲ تنها به مال و مسکن اشاره شده است و از حریم محل کار یاد نشده است. به حریم خصوصی جسمانی اشاره خاصی نشده و تنها با تفسیر کلمات ((حیثیت)) و ((جان)) مذکور در اصل ۲۲ ق.ا. حریم خصوصی جسمانی را می توان مشمول حمایت های قانون اساسی دانست.

کلمه حقوق که در اصل ۲۲ مذکور است و مصون از تعرض اعلام شده است کلمه ای کیفی و

۱- انصاری، باقر، حقوق حریم خصوصی، ص ۱۳۶.

۲- همان، ص ۱۳۷.

۳- همان، ص ۱۳۶.

۴- اصل ۲۲: حیثیت، جان، مال، حقوق، مسکن، و شغل اشخاص از تعرض مصون است مگر در مواردی که قانون تجویز کند.

تفسیری است که حق حریم خصوصی را با تفسیری پویا می‌توان مشمول آن دانست. آزادی اطلاعات جز به صورت بسیار مضیق در اصل ۲۴ قانون اساسی منعکس نشده است^۱ و استثناءهای این آزادی نیز ((عدم اخلال به مبانی اسلام)) و ((عدم اخلال در حقوق عمومی)) ذکر شده است. نقض حریم خصوصی بوسیله نشریات و مطبوعات را به دشواری میتوان اخلال در مبانی اسلام یا مخل حقوق عمومی دانست.

در اصول ۱۴ و ۲۰ ق.ا.بر رعایت حقوق انسانی همه افراد تاکید شده است^۲ حق داشتن حریم خصوصی با کرامت و تمامیت انسان‌ها ارتباط تنگاتنگی دارد و در زمره مهم ترین حقوق انسانی است که در اسناد بین المللی بسیاری از آن نام برده شده است.

اصل ۳۳: هیچ کس را نمی‌توان از محل اقامت خود تبعید کرد یا از اقامت در محل مورد علاقه‌اش ممنوع یا به اقامت در محلی مجبور ساخت مگر در مواردی که قانون مقرر می‌دارد. حریم خصوصی ((داده‌های شخصی)) در هیچ یک از اصول قانون اساسی مورد توجه واقع نشده است.

دولت ایران در اعلامیه جهانی حقوق بشر و میثاق نامه بین المللی حقوق سیاسی و مدنی به عنوان دو سند در زمینه حفظ حریم خصوصی به عنوان اساسی ترین حق بشر ملحق شده و مقرراتی را به صورت ناقص در زمینه حریم خصوصی وضع کرده.^۳

به موجب اصل ۲۵ قانون اساسی بازرسی و نرساندن نامه‌ها، ضبط و فاش کردن مکالمات تلفنی، افشای مخابرات تلگرافی و تلکسی، سانسور، عدم مخابره و نرساندن آن‌ها، استراق سمع و هرگونه تجسس ممنوع است مگر به حکم قانون.

در اصل ۲۵ ق.ا. بدون تصریح به آزادی ارتباطات به استثناءهای این آزادی اشاره شده است و از

۱- اصل ۲۴: نشریات و مطبوعات در بیان تمطالب آزادند مگر آنکه مخل به مبانی اسلام یا حقوق عمومی باشند تفصیل آنرا قانون معین میکند.

۲- اصل ۱۴: به حکم آیه شریفه «لا ینهاکم الله عن الدین لم یقاتلکم فی الدین و لم یخرجوکم من ديارکم ان تبروهم و تقسطوا الیهم ان الله یحب المقسطین» دولت جمهوری اسلامی ایران و مسلمانان موظفند نسبت به افراد غیر مسلمان با اخلاق حسنه و قسط و عدل اسلامی عمل نمایند و حقوق انسانی آنان را رعایت کنند. این اصل در حق کسانی اعتبار دارد که بر ضد اسلام و جمهوری اسلامی ایران توطیه و اقدام نکنند. اصل ۲۰: همه افراد ملت اعم از زن و مرد یکسان در حمایت قانون قرار دارند و از همه حقوق انسانی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی، و فرهنگی با رعایت موازین اسلام بر خوردارند.

۳- رحم دل- منصور / حق انسان و حریم خصوصی ص ۱۲۱.

حریم خصوصی ارتباطات در مورد شایع ترین وسایل ارتباطی حمایت شده است این اصل یکی از مهم ترین اصول قانون اساسی است که به نحو روشن و مشخص به حمایت از حریم خصوصی ارتباطات پرداخته است^۱

ضمانت اجرای این اصل نیز در قانون مجازات اسلامی معین شده است: به موجب ماده ۶۴ قانون مجازات اسلامی: هر یک از مستخدمین و مأمورین دولتی که مراسلات یا مخابرات یا مکالمات تلفنی اشخاص را در غیر مواردی که قانون اجازه داده است، مفتوح یا توقیف یا معدوم یا بازرسی یا ضبط و یا استراق سمع نماید یا بدون اجازه صاحبان آنها مطالب را افشاء کند محکوم به انفصال از شغل خود و شلاق تا ۷۴ ضربه یا حبس از شش ماه تا سه سال خواهد بود.

البته بر اصل مصونیت اسرار، مکاتبات، مکالمات و مخابرات شخصی در دو مورد استثناء وارد آمده است: یکی در زمان اضطراری بر طبق دستور اصل ۷۹ قانون اساسی و دیگر کشف و تعقیب جرایم. لذا اصل در ممنوعیت تجسس مکاتبات و مخابرات افراد و همه مردم باید اطمینان داشته باشند که نسبت به مراسلات آنها اعم از نامه، تلفن، فاکس امنیت کامل وجود دارد و مورد بازرسی قرار نمی گیرد. ماده ۵۸۲ قانون مجازات اسلامی با دو عبارت «در غیر مواردی که قانون اجازه داده» و «بدون اجازه صاحبان آنها»، این حق را تضمین کرده است.

اصل ۳۲ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران در این زمینه بیان می دارد: «هیچ کس را نمی توان دستگیر کرد مگر به حکم و ترتیبی که قانون تعیین می کند. در صورت بازداشت موضوع اتهام باید با ذکر دلایل بلافاصله کتباً به متهم ابلاغ و تفهیم شود و حداکثر ظرف مدت ۲۴ ساعت پرونده مقدماتی به مراجع قضایی ارسال و مقدمات محاکمه، در اسرع وقت فراهم شود مجازات متخلف از این اصل طبق قانون مجازات اسلامی است».

بند اول: حوزه های حریم خصوصی

برای حریم خصوصی میتوان پنج حوزه در نظر گرفت:

الف) خلوت و تنهایی

باتوجه به اینکه انسان موجودی اجتماعی است اما این حق انتخاب را دارد که در برخی از

۱ - انصاری، باقرحقوق فضای مجازی، ص ۱۳.

زمان‌ها و مکان‌ها برای بعضی از امور مانند عبادت و آسایش و تفکر تنها باشد خداوند در آیین نامه حیات بشر قرآن کریم این حق را برای او قرار داده است:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَسْتَأْذِنَكُمْ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ مِنْ قَبْلِ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّهِيرَةِ وَمِنْ بَعْدِ صَلَاةِ الْعِشَاءِ ثَلَاثُ عَوْرَاتٍ لَكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ بَعْدَ هُنَّ طَوَافُونَ عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾، «وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ»^۱؛ «ای اهل ایمان باید باید بردگانتان و کسانی از شما که به مرز بلوغ نرسیده‌اند (هنگام ورود به خلوت خانه شخصی شما) سه بار (در سه زمان) از شما اجازه بگیرند. پیش از نماز صبح، هنگام نیم‌روز که جامه‌هایتان را کنار می‌نهدید و پس از نماز عشاء؛ سه زمان خلوت شماست».

ب) محرمانگی و راز

هر انسانی برای خود اسراری دارد که مایل به افشای آن نیست و قرآن نیز به این میل انسانی مهر تأیید می‌زند و از تجسس در امور پنهانی افراد تا زمانی که به حقوق افراد دیگر خللی وارد ننماید نهی فرموده:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَبَ بَعْضُكُم بَعْضًا أَيُّحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ﴾^۲؛ «ای اهل ایمان از بسیاری از گمان‌ها بپرهیزید؛ زیرا برخی از گمان‌ها گناه است، و تفحص و پی‌جویی نکنید، و از یکدیگر غیبت نکنید. آیا احدی از شما دوست دارد گوشت برادر مرده‌اش را بخورد؟ بی تردید نفرت دارید، از خدا پروا کنید که خدا بسیار توبه پذیر و مهربان است».

ج) گمنامی و ناشناسی

هر انسانی این حق را دارد که در ضمن زندگی اجتماعی در برخی حالات و اوقات بطور ناشناس در بین مردم زندگی کند.

۱- نور ۵۹ و ۵۸.

۲- حجرات ۱۲.

د) دوستی و صمیمیت

علماء اخلاق دوستی و صمیمیت را از فضایل اخلاقی می‌دانند، اما کسی که از اسرار دوستی تفحص کند به حریم خصوصی او وارد شده‌است.

بند دوم: جواز تعرض به حریم خصوصی از منظر قانون

امروزه با پذیرش قانون به عنوان مبنای عمل انسان‌ها در اجتماع همگان پذیرفته اند تنها مورد قابل قبول برای نقض حریم، تجویز قانون است تنها در صورتی می‌توان امور خصوصی مردم مشاهده و کنترل نمود که تجویز و اذن قانونی وجود داشته باشد.

قوانین امروزه در بعضی مصادیق به دلیل ناروا نبودن فعل زیان‌بار و یا نبود رابطه سببیت، تحقق مسئولیت مدنی را ممتنع می‌داند. دفاع مشروع، غرور و اجبار به دلیل توجیه کردن فعل زیان‌بار و توجیه کردن و اثبات ناروا بودن آن و نیز قوه قاهره، تقصیر زیان دیده و فعل شخص ثالث به دلیل از بین بردن رابطه سببیت مانع از تحقق مسئولیت مدنی می‌گردد.

علاوه بر موارد مذکور پاره‌ای از عناوین کلی وجود دارد که نقض حریم خصوصی را توجیه می‌کند:

بند ۲ ماده هشت کنوانسیون اروپایی حقوق بشر در این رابطه مقرر داشته: مقامات دولتی حق هیچ‌گونه مداخله در اعمال حق مذکور (حق بر حریم زندگی خصوصی) را ندارند، مگر مطابق با احکام و قوانین و در صورتی که مداخله آنان در چارچوب جامعه مردم سالار برای امنیت ملی، سلامت عمومی یا رفاه اقتصادی کشور، پیش‌گیری از بی‌نظمی یا جرم، حمایت از بهداشت و یا برای حمایت از حقوق و آزادی‌های دیگران ضروری باشد.

همانگونه که به وضوح قابل مشاهده است، هرگونه نقض حریم خصوصی برای اینکه موجه و روا تلقی شود در وهله اول باید مطابق با قانون و براساس آن باشد علاوه بر امنیت سلامت عمومی، پیش‌گیری از بی‌نظمی امروزه عوامل دیگری چون مصلحت عمومی، مصلحت نظام، مبارزه با تروریسم و... اسباب دیگری هستند که برای نقض حریم خصوصی به کار می‌روند این اصطلاحات علی‌رغم اینکه کاربرد زیادی دارند مفهوم روشنی نداشته و معنی دقیقی از قلمرو آن‌ها در قوانین صورت نگرفته است؛ در نتیجه تنها مورد مجاز برای نقض حریم خصوصی که موجب مسئولیت نمی‌گردد موردی است که قانون تصریح کرده باشد؛ قوه قاهره، دفاع مشروع، دفاع و غرور

از جمله آن‌ها است. علاوه بر آن امروزه عناوین کلی و مردم پسند دیگری نیز ظهور یافته اند. امنیت ملی، مصلحت نظام، حقوق بشر و... از این جمله‌اند در صحت نقض حریم خصوصی در صورت اقتضاء این موارد و ضروری بودن آنها تردیدی وجود ندارد، منتهی لازم است برای جلوگیری از هرگونه سوءاستفاده تفصیل آنها در قوانین معلوم گردد.

بند سوم: عوامل موثر بر حریم خصوصی^۱

با توجه به نسبی بودن حریم خصوصی این پرسش مطرح می‌شود که چه عواملی بر این نسبییت تأثیر گذار است. افراد جامعه در چه زمان‌ها و مکان‌ها و وضعیت‌هایی می‌توانند ادعای حریم خصوصی داشته باشند؟

در پاسخ به این پرسش باید گفت در صورتی ادعای حریم خصوصی فرد پذیرفتنی است که وی با توجه به برخی عوامل و اوضاع و احوال، انتظار متعارف و معقول و مشروع نسبت به برخورداری از حریم خصوصی داشته باشد چنانچه انتظار وی متعارف و معقول یا مشروع نباشد ممکن است ادعای حریم خصوصی او یا کاملاً مردود شود یا دایره حریم خصوصی وی بسیار محدودتر از آنچه ادعا می‌کند تعریف شود. عوامل و اوضاع و احوالی که بای احراز متعارف و معقول و مشروع بودن ادعای افراد درباره حریم خصوصی استفاده می‌شوند و دایره انتظار آنها از حریم خصوصی را ترسیم می‌کنند عبارتند از:

- الف) عمومی یا خصوصی بودن مکان نقض حریم خصوصی؛
 - ج) استفاده احتمالی از اطلاعات حاصل از نقض حریم خصوصی؛
 - د) وسایل و روش‌های نقض حریم خصوصی؛
 - ه) وضعیت یا موقعیت مدعی نقض حریم خصوصی؛
 - و) رضایت یا عدم رضایت فرد نسبت به نقض حریم خصوصیش؛
 - ز) وجود یا نبود رابطه بین مدعی حریم خصوصی و نقض کننده آن؛
- نکته:

مطابق اصل ۸۶ قانون اساسی نمایندگان مجلس دارای مصونیت پارلمانی می‌باشند که نوعی حریم خصوصی برای آنان ایجاد می‌کند.

۱ - انصاری، باقر، حقوق حریم خصوصی، ص ۲۳.

بند چهارم: حریم خصوصی و آزادی بیان

یکی از موارد سیاست‌های کلی فضای تولید و تبادل اطلاعات حق دسترسی آزاد مردم به اطلاعات و دانش رایان می‌دارد، بدیهی به نظر می‌رسد که در صورتی دسترسی به اطلاعات و دانش قابل طرح است که ارائه آنها برای افراد جامعه خطر آفرین و مفسده‌زا نباشد، به همین منظور در خصوص این بند توضیحات ذیل قابل توجه است؛

بهره‌مندی از آزادی یکی از خواسته‌ها و آرمان‌های بشر بوده و هست و از آنجا که آزادی وصفی از اوصاف نفسانی انسان است با تعدد و تفاوت انسان شناسی‌ها، معنا و مفهوم آن متعدد می‌گردد. روشن است که آزادی هیچ وقت نمی‌تواند مطلق و نامحدود باشد چرا که اوصاف هر موجودی تابع خود آن موجود است.^۱ بنابراین ممکن نیست انسان محدود آزادی نامحدود داشته باشد.

حق برخورداری از آزادی بیان بنیادی‌ترین حق و سایل ارتباط جمعی است، از این رو اهمیت و جایگاه آزادی در یک نظام حقوقی و مفهومی که از این آزادی برداشت می‌شود آثار بسیار مهمی در وضع، اجرا، تفسیر قوانین و مقررات رسانه‌ای و به دیگر سخن بر وضعیت حقوقی رسانه‌ها و مسائل رسانه‌ای دارد.^۲

اهمیت آزادی بیان و حق برخورداری از آن به اندازه‌ی زیاد است که در قوانین اساسی همه کشورها به آن تصریح شده است. و هیچ قانون عادی نمی‌تواند آنرا حذف کند. بنا بر این اولاً، تنها به موجب قانون اساسی می‌توان در حق برخورداری از آزادی بیان محدودیت ایجاد کرد ثانیاً، نمی‌توان محدودیتی بیش از آنچه در قانون اساسی مجاز شمرده شده است اعمال کرد^۳

در قانون اساسی ایران از آزادی بیان به صراحت نامبرده نشده است ولی در بخش مربوط به حقوق ملت از دو اصل ۲۳ و ۲۴ میتوان حق آزادی بیان را استنباط کرد.

اصل ۲۳ق.ا: تفتیش عقاید ممنوع است و هیچ کس رانمی‌توان به صرف داشتن عقیده‌ای مورد تعرض و مؤاخذه قرار داد.

۱- انصاری، باقر، آزادی اطلاعات ص ۲۵.

۲- همان، حقوق ارتباط جمعی، ص ۷.

۳- همان ص ۹.

اصل ۲۴ ق.ا: نشریات و مطبوعات در بیان مطالب آزادند مگر آن که مخل به مبانی اسلام یا حقوق عمومی باشد. تفصیل آن را قانون معین می کند.

در ماده ۱۹ اعلامیه جهانی حقوق بشر ۱۹۴۸ آمده است: هر کس حق آزادی عقیده و بیان دارد و حق مزبور، شامل آن است که، از داشتن عقاید خود، بیم و اضطرابی نداشته باشد و در کسب اطلاعات و افکار و در اخذ و انتشار آن به تمام وسایل ممکن و بدون ملاحظات مرزی آزاد باشد.^۱

نکته:

شناسایی حق حریم خصوصی سبب شده که یک محدودیت اساسی بر آزادی بیان و حقوق وابسته به آن نظیر حق جستجو و دسترسی و اشاعه اخبار و اطلاعات وارد شود، زیرا حمایت از حریم خصوصی بدین معناست که اطلاعات راجع به زندگی خصوصی افراد نباید برای دیگران افشا شود و حمایت از آزادی بیان ایجاب می کند که اطلاعات حائز نفع عمومی به اطلاع همگان رسانده شود حتی اگر به یک شخص خاص مربوط باشد. اینجاست که.

در پاسخ میتوان گفت، حق حریم خصوصی نه تنها محدودیت اساسی برای آزادی بیان نیست؛ بلکه مشخص و روشن شدن مفهوم آن سبب توسعه و شکوفایی این آزادی می شود زیرا مهم ترین نوع بیان در رسانه های همگانی، بیان سیاسی و بیان مسائل حائز نفع عمومی است این گونه بیانها اصولاً از شمول حریم خصوصی خارج هستند.^۲

به نظر محقق با توجه به جواز نقض حریم خصوصی در قانون و در فقه، تعارض بین حفظ حریم خصوصی و آزادی بیان ابتدایی بوده و مستقر نمی باشد، در نگاه اول ممکن است تعارض خودنمایی کند که با کمی دقت در موضوعات پیش گفته چون امنیت ملی، امنیت اجتماعی، تجسس هایی که با مجوز قانونی انجام می شود و مسئله ولایت، حدود آزادی بیان و حریم خصوصی معین خواهد شد و تعرضی وجود نخواهد داشت.

۱ - انصاری، باقر، حقوق ارتباط جمعی، ص ۱۱.

۲ - همان، آزادی اطلاعات، ص ۲۵۴.

گفتار پنجم: جرم و فضای مجازی

بند اول: چیستی جرم^۱

علی رغم تعاریف بسیاری که انجام شده هنوز هم این موفقیت بدست نیامده است تا از جرم آن چنان تعریفی به عمل آید که مورد قبول همگان قرار گیرد و در زمان و مکان واجد ارزش باشد.^۲ این پدیده بر اساس دانشمندان و محققان دارای معانی و صور گوناگونی بوده که اگر همه آنها در نظر گرفته شود؛ مشاهده خواهد شد که گاهی معانی نه تنها به هم نزدیک نیستند بلکه کاملاً ضد و نقیض می‌باشند.^۳ علت این امر آن است که هر کس طبق روش شغلی و حرفه موضوع مورد مطالعه و تخصص و ذوق و استعداد خود جرم را معنا و تفسیر می‌کند.^۴ صرف نظر از اختلافات موجود در ارائه تعریف واحد از جرم میتوان گفت؛ مفهوم جرم از سه نقطه نظر قابل بررسی است:^۵

۱- از نقطه نظر اجتماعی ۲- از نقطه نظر مذهبی ۳- از نقطه نظر قانونی

الف) تعریف جرم از نقطه نظر اجتماعی:

تعریف جرم از نقطه نظر اجتماعی باید در چهار چوب شرایط فرهنگی و اجتماعی زمان و جامعه مورد نظر صورت گیرد تا منطبق بر نظر و اندیشه های افراد آن جامعه که بر مبنای آن معیارها و کیفیت‌های فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی آنان قرار دارد منطبق باشد. امیل دور کیم جامعه شناس فرانسوی میگوید: جرم پدیده‌های طبیعی - اجتماعی است و از

۱- شامبیاتی، هوشنگ، حقوق جزای عمومی، ص ۴۹.

۲- همان.

۳- همان.

۴- همان.

۵- همان، ص ۵۰.

فرهنگ و تمدن اجتماع ناشی میشود و هر عملی که وجدان عمومی را جریحه دار کند جرم محسوب می شود.^۱

بدیهی است تعیین اصولی که نظام جامعه در دوره و عصر معینی بر آن استوار باشد امکان پذیر بوده و همواره می توان معلوم داشت که تخلف از کدامین اصول جرم به شمار می آید.^۲ این دیدگاه نظریه نسبی بودن حریم خصوصی را نسبت به جوامع، فرهنگها و ادیان مختلف تقویت می کند.

ب) تعریف جرم از نقطه نظر مذهبی

مذهبیون در تعریف جرم از عقاید دینی الهام گرفته و آنرا تضييع و تجاوز به حق الله و حق الناس می دانند، بنا بر این از نظر الهیون جرم شامل مسائلی است که دارای مفاسد اجتماعی و مفاسد شخصی می باشد

بنا به تعریفی که در کنفرانس اسلامی و اثر آن در مبارزه جرائم به عمل آمده گفته شده: جرم مخالف با اوامر و نواهی کتاب و سنت یا ارتکاب عملی است که به تباهی فرد یا جامعه بینجامد که شارع به آن تصریح کرده و یا اختیار آنرا به ولی امر یا قاضی سپرده باشد.^۳

این تعریف نیز مؤید نظریه نسبی بودن حریم خصوصی می باشد.

اگر تعاریف فوق مورد تجزیه و تحلیل قرار گیرد معلوم می شود که:

اولاً؛ جرم در اسلام مترادف بامعصیت و گناه است.

معصیت نیز خود به دو قسم تقسیم می شود:

تجاوز به حق الله: یعنی تجاوز به حقوق و حدود خداوند متعال که با استغفار شخص معصیت کار می تواند از مجازات نجات یابد.

تجاوز به حق الناس: یعنی تجاوز به حدود و حقوق امت اسلامی که گذشت شاکی خصوصی باعث رهایی مجرم از مجازات می گردد.

۱- شامبیاتی، هوشنگ، حقوق جزای عمومی، ص ۵۱.

۲- همان، ص ۵۳.

۳- گرجی ابولقاسم - نشریه موسسه حقوق تطبیقی شماره ۲ ۱۳۵۵ ص ۱۲۶ - گزارش علمی کنفرانس اجرای حقوق کیفری اسلام و اثر آن در مبارزه با جرائم ص ۵۵.

ثانیا: جرم در اسلام شامل مسائل و موضوعاتی است که دارای مفاسد اجتماعی و شخصی بوده و تجاوز به مصلحت‌ها و ارزش‌های اسلامی تلقی می‌شود. این ارزش‌ها عبارتند از:

- ۱- حفظ دین و کیان اسلامی؛
- ۲- حفظ نفوس؛
- ۳- حفظ اموال؛
- ۴- حفظ نوامیس (جلوگیری از زندگی نامعقول زناشویی. اهمیت حفاظت از نسل)؛
- ۵- حفاظت از عقل (در برابر آفت‌های خرد سوز)؛^۱

ثالثا: از نظر نوع کیفر جرائم در اسلام به دو گروه تقسیم شده و هر گروه دارای مجازات خاص است.

- ۱- گناهان و جرائمی که در محاکم شرع قابل اثبات نبوده و مجازات دنیوی ندارد. چرا که این دسته از گناهان در ماهیت خود به گونه‌ای هستند که غالباً شواهد و ادله‌ای که می‌تواند آنها را اثبات کند در دست نیست، دروغ گفتن و سخن چینی از این قبیل معاصی هستند.
- ۲- جرائمی که در محاکم شرع قابل اثبات بوده و میتوان بر اثبات آنها ادله و شواهدی را اقامه کرد و از شهود و حاضران در صحنه ارتکاب جرم کمک گرفت. این دسته از جرائم قابل مجازات دنیوی از قبیل حدود، قصاص، دریافت تعزیرات می‌باشد.^۲

ج) تعریف جرم از نقطه نظر قانونی:

در ماده ۲ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰ قانونگذار جرم را اینگونه تعریف کرده است هر رفتاری اعم از فعل یا ترک فعل که در قانون برای آن مجازات تعیین شده باشد جرم است.^۳

بند دوم: جرایم سایبری

از آنجا که نقض هنجارهای اخلاقی؛ قانونی، اجتماعی و شرعی مخلّ آسایش و امنیت است، لذا در هر جامعه‌ای برای ایجاد حدود رفتار افراد قوانینی وضع می‌گردد که الهام گرفته از شرع، فرهنگ و نوع ایدئولوژی و نگرش آن جامعه به انسان و جهان است و بر همین مبنا برخی اعمال که تخطی از

۱- شامیاتی هوشنگ؛ حقوق کیفری اختصاصی، ص ۵۷.

۲- همان ص ۵۷ و ۵۸.

۳- همان، ص ۵۸.

قوانین موضوعه است ، جرم انگاشته شده است.

یک تعریف عمومی جرم سایبری رابه عنوان هرگونه فعالیتی که در آن رایانه‌ها یا شبکه‌ها، ابزار، هدف یا مکانی برای فعالیت تبهکاری هستند ، توصیف می کند^۱.

عبارت جرم سایبری شامل گستره متنوعی از جرم می باشد. کنوانسیون جرایم سایبری بین چهار نوع مختلف از تخلفات تمایز قائل می شود:

جرایم علیه محرمانه بودن، تمامیت ، دسترسی به سامانه‌ها و اطلاعات رایانه‌ای ، همه جرایم در نقض حداقل یکی از سه اصول قانونی محرمانه بودن، درستی و در دسترس بودن انجام شده اند.^۲

الف) جاسوسی اطلاعات:

اطلاعات رایانه‌ای اغلب در سامانه‌های رایانه ذخیره می شود. اگر رایانه به اینترنت متصل باشد مجرمان در هر نقطه‌ای از دنیا می توانند برای دسترسی به این اطلاعات از طریق اینترنت تلاش کنند. از اینترنت به اندازه زیادی برای بدست آوردن اسرار تجارت استفاده می شود^۳.

مجرمان از روش‌های متنوعی برای دسترسی به رایانه‌های قربانیان استفاده می کنند شامل:

استفاده از نرم افزار برای بررسی ورودی‌های محافظت نشده؛

استفاده از نرم افزار برای دورزدن اعمال حفاظتی؛

مهندسی اجتماعی (فریب افراد دیگر برای شکستن فرایندهای امنیتی).^۴

ب) جلوگیری از دسترسی

متخلفان می توانند از ارتباط بین کاربران جلوگیری کنند یا از انتقال اطلاعات جلوگیری کند.

ج) اختلال در اطلاعات.^۵

مجرمین می توانند صحت اطلاعات را خراب کنند و در آنها تداخل ایجاد کنند، با حذف

اطلاعات داده، تغییر دادن اطلاعات، محدود کردن دسترسی به اطلاعات.

۱ - گرکی، مارکو-جرایم سایبری :راهنمایی برای کشورهای در حال توسعه، ص ۳۱.

۲ - همان ص ۳۸.

۳ - همان ص ۴۴.

۴ - همان ص ۴۹.

۵ - همان ص ۵۲.

د) اختلال در سامانه:

حملات می‌تواند روی رایانه به صورت فیزیکی انجام شود اگر مجرمان قادر به دسترسی باشند می‌توانند سخت افزار را نابود کنند. در بیشتر سیستم‌های قضایی جنایی دسترسی از راه دور باعث ایجاد مشکل عمده نمی‌شود برای تجارت‌های الکترونیک پر منفعت خرابی‌های ایجاد شده توسط حمله به رایانه اغلب خیلی بیشتر از هزینه سخت افزار کامپیوتر می‌باشد^۱.

ه) جرایم مربوط به محتوا

این مقوله موضوعاتی را تحت پوشش قرار می‌دهد که غیر قانونی تلقی می‌شود مثل انتشار عکس‌های مستهجن، موضوعات بیگانه ستیزی، یا توهین به نمادهای مذهبی و جرایم علیه مذهب. نژاد پرستی و اظهار سخنان نفرت انگیز، تشویق به جرم، قمار غیر قانونی و بازی آنلاین، انتشار اطلاعات غلط و افترا، هرزنامه و تهدیدات وابسته، پیشنهاد برای ارتکاب جرم، فروش غیر قانونی محصولات، تهیه اطلاعات و دستورالعمل برای اعمال غیر قانونی^۲.

و) جرایم مربوط به کپی رایت

یکی از اعمال حیاتی اینترنت انتشار اطلاعات است. شرکت‌ها از اینترنت برای انتشار اطلاعات در مورد خدمات و محصولاتشان استفاده می‌کنند. در موارد کپی کردن غیر قانونی، شرکت‌های موفق ممکن است با مشکلاتی در اینترنت قابل مقایسه با آن‌هایی که خارج از شبکه وجود دارند مواجه شوند. تصویر و طرح شرکت آنان ممکن است برای بازار یابی محصولات جعلی مورد استفاده قرار گیرد^۳.

ز) جرایم رایانه‌ای

جرایم رایانه‌ای به دو نوع تقسیم می‌شوند:^۴

نوع اول جرایمی که هدف در آنها رایانه و شبکه‌های رایانه‌ای است به عبارت دیگر علیه کامپیوتر و شبکه‌های کامپیوتری و اجزای آن صورت می‌پذیرد، مانند هک کردن و شکستن

۱ - گرکی، مارکو-جرایم سایبری: راهنمایی برای کشورهای در حال توسعه، ص ۵۵.

۲ - همان، ص ۵۸.

۳ - همان، ص ۴۵.

۴ - بای، حسینعلی، جرایم علیه امنیت، ص ۳۸ و ۳۹.

رمز کامپیوتر.

دسته دوم جرایمی که در آنها کامپیوتر و شبکه‌های آن وسیله تحقق جرم قرار می‌گیرند، به بیان دیگر در تحقق جرم ارتکاب یافته کامپیوتر و شبکه‌های آن نقش ابزار جرم را دارند و تقریباً جزء جرایم سنتی هستند که ارتکاب آنها در قوانین کشورها جرم شناخته شده است، با وجود این آنچه باعث شده است حقوق‌دانان این نوع جرایم سنتی را در غالب جرایم رایانه‌ای قرار دهند؛ آن است که ارتکاب جرم رایانه‌ای اوصاف دیگری بر ویژگی‌های جرم سنتی می‌افزاید به گونه‌ای که گاه موجب تردید در ارکان مادی جرم می‌شود. با نظر به اینکه نوعاً ارتکاب جرم از طریق رایانه و بخصوص شبکه جهانی وب (اینترنت) موجب بروز اوصاف خاص در جرم سنتی می‌شود می‌توان این نوع جرایم را با مسامحه جرم رایانه‌ای نام برد.

برخی از این جرایم لزومی به قانون‌گذاری خاص ندارد زیرا ماهیت این جرم در اثر ارتکاب با رایانه تغییر نکرده است و قانون‌گذار نسبت به وسیله ارتکاب این گونه جرایم حساسیت ندارد برخی دیگر از این جرایم را نمی‌توان با قوانین سنتی قابل تطبیق دانست زیرا مجازات جرایم سنتی در برخی موارد برای ارتکاب برخی جرایم از طریق رایانه نمی‌تواند باز دارندگی خوبی داشته باشد.

جرایم ارتكابی از طریق رایانه بر اساس تقسیم‌بندی حقوق موضوعه به پنج فصل تقسیم شده است:^۱

- ۱- جرایم علیه اشخاص؛
- ۲- جرایم علیه اموال و مالکیت؛
- ۳- جرایم علیه اخلاق و عفت عمومی؛
- ۴- جرایم علیه آسایش و امنیت عمومی؛
- ۵- جرایم علیه مذهب.

اول: جرایم علیه اشخاص:^۲

جرایم علیه اشخاص، بر خلاف جرایم علیه اموال و جرایم علیه امنیت، به جرایمی که بر ضد

۱ - بای، حسینعلی، جرایم علیه امنیت، ص ۲۶۸.

۲ - ولیدی، محمد صالح، جرایم علیه اشخاص، ص ۲۵.

خود شخص و فردی است که جامعه را تشکیل می‌دهد، می‌پردازد. از آن جا که هر شخصی دارای دو بعد مادی و معنوی، یا جسمانی و روانی است، جرایم علیه اشخاص نیز به دو بخش عمده تقسیم شده است

دوم: جرایم علیه تمامیت جسمانی

مهم‌ترین حریم خصوصی حق حیات آدمی است که خداوند به او اعطا کرده است و حقوق دیگر فرع بر حیات او می‌باشد. در نظر گرفتن مجازات در قانون برای ناقضین حق حیات و تمامیت جسمانی در حمایت از این حق بشری می‌باشد.

در مورد حق تمامیت جسمانی به عنوان حریم خصوصی، در خصوص فضای مجازی سوالی که مطرح می‌شود این است که اگر کسی در فضای مجازی به گونه‌ای رفتار کرد که دیگری را تشویق به خودکشی یا قتل نفس یا جنایت بر اطراف کرد آیا به حریم خصوصی وی تجاوز کرده و مجرم است که احکام جزایی و کیفری در موارد مذکور برای او وضع گردد یا خیر؟

جرایم علیه تمامیت جسمانی اشخاص که در فقه جزایی به عنوان «جنایات» مورد بحث قرار گرفته است؛ از مهم‌ترین جرائمی است که حق حیات آدمی و اصل مصونیت از تعدی و تعرض را هدف قرار داده و همواره در قوانین جزایی شدیدترین واکنش کیفری را برای آن پیش بینی شده است.

جرم‌های ارتكابی در فضای مجازی غالباً از نوع جرایم علیه شخصیت معنوی افراد، نقض مالکیت، خصوصاً مالکیت معنوی و تجاوز به حریم مالی و تجاری می‌باشد.

سوم: جرایم علیه شخصیت معنوی اشخاص

این جرایم به پنج بخش کلی قابل تقسیم است:^۱

۱- توهین

عبارت است از رفتار عمدی خلاف قانون که به موجب عرف نسبت به طرف موهن باشد.^۲ رکن مادی این جرم رفتار مادی موهن نسبت به فرد معین است. توهین و اهانت و علم داشتن به آن

۱ - شامبیانی، هوشنگ، حقوق کیفری اختصاصی، ص ۴۴۶.

۲- آقایی نیا، حسین؛ جرایم علیه اشخاص، (شخصیت معنوی)، ج ۲، ص ۲۱.

ممکن است شفاهی یا کتبی باشد، حضوری باشد یا غیابی، به وسیله گفتار و کتابت و تصویر باشد.^۱ راست یا دروغ بودن نسبتها و شرط موهن شدن واقعی طرف نیز ضرورت ندارد؛ عمده این است که گفتار یا رفتار اهانت کننده بالقوه و معمولاً در نظر عرف سبک و وهن آور باشد. می‌توان این مصادیق را جزء توهین رایانه‌ای دانست؛ فرستادن ایمیل، توهین در اتاق‌های گفتگو طراحی کاریکاتور و قرار دادن آن در اینترنت.^۲

رکن معنوی آن قصد و علم به اهانت آمیز بودن رفتار است. رکن قانونی عبارت است از مواد ۵۱۳ و ۵۱۴ (اهانت به مقدسات و شخصیت‌های مذهبی) م ۵۱۷ ق.م.ا (اهانت به رئیس کشور خارجی) م ۶۰۸ ق.م.ا (توهین ساده)، م ۶۰۹ ق.م.ا (توهین مشدد)، م ۶۱۹ ق.م.ا و... توهین در فضای مجازی قابل قیاس با فضای سنتی نیست و آسیب آن به مراتب بیشتر از توهین سنتی و به وسعت کل دنیا است و اعاده حیثیت در آن بسیار مشکل و شاید غیر ممکن باشد. جرم توهین رایانه‌ای (اینترنتی و در فضای سایبر) صراحتاً در هیچ ماده‌ای از قوانین ذکر نشده و به نظر میرسد که طبق ماده ۱۶ جرایم رایانه‌ای باید مرتکبان این جرم یکی از مصادیق هتک حرمت به حبس از ۹۱ روز تا دو سال یا جزای نقدی از ۵ میلیون ریال تا ۴۰ میلیون ریال یا هردو مجازات محکوم کرد. مطابق ماده ۶۰۸ ق.م.ا تعزیرات توهین به افراد، از قبیل فحاشی و استعمال الفاظ رکیک چنانچه موجب حد قذف نباشد به مجازات شلاق تا ۷۴ ضربه و یا پنجاه هزار تا یک میلیون ریال جزای نقدی خواهد بود.^۳

۲- افترا

افترا به معنای عام که شامل جرایم ذیل است:

اول: افترا

عبارتست از نسبت دادن عمدی و آگاهانه امری مجرمانه و زشت به شخص. ماده ۶۹۸ ق.م.ا ناظر به افترای ساده و ماده ۶۹۹ ق.م.ا. ناظر به افترای عملی است. البته اشاعه فحشا (م ۶۹۷) اتهام در جرایم مواد مخدر (ماده ۲۸ ق.م.ا) انتشار حکم (م ۱۸۸ ق.آ.د.ک.) از دیگر مصادیق

۱- بای، حسینعلی، بررسی فقهی حقوقی جرایم رایانه‌ای، ص ۲۸۷.

۲- همان، ص ۲۸۸.

۳- موسوی بجنوردی، سید محمد، سلیمانیان، مهسا بررسی فقهی حقوقی حقوق ملت در فصل سوم قانون اساسی ایران، ص ۴۵.

قانونی افتراست.

افترا به اشخاص حقیقی و حقوقی در بند هشتم ماده ششم قانون مطبوعات ۶۴/۱۲/۲۲ به وسیله نشریات منع شده است.

با توجه به تعریف جرم افترا در ماده ۶۹۷ ق.م.ا.تحقق جرم افترا مشروط بر آن است که مرتکب یکی از راه‌های مذکور در ماده مذکور را عملی سازد. وسیله اسناد عبارت است از اوراق چاپی یا خطی و انتشار آنها، درج در روزنامه و جراید و نطق در مجامع. به نظر میرسد ماده ۶۹۷ ق.م.ا. اطلاق دارد و هدف قانون‌گذار از بکاربردن «به هر وسیله یگر» عمدی بوده تا راه‌های افترا را محدود نکند^۱ لذا شامل رایانه و اینترنت نیز میشود.

دوم: قذف

که عبارتست از «نسبت دادن زنا یا لواط به دیگری» مواد ۱۳۹ - ۱۶۴ ق.م.ا.

قذف که به عنوان یکی از جرایم مشمول حد شناخته شده است یکی از مصادیق جرم افترا است. در حقوق داخلی ایران مواد ۱۳۹ و ۱۶۴ ق.م.ا. به قذف اختصاص دارد. در قذف لازم است اتهام به لفظ صریح باشد، مانند تو زنا کردی، تو لواط نمودی و مانند این‌ها، همچنین لازم است قذف کننده معنای این‌ها را بداند ولی برعکس کسی که معنای لغت را میداند آگر به کسی که آنرا نمی‌داند بگوید قاذف است و حد دارد. قذف از جمله جرایم عمدی است و شرط تحقق آن علم و آگاهی مرتکب به دروغ و بر خلاف واقع بودن نسبت زنا و لواط به دیگری است به علاوه احراز علم و اطلاع نسبت دهنده به معنا و مفهوم نسبت ناروایی که به دیگری می‌دهد برای اثبات عنصر روانی جرم ضروری است.

ماده ۱۴۶ ق.م.ا.:

قذف در مواردی موجب حد می‌شود که قذف کننده بالغ، عاقل، و مختار و دارای قصد باشد و قذف شونده نیز بالغ و عاقل و مسلمان و عقیف باشد. در صورتی که قذف کننده وقذف شونده فاقد یکی از اوصاف فوق باشد حد ثابت نمی‌باشد.^۳

۱ - بای، حسینعلی، بررسی فقهی و حقوقی جرایم رایانه‌ای، ص ۲۸۱.

۲ - همان، ص ۲۷۶.

۳ - همان، ص ۲۷۷.

سوم: نشر اکاذیب

انتشار و اشاعه اخبار دروغ و وقایع خلاف واقع به قصد اضرار به غیر یا تشویش اذهان عمومی یا مقامات رسمی را نشر اکاذیب گویند.^۱ در قانون جرایم رایانه‌ای نشر اکاذیب رایانه‌ای پیش بینی شده است:

هر کس از طریق سیستم رایانه‌ای یا مخابراتی اکاذیبی را منتشر نماید و یا در دسترس دیگران قرار دهد یا اعمالی را برخلاف حقیقت بیان کند یا به عنوان نقل و قول به شخص حقیقی یا حقوقی یا مقامات رسمی نسبت دهد به نحوی که موجب تشویش اذهان عمومی یا مقامات رسمی یا ضرر غیر شود علاوه بر اعاده حیثیت به حبس از سه ماه و یک روز تا شش ماه یا پرداخت جزای نقدی از دو میلیون و پانصد هزار ریال تا پنج میلیون ریال محکوم خواهد شد.

طبق ماده ۶۹۸ ق.م.ا. ماده قانونی این جرم اظهار اکاذیب و انتساب اعمال خلاف حقیقت به اشخاص حقیقی و حقوقی یا مقامات رسمی که به یکی از راه‌های مذکور در این محقق می‌شود از مصادیق بارز این جرم است.^۲

نظریه اداره حقوقی قوه قضائیه در مورد اینکه آیا امکان تحقق چنین جرمی در فضای مجازی وجود دارد چنین است:

اگر به وسیله اینترنت و مشابه آن هم جرمی به کسی نسبت داده شود و نسبت دهنده نتواند صحت آن انتصاب و اسناد را ثابت نماید مورد مشمول ماده ۶۹۷ قانون مجازات اسلامی خواهد بود.^۳

چهارم: جرایم علیه آزادی رفت و آمد^۴

که شامل جرایم ذیل است:

الف) جرایم علیه آزادی تن، شامل جرایم توقیف و اخفاء غیر قانونی توسط افراد عادی (م ۵۸۳ ق.م.ا.)؛

ب) صدور دستور بازداشت غیر قانونی توسط قضات (۵۷۵ ق.م.ا.)؛

۱ - همان، ص ۲۹۰.

۲ - همان، ص ۲۹۲.

۳ - همان، ص ۲۹۳.

۴ - همان.

ج) بازداشت غیر قانونی توسط مامورین (۵۷۰ق.م،ا)

د) آدم ربایی (م ۶۲۱ ق.م.ا)؛

ه) قاچاق انسان؛

پنجم: تهدید واکراه؛

تهدید واکراه که شامل:

اخذ سند یا نوشته به عنف (م ۶۶۸ ق.م.ا)؛

تهدید به قتل و مانند آن (م ۶۶۹ ق.م.ا)؛

ششم: جرایم علیه حریم خصوصی

شامل هتک حرمت منزل (مواد ۶۹۴، ۵۸۰ ق.م.ا) هتک حرمت املاک غیر (م ۶۹۱ ق.م.ا).

هتک حرمت مراسلات یا مخبرات یا مکالمات تلفنی (م ۵۸۲ ق.م.ا) مزاحمت تلفنی (م ۶۴۱ ق.م.ا).

یکی از اسباب مسئولیت مدنی در ارتباطات الکترونیک هتک حرمت و حیثیت اشخاص است. حیثیت که مترادف آبرو، اعتبار و شئون زندگی اجتماعی است در زمینه حیات معنوی افراد و روابط اجتماعی تلقی می‌شود.^۱

اظهار نظرهای توهین آمیز در صفحات کاربران از نظر قانون جرم مجسوب می‌شود که در قانون جرایم رایانه‌ای نیز در نظر گرفته شده است. توهین در فضای مجازی قابل قیاس با فضای سنتی نیست و آسیب آن به مراتب بیشتر از توهین سنتی و به وسعت کل دنیا است و عاده حیثیت در آن بسیار مشکل و شاید غیر ممکن باشد.

جرم توهین رایانه‌ای صراحتاً در هیچیک از قوانین ذکر نشده و به نظر می‌رسد که طبق ماده ۱۶^۲ قانون جرایم رایانه‌ای باید مرتکبان این جرم به حبس از ۹۱ روز تا ۲ سال یا جزای نقدی پنج میلیون ریال تا چهل میلیون ریال یا هر دو مجازات محکوم کرد.

۱ - موسوی بجنوردی، سیدمحمد؛ سلیمانان، مهسا، بررسی حقوقی حقوق ملت در فصل سوم قانون اساسی ایران، ص ۹۴.

۲- ماده ۱۶ قانون جرایم رایانه‌ای: هرکس به وسیله سیستم‌های رایانه‌ای یا مخابراتی، فیلم یا صوت یا تصویر دیگری را تغییر دهد یا تحریف کند و آن را منتشر یا با علم به تغییر یا تحریف منتشر کند، به نحوی که عرفاً موجب هتک حیثیت او شود، به حبس از نود و یک روز تا دو سال یا جزای نقدی از پنج تا چهل میلیون ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد.
تبصره - چنانچه تغییر یا تحریف به صورت مستهجن باشد، مرتکب به حداکثر هر دو مجازات مقرر محکوم خواهد شد.

ماده ۱۷ قانون جرایم رایانه‌ای:

هر کس به وسیله سامانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی صوت یا تصویر یا فیلم خصوصی یا خانوادگی یا اسرار دیگری را بدون رضایت او جز در مواردی قانونی منتشر کند یا در دسترس دیگران قرار دهد به نحوی که منجر به ضرر یا عرفاً هتک حیثیت او شود. به حبس از نود و یک روز تا دو سال یا پرداخت جزای نقدی از پنج میلیون ریال تا چهل میلیون ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد.

بند ۳: حریم اطلاعات شخصی

الف) ارتباط میان داده‌های شخصی و حریم خصوصی

هریک از افراد جامعه خواست یا ناخواسته داده‌های زیادی را در اختیار دولت و برخی موسسات بخش خصوصی قرار می‌دهد در بسیاری از این موارد ارائه این داده‌ها لازمه دسترسی شهروند به خدمات عمومی است اما دو خطر و تهدید در جمع‌آوری و استفاده از این داده‌ها وجود دارد، از یک سو ممکن است داده‌هایی که ملازمه بین آنها و ارائه خدمات عمومی وجود ندارد که جمع‌آوری شود و از سوی دیگر، داده‌هایی که با وجود ملازمه منطقی جمع‌آوری شده اند برای اهداف دیگری غیر از ارائه خدمات عمومی به کار روند و در نهایت از امور مادی یا معنوی شخصی که داده‌هایی که به او مربوط است سوء استفاده شود.^۱

ب) مفهوم داده‌های شخصی

یکی از پرسش‌های اساسی در باره داده‌های شخصی این است که چه داده‌هایی شخصی هستند و چگونه از داده‌هایی غیر شخصی متمایز می‌شوند.^۲

در میان اسناد بین الملل دستورالعمل شورای اروپا در حمایت از داده‌های شخصی مهم‌ترین سندی است که در این باره تصویب شده است و الگوی بسیاری از کشورها در تهیه و تصویب مقررات راجع به حمایت از داده‌ها قرار گرفته است.^۳

بند الف ماده ۲ دستورالعمل اروپا حمایت از داده‌های شخصی در تعریف داده‌های شخصی

اعلام می‌کند:

۱- انصاری، باقر، حقوق حریم خصوصی، ص ۲۶۳.

۲- همان، ص ۲۶۵.

۳- همان، ص ۲۶۴.

داده شخصی عبارت است از هر گونه اطلاعات راجع به یک شخص با هویت مشخص یا قابل شناسایی، شخص قابل شناسایی کسی است که مستقیم یا غیر مستقیم، بویژه از طریق مراجعه به یک شماره تشخیص هویت یا یک یا چند عامل خاص در باره هویت جسمانی، روانی، ذهنی، اقتصادی، فرهنگی یا اجتماعی قابل شناسایی است.^۱ مسئله مهمی که در تعریف داده‌های شخصی وجود دارد نسبت این مفهوم است.

ج) اصول حاکم بر حمایت از داده‌های شخصی:

اصل اول: جمع آوری

طبق این اصل باید از جمع آوری گسترده داده‌های شخصی افراد پیش‌گیری کرد. این داده‌ها از استثنائات دسترسی آزاد به اطلاعات محسوب می‌شوند.

جمع آوری اطلاعات با این ذهنیت که ممکن است روزی به کار آیند ممنوع است، همچنین باید اطلاعات تا آنجا که ممکن است از افرادی که داده‌ها به آنها مربوط می‌شود و در غیر این صورت از منابع موثق و معتبر جمع آوری شوند.^۲

اصل دوم: استفاده از داده‌های شخصی

پس از جمع آوری داده‌های شخصی این خطر وجود دارد که از آنها برای مقاصد مختلفی که در ابتدا مورد نظر نبوده استفاده شود، برای مثال شرکت پست ممکن است داده‌های برخی از افراد مثلاً شرکت کنندگان در آزمون ورود به دانشگاه را در اختیار موسسات خصوصی قرار دهد تا بسته‌های تبلیغاتی آنها به منزل افرادی که در آزمون ثبت نام کرده‌اند سرارزیر شود. همین وضعیت در مورد ارائه دهندگان خدمات اینترنتی وجود دارد بنابراین باید نسبت به هر گونه سوء استفاده از داده‌های شخصی حساس بود و تدابیر خاصی برای این امر اندیشید.^۳

اصل سوم: به گردش انداختن داده‌های شخصی

بند ب ماده ۲ دستورالعمل اروپایی حمایت از داده‌های شخصی در این باره می‌گوید:

هر نوع عملیات یا مجموعه‌ای از عملیات که بر روی داده‌های شخصی صورت گیرد خواه با

۱- همان، ص ۲۶۶.

۲- همان، ص ۲۷۰.

۳- همان، ص ۲۷۲.

استفاده از وسایل اتوماتیک و خواه بدون استفاده از آنها، نظیر جمع آوری، ثبت، سازماندهی، ذخیره، تطبیق یا تغییر، بازیافت، مشاهده، استفاده، افشا از طریق ارسال، اشاعه و ابراز داده‌ها به انحاء دیگر تنظیم یا ترکیب داده‌ها، بلوکه کردن داده‌ها، حذف یا از بین بردن آنها، به گردش انداختن داده‌های شخصی محسوب می‌شوند.

در ادامه، مواد ۷ و ۶ دستور العمل اروپایی مقرر می‌کند که برای به گردش انداختن داده‌های شخصی باید به اصول زیر توجه کرد:

ماده ۶: دولت‌های عضو باید در مورد داده‌های شخصی مقرر کنند که:

الف - به طور منصفانه و قانونی به جریان انداخته شوند؛

ب - برای مقاصد خاص، صریح و مشروع جمع آوری شوند؛

ج - در باره مقاصدی که برای آنها، داده‌ها را جمع آوری یا به جریان می‌اندازند مناسبت و مربوط بودن را رعایت کنند و از حدود آنها تجاوز نکنند؛

د - داده‌ها را صحیح و در صورت لزوم به روز نگهداری کنند و در این زمینه اقدامات معقول

انجام بگیرد؛

داده‌ها را به شکلی نگهداری کنند که تشخیص هویت شخصی را که داده به او مربوط می‌شود، برای مدتی بیش از آنچه در راستای هدف جمع آوری یا به جریان انداختن آنها لازم است اجازه ندهد. و برای داده‌های شخصی که برای مدت طولانی جهت استفاده‌های تاریخی، آماری یا علمی نگهداری می‌شوند تضمینات کافی را مقرر کنند.^۱

قانون تجارت الکترونیک از آن جهت که عملیات تجاری که این قانون ناظر بر آن است، راه کارهایی قانونی برای فضای مجازی تجاری ارائه کرده است که ضوابطی را برای حضور و بهره‌برداری در آن بیان می‌دارد در چند سال اخیر هم قانونی به نام قانون «جرائم رایانه ای» به تصویب رسیده است که بخش‌هایی از آن به عمل کرد رسانه‌ها در محیط اینترنت اشاره دارد. محرمانه نگه داشتن اطلاعات افراد در فصل دوم قانون تجارت الکترونیک تحت عنوان حمایت از داده‌ها و پیام‌های شخصی آمده است.

طبق ماده ۵۸ این قانون ذخیره، پردازش و یا توزیع داده پیام‌های شخصی مبین ریشه‌های قومی یا

۱- انصاری، باقر، حقوق حریم خصوصی، ص ۲۷۸.

نژادی، دیدگاه‌های عقیدتی، مذهبی، خصوصیات اخلاقی و داده پیام‌های راجع به وضعیت جسمانی، روانی و یا جنسی اشخاص بدون رضایت صریح آن‌ها به هر عنوان غیر قانونی است.

ماده ۵۹ قانون تجارت الکترونیک در صورت رضایت صاحب پیام نیز شرایط را برای ذخیره، پردازش یا توزیع آن قائل شده است:

ماده ۵۹- در صورت رضایت شخص موضوع داده‌پیام نیز به شرط آن که محتوای داده‌پیام وفق قوانین مصوب مجلس شورای اسلامی باشد ذخیره، پردازش و توزیع داده‌پیام‌های شخصی در بستر مبادلات الکترونیکی باید با لحاظ شرایط زیر صورت پذیرد:

الف - اهداف آن مشخص بوده و به طور واضح شرح داده شده باشند؛

ب - داده‌پیام باید تنها به اندازه ضرورت و متناسب با اهدافی که در هنگام جمع‌آوری برای شخص موضوع داده‌پیام شرح داده شده جمع‌آوری گردد و تنها برای اهداف تعیین شده مورد استفاده قرار گیرد؛

ج - داده‌پیام باید صحیح و روز آمد باشد؛

د - شخص موضوع داده‌پیام باید به پرونده‌های رایانه‌ای حاوی داده‌پیام‌های شخصی مربوط به خود دسترسی داشته و بتواند داده‌پیام‌های ناقص و یا نادرست را محو یا اصلاح کند.

شخص موضوع داده‌پیام باید بتواند در هر زمان با رعایت ضوابط مربوطه درخواست محو کامل پرونده رایانه‌ای داده‌پیام‌های شخصی مربوط به خود را بنماید.

در این قانون حمایت از حریم خصوصی دارای ضمانت اجرای کیفری است و هر کس در مبادلات الکترونیکی مواد ۵۸ و ۵۹ این قانون را نقض نماید، به یک تا سه سال حبس محکوم می‌شود.^۱

اگر در اثر بی‌مبالاتی و بی‌احتیاطی دفاتر خدمات صدور گواهی الکترونیکی یا سایر نهادهای مسئول ارتکاب یابد مرتکب به حد اکثر مجازات ماده ۷۱ قانون تجارت الکترونیک محکوم خواهد شد.

دفاتر حریم خصوصی تاسیس نهاد دیده‌بانی است که در همه کشورها برای بازرسی و ممیزی رفتار این نهاد بوجود آمده و طی یک فرآیند منظم از حریم خصوصی شهر وندان در مقابل

۱- منصور، جهانگیر، قانون تجارت الکترونیک، ماده ۷۱.

پردازش مجرمانه و غیر منصفانه محافظت می کند.^۱

این نهاد در ماده ۶۱ ق ت الکترونیک پیش بینی شده است

سایر موارد راجع به دسترسی موضوع داده پیام، از قبیل استثنائات، افشای آن برای اشخاص ثالث، اعتراض، فراکردهای ایمنی، نهادهای مسئول دیده بانی و کنترل جریان داده پیام‌های شخصی به موجب مواد مندرج در باب چهارم این قانون و آیین نامه مربوطه خواهد بود.

این نهادها می توانند به عنوان یک پدیده موثر در مقابله با پدیده هرز نامه قلمداد شود.^۲

تبصره: ارتکاب جرم موضوع این ماده نسبت به مقام رهبری یا رؤسای قوای سه گانه مستوجب حداکثر حبس یا جزای نقدی مقرر در این ماده خواهد بود.

بند چهارم: جرایم علیه محرمانگی داده‌ها و سیستم‌های رایانه‌ای و مخابراتی:^۳

این دسته از جرایم شامل دسترسی غیر مجاز، شنود و دریافت بدون مجوز، و جاسوسی رایانه‌ای است. دسترسی غیر مجاز که موضوع ماده ۱ قانون جرایم رایانه‌ای است به این صورت در قانون مورد توجه قرار گرفته است: هر کس بطور غیر مجاز به سیستم‌های رایانه‌ای یا مخابراتی که بوسیله تدابیر امنیتی محافظت شده است دسترسی یابد مجازات مندرج در قانون محکوم می شود. این ماده جرم را براساس دو قید مستوجب مجازات دانسته است، اول اینکه؛ دسترسی غیر مجاز باشد، دوم؛ این که داده بوسیله تدابیر امنیتی حفاظت شده باشد. اگر حفاظت در حد کلمه عبور نیز باشد مشمول این ماده است و در غیر این صورت مشمول این ماده از قانون نمی شود.

برای دسترسی به داده‌هایی که با تدابیر امنیتی محافظت می شوند داشتن مجوز از مرجع ذیصلاح لازم است.

ماده ۲: براساس این ماده هر کس بطور غیر مجاز محتوای در حال انتقال ارتباطات غیر عمومی در سیستم‌های رایانه با امواج الکترو مغناطیسی یا نوری را شنود کند مشمول مجازات مندرج در قانون مجازات اسلامی می شود، قانون مجازات اسلامی نافذ بوده و ضوابطی برای دادرس آن وجود دارد، لکن در ارتباطات دیجیتال و مبتنی بر پروتکل‌های اینترنتی که در بیشتر شبکه‌ها مصداق دارد

۱- قاجار، سیامک، مقدمه حقوق سایبر، ص ۳۵۱.

۲- همان، ص ۱۰۸.

۳- شکر خواه، یونس، فضای مجازی؛ ملاحظات حقوقی، اخلاقی و اجتماعی، ص ۷۵.

حکم اخیر ساری و جاری خواهد بود؛ مانند ارتباطات جدید تلفن همراه بویژه نسل سوم آن که مبتنی بر استاندارد تری جی اس ام^۱ بر قرار می شود. اما گاهی توسط برخی با استفاده از تجهیزات مدرن و نرم افزارهای رمز شکن مکالمات دریافت و رمز گشایی شده و شنود غیر قانونی می شوند.

بند پنجم: رویکردهای بین المللی

تعدادی از سازمان‌های بین المللی برای تجزیه و تحلیل آخرین پیشرفت‌ها در جرایم سایبری به طور ثابتی کار می کنند و گروه‌های کار را برای توسعه راهبردها برای جنگ با این جرایم ایجاد کرده‌اند:^۲

۱. گروه ۸: که شامل ۸ کشور می باشد: کانادا، فرانسه، آلمان، ایتالیا، ژاپن، انگلیس، ایالات متحده روسیه، ریا ست گروه هشت که ۶۰ درصد اقتصاد دنیا را در اختیار دارد هر سال گردشی می باشد؛^۳

۲. سازمان ملل: سازمانی بین المللی است که در سال ۱۹۴۵ تأسیس شد و در سال ۲۰۰۷-۱۹۱ کشور عضو داشت؛

در هشتمین کنگره پیش گیری از جرایم رفتار مجرمان در ۷ سپتامبر ۱۹۹۹، دبیر کل سازمان ملل با قانون گذاری در مورد جرایم رایانه‌ای موافقت کرد؛^۴

۳. اتحادیه بین المللی مخابرات: این آژانسی تخصصی از اتحادیه اروپا می باشد و دارای ۱۹۱ عضو است و مقر آن در ژنو می باشد. اتحادیه بین المللی مخابرات به عنوان عاملی تخصصی در سازمان ملل نقش مهمی در استاندارد سازی و توسعه مخابرات و همچنین موضوعات امنیت سایبری بازی می کند؛^۵

۴. شورای اروپا: مقر آن در استراسبورگ و سازمانی بین المللی با ۴۷ کشور عضو در ناحیه اروپا می باشد؛^۶

1 3GSM

۲- گورکی، مارکو، جرایم سایبری برای کشورهای در حال توسعه، ص ۱۹۷.

۳- همان.

۴- همان، ص ۲۰۱.

۵- همان، ص ۲۰۴.

۶- همان، ص ۲۰۷.

- ۵- اتحادیه اروپا: منطقه‌ای و فراملی با ۲۷ عضو از قاره اروپا؛
- ۶- سازمان توسعه همکاری اقتصادی: مقر آن در پاریس و دارای ۳۰ کشور عضو است؛^۱
- ۷- همکاری اقتصادی آسیا - اقیانوسیه: گروه‌هایی از کشورهای حاشیه اقیانوسیه هستند که با بهبود اقتصادی و سیاسی سرو کار دارند و دارای ۲۱ عضو می‌باشد؛^۲
- ۸- کشورهای همسود؛^۳
۹. اتحادیه عرب و شورای همکاری خلیج فارس: اتحادیه کشورهای عربی سازمان منطقه‌ای و در حال حاضر دارای ۲۲ عضو می‌باشد؛^۴
۱۰. سازمان کشورهای آمریکایی: سازمانی بین‌المللی با ۳۴ کشور عضو.^۵

بند ششم: پیام‌های ناخواسته (اسپم)^{۶، ۷}

پیام‌های ناخواسته که معمولاً با اهداف تجاری و به منظور تبلیغات از راه شبکه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی به صندوق پست الکترونیکی یا صندوق دریافت پیام افراد ارسال می‌گردد بیش از نود درصد اطلاعات محسوب می‌شود که از سویی هزینه‌های سنگینی را بردوش نقش آفرینان و خصوصاً ارائه دهندگان خدمات فضای سایر تحمیل می‌کند و از سویی دیگر نقض حریم خصوصی و حق خلوت اشخاص محسوب می‌شود.

اسپم در مفهوم رایج واژه‌ای است که به پیام‌های الکترونیکی که بدون رضایت گیرنده پیام و معمولاً به میزان زیاد ارسال می‌شود از این گونه پیام‌ها به "پیام‌های الکترونیکی ناخواسته توده وار"

۱ - گورکی، مارکو، جرایم سایبری برای کشورهای در حال توسعه، ص ۲۱۹.

۲ - همان، ص ۲۲۲.

۳ - همان، ص ۲۲۴.

۴ - همان، ص ۲۲۵.

۵ - همان

۶- واقع نام نوعی قوطی گوشت کنسروی است که ارتباطی با اسپم در معنای پیام‌های در spams ناخواسته در معنای امروزی آن ندارد. گفته می‌شود که این واژه نخستین بار به وسیله گروه موسیقی و نمایشی مانتی بیتون بر سر زبان‌ها افتاد. این گروه در کافه‌ای به صورت همسرایی و به تکرار، این سرود را زمزمه می‌کردند Hormel Spiced Ham قوطی کنسرو اسپم شرکت . به نظرمی رسد که گروه مانتی بیتون، سرمست از پیروزی متفقین در جنگ جهانی و تأثیر شگفت‌انگیز اسپم، این سرود معروفشان را ساخته باشند.

۷- باطنی ابراهیم، فضل، مهدی، مقابله کیفی با پیام‌های ناخواسته الکترونیکی، نشریه حقوق اسلامی، سال ششم شماره ۲، ص ۲۸۴.

نیز یاد می‌شود.

با گسترش تبلیغات در فضای سایبر پست الکترونیکی افراد نیز از حجم گستره پیام‌های الکترونیکی در امان نمانده‌اند، با این حال امروزه اسپم به خدمات پست الکترونیکی محدود نیست و محتوای آن نیز فقط تبلیغات تجاری نیست امروزه گروه‌های خبری مانند وبلاگ‌ها، محیط‌های گپ اینترنتی یا چت‌ها، موتورهای جستجو، پیام‌های تلفن‌های همراه و ابزار ارتباطی بی‌سیم نیز با پدیده اسپم مواجه هستند. محتوای اسپم‌ها نیز علاوه بر تبلیغات تجاری، تبلیغات سیاسی، فرهنگی و هرگونه تبلیغات دیگر را شامل می‌شود^۱

بیشتر جرایمی که از راه محتوای پیام‌های ناخواسته الکترونیکی قابل ارتکابند عبارتند از:

جرایم مالی؛

جرایم علیه تمامیت دادها و سیستم‌های رایانه‌ای؛

جرایم علیه محرمانگی اطلاعات و سیستم‌های رایانه‌ای؛

جرایم مرتبط با محتوا.^۲

اهمیت این موضوع آنقدر زیاد شده که امروزه حرفه اصلی برخی از موسسات در سطح جهانی، جمع‌آوری آدرس‌های الکترونیکی و ارسال اسپم‌ها است به گونه‌ای که به صورت سازمان یافته با دریافت مبالغی میلیون‌ها اسپم را به صندوق پست الکترونی کاربران در سراسر جهان ارسال می‌دارند.^۳

رویه کشورها در مبارزه با اسپم از راه وضع مقررات خاص نیز متفاوت بوده است. از این میان کشورهایایی که قانون مستقل در این باره دارند یا دست کم موادی قانونی را در درون قوانین خود پیش بینی کرده‌اند برخی ضمانت اجرای کیفری را برای نقض مقررات مصوب وضع کرده‌اند. و برخی دیگر ضمانت اجرای مدنی مانند خسارت‌های قانونی و طرح دعوا برای جبران خسارت‌ها را پیش بینی کرده‌اند برخی کشورها نیز تلفیقی از هر دو ضمانت اجرا را برگزیده‌اند دولت‌ها در رابطه با مبارزه با اسپم از راه اعمال قانون کیفری نیز دو رویکرد گوناگون اعمال کرده‌اند تعدادی

۱- باطنی ابراهیم، فضل، مهدی، مقابله کیفری با پیام‌های ناخواسته الکترونیکی، نشریه حقوق اسلامی، سال ششم شماره ۲، ص ۲۸۴.

۲- همان ص ۱۹۲.

۳- همان ص ۱۸۵.

از آن‌ها صرف ارسال اسپم را جرم ندانسته‌اند و در صورتی که محتوای پیام ارسالی متضمن مطالب، محتویات یا نرم افزارها غیر قانونی باشد براساس قوانین موجود با آن به مقابله برخاسته اند ولی برخی از کشورها مقررات موجود را کافی نمی‌دانند و مقررات کیفری ویژه‌ای برای صرف ارسال اسپم وضع کرده‌اند.^۱

پرسش جدی دربارهٔ رویکرد ایران این است که^۲، کشور ما در به کارگیری سیاستی برای مبارزه با صرف ارسال اسپم چه سیاستی اعمال می‌کند و آیا به رغم گسترش ارتباطات الکترونیکی در ایران و نیز افزایش میزان پیام‌های ناخواسته، هنوز ضرورتی جدی برای وضع مقررات جهت کنترل اسپم به ویژه مقررات کیفری وجود دارد؟

ماده ۵۵ قانون تجارت الکترونیکی دربارهٔ تنظیم قواعد تبلیغ در بستر ارتباطات الکترونیکی، اشعار می‌دارد تأمین کنندگان باید تمهیداتی را برای مصرف کنندگان در نظر بگیرند تا آنان دربارهٔ دریافت تبلیغات به نشانی پستی و یا پست الکترونیکی خود تصمیم بگیرند.

ماده ۷۰ و تبصره ۲ آن قانون نیز تأمین کننده متخلف را به حداقل مجازات مندرج در ماده ۷۰ یعنی یکصد میلیون ریال (ظاهراً جزای نقدی) محکوم کرده‌است.

بند ع ماده ۲ این قانون تأمین کننده را عبارت از شخصی دانسته که بنا به اهلیت تجاری، صنفی یا حرفه‌ای فعالیت می‌کند. اگر دریافت پیام‌های تبلیغی را با اندک مسامحه دریافت تبلیغات بدانیم این امر دریافت تبلیغ از راه پست الکترونیکی را هم در بر خواهد گرفت به هر حال از مجموع مواد پیش گفته به ویژه ماده ۵۵ که، مشخص می‌شود که اولاً این ماده به ارسال اسپم از راه پست الکترونیکی محدود نیست، ثانیاً به تبلیغات تجاری محدود است و پیام‌های دیگر تبلیغی مانند تبلیغات سیاسی را در بر نمی‌گیرد، ثالثاً ارسال پیام به وسیله ابزارهای الکترونیکی دیگر تلفن همراه را پوشش نمی‌دهد، رابعاً براساس ماده ۵۵ ارسال پیام ناخواسته، آزاد و قانونی است و قانون فقط تأمین کننده (تبلیغ کننده) را موظف می‌سازد که در باره گرفتن رضایت کار بر برای دریافت پیام، تمهیداتی بیندیشد به گونه‌ای که اگر وی به دریافت پیام از راه پست الکترونیکی خود مایل نباشد بتواند با اعلام به تأمین کننده مجدداً دریافت نکند. چنانچه بیان شد این روش در اظهار برای عدم

۱- باطنی ابراهیم، فضل، مهدی، مقابله کیفری با پیام‌های ناخواسته الکترونیکی، نشریه حقوق اسلامی، سال ششم شماره ۲، ص ۱۹۱.

۲- همان، ص ۲۰۸.

ارسال پیام‌های ناخواسته به روش «پی تی آوت»^۱ مشهور است. قانون مزبور اشاره‌ای کلی به تمهیدات دارد و انواع آنرا مشخص نکرده با این حال به نظر می‌رسد منظور از تمهیدات درباره پیام‌های ارسالی تبلیغی ذکر مشخصات ارسال کننده پیام و ذکر آدرس تماس برگشت به گیرنده پیام است تا در صوتی که گیرنده پیام نخواهد مجدداً پیام دریافت کند آنرا به اطلاع فرستنده برساند و ماده ۵۵ درباره نصاب پیام‌های قابل ارسال اشاره‌ای ندارد و این اطلاق از یک تا بینهایت پیام رادر برمی‌گیرد به طور کلی قانون مزبور ارسال پیام را آزاد دانسته است ولی در باره پیام‌های تبلیغاتی رضایت ثانویه و پسینی گیرنده پیام تجاری را مبنا قرار داده است و فقط در باره عدم ارایه تمهیدات برای اعلام عدم رضایت کاربر و نه ارسال پیام، جرم انگاری کرده است.

اقدامات دیگری در جهت تدوین لوایحی به وسیله دولت نیز برای جرم انگاری ارسال پیام‌های ناخواسته از طرف دولت صورت گرفته است و از آن جمله می‌توان به لایحه پیام‌های ناخواسته الکترونیکی ارایه شده به وسیله وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات در سال ۱۳۸۷ اشاره کرد. لایحه مزبور در هیئت دولت به تصویب نرسید، متعاقب آن وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی پیش نویس لایحه پیام دیجیتال را تدوین و ارایه کرد. لایحه مذکور قاعدتاً به خاطر عنوان آن باید به حوزه پیام‌های دیجیتال محدود می‌شد چیزی فراتر از آن بود و در برابر شبکه‌های رایانه‌ای و بسیاری مسایل دیگر نیز مقرراتی پیشنهاد کرده بود.

باتوجه به عدم تصویب لوایح پیش گفته پریشی اساسی باقی می‌ماند؛ این که آیا در کشور ما ضرورتی قابل دفاع برای وضع مقررات کیفری در کنترل پیام‌های ناخواسته افزون بر مقررات کیفری موجود وجود دارد؟

باید توجه داشت که بیشتر هموطنان ما از خدمات ارائه دهندگان پست الکترونیکی خارجی برای دریافت و ارسال پست الکترونیکی استفاده می‌کنند، بنا براین اگر ضرر و هزینه‌ای از جهت ارسال اسپم به ارائه کنندگان وارد است معمولاً متوجه ارائه دهندگان خدمات در خارج از کشور ما است. از طرفی فناوری‌های کنترل اسپم در سالیان گذشته آنقدر پیشرفت داشته که ارایه کنندگان خدمات مزبور با بکارگیری آن‌ها حداقل دریافت مستقیم اسپم توسط کاربران را تا حدود زیادی کنترل کنند.

ماده ۵۵ قانون تجارت الکترونیک با برگزیدن راه حل پسینی در رضایت گیرنده پیام تبلیغی، هم حق آزادی ارسال پیام را برای ارسال کننده پیام پذیرفته و هم رضایت کاربر را به عنوان حقی دیگر به رسمیت شناخته است، بنا براین، این ماده راه حلی بینابینی ارائه می دهد که فعلاً برای کنترل اسپم در کشور ما کافی به نظر می رسد. با این حال وضع قانون در باره اقدامات دیگر غیر قانونی مربوط به ارسال اسپم به صورت سازمان یافته یا اقداماتی همچون جمع آوری آدرس های الکترونیکی افراد و ارسال ایمیل به صورت متقلبانه به آدرس پست الکترونیکی آنها در یک حرکت موازی جهانی برای کنترل فضای سایبر شاید یک ضرورت باشد. در عین حال بازهم لازم نیست لزوماً در این باره به جرم انگاری پرداخت یا از ضمانت اجراهای کیفری استفاده کرد.

گفتار ششم: مسئولیت مدنی

به منظور انتظام امور و فعالیت‌های اطلاع‌رسانی و خدمات دسترسی به اینترنت در کشور، مقررات و ضوابط اطلاع‌رسانی رایانه‌ای توسط شورای عالی انقلاب فرهنگی تنظیم شده است. براساس بند ۲ این مصوبه افراد در برابر فعالیت‌های خود در این فضا مسئولیت مدنی و حقوقی دارند؛ به مناسبت بحث حریم خصوصی در فضای مجازی نکاتی در مورد مسئولیت نقض حریم خصوصی بیان می‌گردد؛

بند اول: دعوی مسئولیت مدنی

خواهان دعوی مسئولیت مدنی نقض حریم خصوصی، دارنده حریم خصوصی است. علاوه بر اشخاص حقیقی که حریم خصوصی دارند اشخاص حقوقی نیز می‌توانند دارای حریم خصوصی باشند.^۱

در دعوی مسئولیت مدنی نقض حریم خصوصی، موضوع دعوا و خواسته، جبران زیان‌های وارده بر خواهان است. اگر خواهان میزان مبلغی را در آن قید کرده باشد دادگاه نمی‌تواند بیش از آن حکم نماید. خواهان نمی‌تواند دعوی مسئولیت مدنی را در قالب قرارداد به دیگری منتقل نماید؛ چراکه خسارت جنبه مالی نداشته و وابسته به خود اوست. در صورت فوت، ورثه چون ادامه دهنده شخصیت متوفی بعد از او بودند و لطمه به او نوعی لطمه به آنان نیز هست با پذیرش این فرض انتقال این حق عادلانه تر به نظر می‌رسد.

بار اثبات دعوی مسئولیت مدنی از لحاظ فعل زیانبار، ضرر و رابطه سببیت برعهده خواهان (دارنده حریم خصوصی) است و در این راه از تمام ادله اثبات دعوا می‌تواند استفاده کند. خوانده

۱ - قماش، سعید، شفیع، صادق، مسئولیت مدنی نقض حریم خصوصی، ماهنامه دادرسی شماره ۱۰۹، ۱۳۹۴، ص ۲۲

دعوی مسئولیت مدنی نیز، ناقض حریم خصوصی محسوب می‌گردد.^۱

بند دوم: جبران خسارت

جبران در خسارت ناشی از نقض حریم خصوصی (که غیر مادی است) امکان‌پذیر نمی‌باشد و غالباً بصورت مادی می‌باشد و شیوه‌ای است که تا حد ممکن زیان‌ها و آلام ناشی از آنرا مرتفع می‌نماید. پرداخت نقدی تنها شیوه ممکن نبوده و دادرس می‌تواند با توجه به اوضاع و احوال قضیه و شرایط زیان‌دیده و میزان کارایی پرداخت نقدی از شیوه‌های دیگری نیز استفاده نماید. الزام عامل زیان به عذر خواهی با تشریفات خاص و یا حکم به انتشار محکومیت کیفری و مدنی ناقض حریم خصوصی در رسانه‌های گروهی از سایر شیوه‌ها است.^۲

بند سوم: شرایط تحقق مسئولیت مدنی نقض حریم خصوصی:

مبنای مسئولیت مدنی در نظام حقوقی ما چیست؟ آیا در این راستا یک نظریه واحد به موجب قوانین وجود دارد یا بسته به نوع وقایع حقوقی مواضع متفاوتی اتخاذ شده است؟ برای تحقق مسئولیت مدنی در هر حال سه شرط اصلی لازم است.

در وهله اول باید یک زیان با جمیع شرایط خود وجود داشته باشد، علاوه بر آن باید یک فعل زیان‌بار منتسب به یک شخص اثبات گشته و در آخر رابطه سببیت بین این دو عرفاً قابل تصور باشد. بدون وجود یکی از آن‌ها مسئولیت مدنی تحقق نمی‌یابد، علاوه بر آن‌ها موضوعاتی که مبنای مسئولیت در آن‌ها تقصیر است، اثبات تقصیر نیز لازم است.

برخی میان تقصیر و فعل زیان‌بار تفکیک قائل نشده و آن دو را رکن مادی و معنوی فعل زیان‌بار می‌دانند.^۳

بند چهارم: مبانی مسئولیت در قانون مدنی

واژه خسارت در حقوق مدنی به دو معنی عمده استعمال شده است: قانون‌گذار، گاه آن را به معنی «ضرر» استعمال نموده که در این استعمال هیچ‌گونه تفاوتی میان «خسارت» و «ضرر» وجود

۱ - قماش، سعید، شفیع، صادق، مسئولیت مدنی نقض حریم خصوصی، ماهنامه دادرسی شماره ۱۰۹، ۱۳۹۴، ص ۲۲.

۲ - همان.

۳ - همان، ص ۱۷.

۴ - صفائی، حسین، عدم اجرای تعهد و آثار آن، جلد دوم، ص ۴۴۴.

ندارد و در برخی کاربردها از لفظ زیان، صدمه و لطمه نیز استفاده شده است که دو مورد اخیر بیشتر ناظر است به صدمه و لطمه زیان‌های به جسم و جان شخص و شخصیت او (معنوی) و گاهی نیز خسارت به معنی چیزی است که برای جبران ضرر پرداخت می‌شود. ^۱ قانون‌گذار هنگامی که از خسارات حاصله از عدم اجرای تعهدات یا جبران خسارات سخن می‌گوید، خسارت را به معنای اول به کار برده و هنگامی که از تأدیه خسارت بحث می‌کند (مواد ۲۲۷ و ۲۲۹ قانون مدنی) معنای دوم را اراده کرده است. ^۲ همچنین در ماده ۲۲۶ قانون مدنی در مورد ایفاء تعهد از طرف یکی از متعاملین، طرف دیگر می‌تواند ادعای خسارت نماید. مگر..... که در این جا خسارت به معنی چیزی است که در مقام جبران ضرر داده می‌شود. یعنی همان غرامت یا تاوان. ^۳

با توجه به مطالب بالا بدست می‌آید که برای تحقق مسئولیت مدنی در هر حال سه شرط لازم است که در ماده ۱ و ۱۰ قانون مدنی به آن اشاره شده است در وهله اول می‌بایست یک زیان با جمیع شرایط خاص خود وجود داشته باشد علاوه بر آن باید یک فعل زیان بار منتسب به یک شخص اثبات گشته و در آخر رابطه سببیت بین این دو عرفاً قابل اثبات باشد که بدون وجود هر یک از آنها مسئولیت مدنی تحقق نمی‌یابد علاوه بر آن دو، موضوعاتی که مبنای مسئولیت در آنها تقصیر است اثبات تقصیر نیز لازم است. بعضی بین فعل زیانبار و تقصیر تفکیک قائل نشده و آن را دورکن مادی و معنوی یک واقعیت می‌دانند. ^۴ بدین ترتیب لازمه مطالبه خسارات ناشی از نقض حریم خصوصی محقق بودن آن است یعنی در ایراد خسارت تردیدی نباشد.

با این وجود در مورد خسارت معنوی، تحقق این شرط، با یک ایراد و مشکل اساسی روبروست؛ بر خلاف زیان‌های مادی که عینی و قابل رویت اند، زیان‌های معنوی وجدانی بوده و کاملاً شخصی تلقی می‌گردند، به عبارتی دیگر ممکن است عملی در دید یک نفر بی حرمتی و نقض حریم خصوصی محسوب گردد، در حالی که شخص دیگری نسبت به آن بی تفاوت است، در نتیجه چگونه باید پی به ورود زیان و تحقق ضرر برد؟

۱- امامی، سید حسن، حقوق مدنی جلد ۱، خرداد ماه ۱۳۷۵، ناشر: کتاب فروشی اسلامیة ص ۲۳۹.

۲- صفایی، حسین، عدم اجرای تعهد و آثار آن، جلد دوم، ص ۴۴۴.

۳- امامی، حسن، حقوق مدنی، ۱۳۵۳-ص ۲۳۹.

۴- قماش، سعید؛ شفیع، صادق، مسئولیت مدنی نقض حریم خصوص، ماهنامه دادرسی شماره ۱۹ فروردین و اردیبهشت

به نظر می‌آید در زیان‌های معنوی بایست به یک معیار نوعی تکیه نمود. یعنی راه پی‌بردن به تحقق زیان و ایراد لطمه معنوی، توجه به واکنشی است که یک انسان عاقل و متعارف در آن شرایط از خود نشان می‌دهد. دادرسی باید تحلیل نماید که آیا عمل مذکور سبب ورود خسارت معنوی بر یک فرد معقول و متعارف می‌گردد یا نه؟

در حقوق کشورهای تابع نظام کامن لو در دادگاه‌هایی که هیئت منصفه وجود دارد، برای پی‌بردن به تحقق یا عدم تحقق زیان معنوی و نیز میزان آن از نهاد هیئت منصفه استفاده می‌کنند، که به نظر می‌آید کارایی بهتری نسبت به شیوه متبوع در حقوق ما دارد.^۱

بند پنجم: فضای مجازی و مسئولیت مدنی

باتوجه به توضیحات بالا چالشی اساسی در ارتباط با تحقق جرم نقض حریم خصوصی و یافتن عامل جرم پیش رو قرار دارد و آن اینکه یافتن دلیل جرم در فضای مجازی بسیار دشوار و شاید غیرممکن باشد. زیرا به اندازه فشردن یک کلید دیجیتال در کسری از ثانیه برای از بین بردن آن وقت و تلاش لازم است و به تبع آن یافتن عنصر معنوی جرم (دلیل جرم) دشوار است.

در فضای سایبر، دلیل اعمال مجرمانه رامی‌توان از بین داده‌ها و اطلاعاتی بدست آورد که در یک سیستم رایانه‌ای یا مخابراتی موجود، یا میان آن‌ها در حال تبادل است به عبارتی:

داده‌های دیجیتال در فرایند کشف جرم سایبر به عنوان دلیل استفاده می‌شوند.

همان‌طور که در دعاوی سنتی ادله قانونی برای اثبات جرم جمع‌آوری و به دادگاه ارائه می‌گردند، در جرایم سایبر نیز نیاز به دلیل مجرمانه برای اثبات و انتساب عمل مجرمانه به شخص نیز از جنس همین فضا و داررای ماهیتی غالباً متفاوت با ادله‌ای است که همگان به عنوان ادله عینی و قابل لمس، درک و فهم از طریق حواس ذاتی با آن آشنایی دارند. بنابراین:

داده‌ها یعنی سلول‌های بنیادین فضای سایبر در پی جویی جرایم سایبری، حکم دلایل دیجیتالی را ایفا می‌نمایند. لازم به ذکر است که ادله نه فقط در دعاوی سایبری بلکه در کشف، پی‌جویی، و اثبات دعاوی سنتی نیز قابلیت استفاده و اسناد دارند.^۲

۱ همان

۲ - جلالی، فراهانی؛ امیر حسین، منفرد، محبوبه، حمایت قانونی از آسیب دیدگان سایبری، مجلس و راهبر، شماره ۷۳ سال بیستم،

آنچه مسلم است اینکه قواعد دادرسی اعم از حقوقی و کیفری در اکثر کشورها خصوصاً کشورهای صاحب تکنولوژی دیجیتالی در دعاوی را هر یک با قید و شرطی پذیرفته‌اند آنچه مورد قبول قریب به اتفاق است، پذیرش کاربردهای ادله دیجیتال در دعاوی اعم از سنتی اطلاعات یا حتی کشورهای استفاده کننده از این تکنولوژی‌ها، بکارگیری ادله سایبر به عنوان دلیل اثبات حق یا دعواست یعنی تقریباً می‌توان گفت امروزه این یک اصل پذیرفته شده است که، ادله دیجیتال همچون سایر ادله سنتی و در ردیف ادله سنتی دارای ارزش حقوقی و اثباتی هستند.

آنچه مورد بحث و اختلاف است ارزش اسنادی و قابلیت ارائه ادله در دادرسی است کشورهای مختلف قوانین و رویه‌های گوناگونی در این خصوص دارند.^۱

بند هفتم: حمایت قانونی از آسیب‌دیدگان سایبری

سالم سازی و نگاه داشتن فضای سایبر از ناهنجاری‌ها و هنجارشکنی‌های سایبردر جایی که جلوه واکنشی و کیفری می‌یابد، همانند دنیای فیزیکی وظیفه‌ای ملی است که مسئولیت آن برعهده مجریان قانون است.^۲

از آنجا که اعمال این وظایف برعهده مجریان برای قانون است برای جلوگیری از سوء استفاده و قوه قاهره‌ای که در اختیار دارند اقداماتی باید انجام داد تا حقوق و آزادی‌های مشروع شهروندان نقض نشود.

حمایت از آسیب‌دیدگان سایبری از همان قواعد عمومی حمایت از آسیب‌دیدگان اجتماعی پیروی می‌کند که در پرتو آن می‌توان برنامه ریزی‌های تخصصی انجام داد.

بند هشتم: ضوابط ارائه خدمات اطلاع‌رسانی

مطابق مصوبه ۴۸۸ مقررات و ضوابط شبکه‌های اطلاع‌رسانی و توسعه خدمات دسترسی به اینترنت در کشور^۳ و سیاست‌های کلی ابلاغی توسط مقام معظم رهبری در بخش امنیت فضای تولید و تبادل اطلاعات^۴ ارائه دهندگان اطلاعات در فضای مجازی (اینترنت) در عین برخورداری از

۱- همان، ص ۹.

۲- همان، ص ۱۸۵.

۳- سایت شورای عالی انقلاب فرهنگی.

۴- سایت مجمع تشخیص مصلحت نظام.

آزادی بیان به عنوان يك حق عمومی برای همه افراد جامعه، ملزم به رعایت حدودی می‌باشند:
 ارایه‌کننده خدمات اطلاع‌رسانی و اینترنت رسا^۱ مکلف به رعایت شرایط و ضوابط فنی زیر
 می‌باشند:

انجام انواع فعالیت‌ها برای آشنا نمودن کاربران در استفاده بهینه از شبکه اطلاع‌رسانی و
 اینترنت؛

فراهم‌سازی خدمات، تهیه، تولید، توزیع یا ارایه اطلاعات برای کاربران مربوط؛
 موسسات و شرکتهای رسا و کاربران برای محتوایی که خود بر روی شبکه عرضه می‌نمایند طبق
 این آیین‌نامه مسؤول و پاسخ‌گو می‌باشند؛

مسئولیت رعایت قوانین مالکیت معنوی و حق تالیف و تصنیف به عهده ارایه‌کننده اطلاعات
 در شبکه می‌باشد؛

امکان و اعمال برقراری پالایه^۲ در شبکه رسا باید فراهم باشد. ضوابط و مصادیق موارد پالایش
 توسط شورای عالی اطلاع‌رسانی تصویب و اعلام می‌شود؛

به منظور پاسخگو بودن قانونی و حفظ حقوق افراد در مقابل اقدامات انجام شده خود، رسا
 مجاز به عقد قرارداد اشتراک با افرادی است که به سن قانونی انجام معاملات حقوقی رسیده باشند؛
 رسا موظف است حتی المقدور تمهیدات فنی لازم برای حفظ حقوق کاربران و جلوگیری از
 حمله به کامپیوترهای آنها را فراهم آورد؛

رسا موظف است براساس دستورالعمل‌های صادره از سوی وزارت پست و تلگراف و تلفن عمل
 نموده و مواردی که مربوط به حقوق کاربران می‌باشد را به اطلاع آنها برساند؛

رسا موظف است اطلاعات مربوط به نحوه حفاظت از حریم خصوصی اطلاعات و ارتباطات
 افراد در شبکه خود را در اختیار کاربران قرار دهد؛

حریم اطلاعات خصوصی کاربران از مصونیت برخوردار بوده و هرگونه دسترسی غیرقانونی
 توسط رساها و هر مرجع دیگر به فعالیتهای اینترنتی کاربران ممنوع می‌باشد؛

۱- رسا (ISP) شرکت‌ها یا مؤسسات ارائه‌کننده خدمات اطلاع‌رسانی و اینترنتی، رسا یا (Internet Service Provider) ISP

خواننده می‌شوند.

2) filter

بند نهم: موارد ممنوعه در خدمات اطلاع رسانی

تولید و عرضه موارد زیر توسط رساها و کاربران ممنوع می‌باشد:

نشر مطالب الحادی و مخالف موازین اسلامی؛

اهانت به دین اسلام و مقدسات آن؛

ضدیت با قانون اساسی و هرگونه مطلبی که استقلال و تمامیت ارضی کشور را خدشه دار کند؛

اهانت به رهبری و مراجع مسلم تقلید؛

تحریف یا تحقیر مقدسات دینی، احکام مسلم اسلام، ارزشهای انقلاب اسلامی و مبانی تفکر سیاسی امام خمینی (ره)؛

اخلال در وحدت و وفاق ملی؛

القاء بدبینی و ناامیدی در مردم نسبت به مشروعیت و کارآمدی نظام اسلامی؛

اشاعه و تبلیغ گروه‌ها و احزاب غیرقانونی؛

انتشار اسناد و اطلاعات طبقه بندی شده دولتی و امور مربوط به مسایل امنیتی، نظامی و انتظامی؛

اشاعه فحشاء و منکرات و انتشار عکس‌ها و تصاویر و مطالب خلاف اخلاق و عفت عمومی؛

ترویج مصرف سیگار و مواد مخدر؛

ایراد افترا به مقامات و هریک از افراد کشور و توهین به اشخاص حقیقی و حقوقی؛

افشاء روابط خصوصی افراد و تجاوز به حریم اطلاعات شخصی آنان؛

انتشار اطلاعات حاوی کلیدهای رمز بانک‌های اطلاعاتی، نرم افزارهای خاص، صندوق‌های پست الکترونیکی و یا روش شکستن آن‌ها؛

فعالیت‌های تجاری و مالی غیرقانونی و غیرمجاز از طریق شبکه اطلاع رسانی و اینترنت از قبیل جعل، اختلاس، قمار و...؛

خرید، فروش و تبلیغات در شبکه اطلاع رسانی و اینترنت از کلیه کالاهایی که منع قانونی دارند؛

هرگونه نفوذ غیرمجاز به مراکز دارنده اطلاعات خصوصی و محرمانه و تلاش در جهت شکستن قفل رمز سیستم‌ها؛

هرگونه حمله به مراکز اطلاع رسانی و اینترنتی دیگران برای از کار انداختن و یا کاهش

کارآیی آنها؛

هرگونه تلاش برای انجام شنود و بررسی بسته‌های اطلاعاتی در حال گذر در شبکه که به دیگران تعلق دارد؛

ایجاد هرگونه شبکه و برنامه رادیویی و تلویزیونی بدون هدایت و نظارت سازمان صدا و سیما.

بخش دوم

فضای مجازی - حریم خصوصی - فقه

گفتار اول: حریم خصوصی

حریم خصوصی اصطلاحی نسبتاً نوظهور در جوامع بشری بشمار می آید با آن که مطالعه تاریخی نشان می دهد مسئله حریم خصوصی کم و بیش در همه جوامع مطرح بوده است اما دغدغه حمایت از حریم خصوصی از دغدغه های جدی جوامع امروز وزاییده تحولات مختلف سده ی اخیر است که در همه جوامع با کمی دیر وزود به وقوع پیوسته یا در حال وقوع است.^۱ در منابع اسلامی نظیر، قرآن و سنت و اجماع، احکام متعددی در خصوص مقوله های مختلف حریم خصوصی وجود دارد. البته عبارت « حریم خصوصی » نه در آیات قرآن و نه در روایت اسلامی استعمال نشده است و موضع اسلام در مواجهه با مقوله حریم خصوصی یک موضع به اصطلاح «تحویل گرایانه است»؛ یعنی حریم خصوصی در قالب احاله به حقوق و آزادی های دیگر نظیر حق مالکیت، منع تجسس، اصل برائت، منع سوءظن، منع اشاعه فحشا، منع سب و هجو و قذف و نیمه وغیبت، و منع خیانت در امانت حمایت شده است.^۲

در بحث فقهی پژوهش ابتدا نگارش مختصری به موضوع حریم از دیدگاه فقه آورده شده و در ادامه برخی از مصادیق حریم خصوصی در اسلام مورد بررسی قرار گرفته است.

بند اول: حریم در فقه امامیه:

مهم ترین حکمی که در حریم مورد توجه است این است که؛ برای صاحبش اولویت می آورد و جایز نیست در استفاده از آن مزاحمتی برای صاحب حریم ایجاد گردد. همچنین احیای حریم برای دیگران جایز نیست.^۳

۱ - انصاری، حمایت از حریم خصوصی، ص ۱.

۲ - همان، ص ۵.

۳ - فاضل هرندی، محی الدین، حریم در فقه شیعه، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، ص ۱۱.

امام خمینی (ره): حریم از جهت کوچک و بزرگ بودن ذوالحریم مختلف است زیرا مصالح مورد نیاز هر چیزی با چیز دیگر متفاوت است.

حریم به حسب مقدار ذوالحریم مختلف است مثلاً مقدار حریمی که یک باب منزل برای رفع نیاز ساکنان لازم دارد با حریمی که یک حلقه چاه به آن محتاج است متفاوت است.^۱

بند دوم: اقسام حریم در فقه امامیه :

حریم آبها: چاه، چشمه، قنات، نهر؛^۲

حریم املاک: خانه، دیوار، درخت، همسایه.^۳

حریم مساجد: مسجد الحرام، مسجد النبی، مسجد کوفه، قبر امام حسین، مسجد^۴

لازم بذکر است که در احکام شرعی حریم‌های دیگری نظیر حریم نماز، حریم عفاف و حجاب، حریم چشم، حریم قلب، حریم زبان و... نیز بر شمرده‌اند که به صورت تفسیری به حریم یا حدود تعبیر می‌شوند و بیشتر در کتب اخلاقی به عنوان فقه اکبر به آنها پرداخته می‌شود.

به لحاظ فقهی تعریفی از حریم خصوصی نداریم که ارائه دهیم. موضوعاتی هستند که در کتاب و سنت وار شده‌اند؛ چه کتاب و سنت تعریفی از آن کرده باشند که حقیقت شرعیه باشد و چه تعریف را به عرف محول کرده باشند مثل «اهل الله البیع» که شارع بیع را تعریف نکرده است. اگر عنوانی و موضوعی در کتاب و سنت مطرح نشده باشد، قهراً تعریفی نمی‌توان انتظار داشت که از نظر شرع امضاء یا تأسیساً وارد شده باشد.

در مورد موضوعات نو ظهور مثل حریم خصوصی به هر حال باید این موضوع شناخته شود که بتوان احکام آنرا استنباط کرد :

یکی اینکه حریم خصوصی را به ریز موضوعاتی تجزیه کنیم که در کتاب و سنت است، عنوان حریم خصوصی ناظر به مصادیق است و بجای بحث در این عنوان به مصادیق پردازیم، مثلاً ورود به منازل دیگران، تجسس. بعضی از موضوعات حریم خصوصی در قرآن از آن بحث شده است. راه دوم اینکه مجموعه احکام در زمینه موضوعات ریز را در کنار هم قرار دهیم و ببینیم که می‌شود از آنها به حکم واحدی رسید و حکمی را برای حریم خصوصی استنباط کرد؟، که این راه

۱ - فاضل هرنیدی محی الدین، حریم در فقه شیعه، ص ۱۸.

۲ - نشاط یزدی، ملیحه، جایگاه حریم در فقه اسلامی، ص ۳۷.

۳ - همان، ص ۷۹.

۴ - همان ص ۱۱۱.

دوم را فقها به عنوان قاعده اصطیادی می‌شناسند. مثل قاعده ضمان ید. راه سوم این که یک مبنا برای حریم خصوصی پیدا کنیم و به اقتضای آن مبنا ملتزم شویم که تمام احکامی که بر این مبنا مترتب می‌شود پذیرفته می‌شود.

مبنای حریم خصوصی چیست؟ آیا «الْأَنْفُسُ مُسَلِّطُونَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ» می‌تواند در مورد حریم خصوصی کاربرد داشته باشد؟ یا خیر؟ به اقتضای این مبنا حریمی که در حریم خصوصی مطرح می‌شود در آن قلمرو که با این قاعده سازگار است را می‌پذیریم. به نظر می‌آید گام اول همان راه اول است با توجه به ریز موضوعات.

آیا به طور کلی میشود گفت اسلام حریم خصوصی را قبول دارد یا ندارد پاسخ کلی امکان پذیر نیست زیرا این موضوع برای بشر مسبوق به سابقه نیست.^۱

بند سوم: گریزی برادله اربعه

با توجه به اینکه اسلام آخرین دین الهی برای بشر است و خاتمیت از ویژگی‌های پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) می‌باشد. ضروری است که بتواند در هر مقطع زمانی با توجه به مقتضیات زمان احکام شرعی مورد نیاز مکلفین را بیان نماید تا به حکم قاعده عقاب بلائیان ذمه مکلفین از مسئولیت شرعی مبرا گردد. یکی از موارد مورد نیاز مکلفین؛ توجه به حدود مداخله در امور یکدیگر می‌باشد که این مداخله در هر فضایی ممکن است صورت بگیرد؛ از جمله فضای مجازی و به عنوان یکی از مسایل مستحدثه که در این خصوص در ابتدای تحقیق بحثی آورده شد. در این جا نگاهی اصول فقهی به موضوع حریم خصوصی و تجسس و سوءظن به عنوان ناقض این حریم خواهیم داشت.

با توجه به این که منابع فقهی استنباط احکام کتاب، سنت، عقل و اجماع می‌باشد و مشروعیت حریم خصوصی در اسلام از دیدگاه قرآن روایات قبلاً مورد بررسی قرار گرفت، اکنون به بحث اصول فقهی حریم خصوصی از دیدگاه عقل پرداخته می‌شود.

قبل از ورود به بحث توضیح مختصری در مورد حجیت عقل مناسب به نظر می‌رسد:

۱ - محلاتی، محمد سروش، سخنرانی، نشست علمی تخصصی حریم خصوصی در فقه و حقوق، گروه حقوق و پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

الف) عقل

عقل یکی از دلیل‌هایی است که همه محققان فقه و اصول انرا پذیرفته اند، اکثر علما آن را در عرض کتاب و سنت برای دست یافتن فهم حکم شرعی مورد استناد قرار می‌دهند و گروهی دیگر در طول کتاب و سنت دانسته اند و در مواردی که برای پیش آمدی دلیلی از کتاب و سنت نیابند به عقل استناد می‌جویند.^۱

در اینکه عقل ما می‌تواند حسن و بایسته بودن یا قبح و نبایسته بودن بعضی از افعال و کارها را درک کند اشکالی نیست مثلاً می‌تواند بفهمد عدل حسن است، احسان حسن است، ظلم قبیح است، کذب قبیح است و.... اما آیا علاوه بر این می‌تواند ادراک هم بکند که این امر نزد شارع هم حسن یا قبیح است و یا نمی‌تواند^۲

برفرض که عقل چنین ادراک و حکمی داشته باشد؛ یعنی حکم کند که فلان امر عندالشارع حسن یا قبیح است، آیا از راه این حکم عقل، حکم شرع هم استکشاف می‌شود یا نه؟ به عبارت دیگر آیا این ادراک و حکم عقل حجیت دارد یا ندارد؟ بطور کلی دلیل عقلی یا احکام عقلیه بردو قسمند:

ب) مستقلات عقلیه و غیرمستقلات عقلیه

در اینجا روی بحث به مستقلات عقلیه است لذا به شرح مختصری از آن پرداخته می‌شود: ممکن است برای شخصی که اولین بار با این عنوان برخورد می‌کند این سوال پیش آید که فلسفه تسمیه مباحث احکام عقلیه به ملازمات عقلیه چیست؟ وجه این تسمیه بعد از دقت و بررسی در صغرا و کبرای این دلیل عقلی روشن می‌شود. به عنوان مثال مقدمه اول که صغرای قیاس باشد عبارت است از فعل عدل عقلاً خوب است و فعل ظلم عقلاً قبیح است. این قضیه یک قضیه عقلیه خالص است و جزء قضایای مشهوره است، آنهم جزء مشهوراتی که مورد اتفاق نظر همه عقلای عالم است.^۳

مقدمه دوم که کبرای قیاس باشد عبارت است از: هرکاری که انجام آن عقلاً خوب است،

۱- محمدی - علی، شرح اصول فقه محمد رضا مظفر - ج ۲، ص ۹ - مقام اول.

۲- همان، مقام دوم، ص ۱۰.

۳- همان ص ۱۵.

انجام آن شرعاً هم خوب است. مضمون این قضیه این است که ملازمه است مابین حکم عقل با حکم شرع که اگر عقل گفت این حسن است، لازمه اش این است که شرع هم بگوید، و این ملازمه عقلیه است چون حاکم به آن عقل انسان است نه شارع.

در تعریف دلیل عقلی گفته اند دلیل عقلی حکمی عقلی است در پرتو حسن و قبح افعال و اشیاء که بوسیله آن به حکم شرعی برسند و از علم به حکم عقلی، در پناه ملازمه، علم به حکم شرعی پیدا می شود^۱

هماهنگی میان حکم شرع و عقل بر پایه دو قاعده پی ریزی شده است که می توان آن دو را از قواعد اصطیاری شمرد و از روایاتی گرفته شده اند که ارزشهای والای عقل و اهمیت بالای مدرکات عقلی را برای ما گزارش کرده اند: ﴿﴾

﴿ كُلِّ مَا حَكَمَ بِهِ الْعَقْلُ حَكَمَ بِهِ الشَّرْعُ وَ كُلِّ مَا حَكَمَ بِهِ الشَّرْعُ حَكَمَ بِهِ الْعَقْلُ ﴾^۲؛

هرآنچه را عقل به آن حکم کند شرع نیز به آن حکم می کند و هرآنچه شرع به آن حکم کند عقل نیز به آن حکم می کند.

عقل انسان مستقل از دستورات شرعی می تواند پاره ای مسائل را درک نماید لذا به عنوان حجت می تواند قابل استناد باشد هر چند از طریق شرع نیز به او ابلاغ شده. به عبارت دیگر فارغ از دین و آیین خاص انسان ها، و بدور از غلبه نفسانیات و امیال خود، کلیاتی از خوبی و بدی را تشخیص می دهد. به عقیده امامیه حسن و قبح اشیا از جمله امور عقلی است.^۳

ج) حفظ حریم خصوصی

بنا به آنچه گفته شد عقل یکی از منابع اصلی استنباط حکم شرعی است و عقل نیز در دنیای امروز اهمیت حمایت از حریم خصوصی را درک می کند، زندگی امروز و نیاز به مصون ماندن از مراقبت دیگران جزئی از اساسی ترین خواسته های افراد جهت تداوم زندگی خصوصی و اجتماعی است به همین دلیل عقل به حمایت شرعی و قانونی همه جانبه از آن دلالت دارد.^۴

۱- همان.

۲- احمد لو، مونا، حریم خصوصی در فقه و حقوق ایران، ص ۸۸.

۳- علی اکبری بابوکانی، احسان، تجسس از حریم خصوصی افراد در فقه امامیه، ص ۶۷.

۴- همان، ص ۸۸.

بااستناد به همین دلیل است که فقها گفته اند دفاع از حریم هم تراز بادفاع از نفس و در صورت استطاعت واجب است، چرا که دفع ضرر عقلا واجب است.^۱

مصلح معتبر اسلام که مصالح انسان‌ها است و نیازهای مادی و معنوی آنها را فراهم می‌آورد

پنج دسته است. این پنج مصلحت عبارتند از:

۱- مصلحت نفس

۲- مصلحت دین

۳- مصلحت عقل

۴- مصلحت ناموس

۵- مصلحت مال

حیات انسان در بعد مادی و معنوی جز در سایه حفظ و نگهداری از این مصالح ممکن نبوده و همه قوانین متنوع اسلامی در جهت حمایت از این مصالحها جعل و قانون گذاری شده است. و

انواع مختلف تجاوز و تعدی نسبت به این مصالح انواع مختلف جرم را بوجود می‌آورد.^۲

مسئله وجوب نگهداری اسرار مسلمانان حیاتی است، وجوب آن به ادله بدیهی وجدانی، عقلی و شرعی مستند است طبق داوری عقل دلالت بدیهی وجدان، اصل و قاعده این است که هیچ کس بر کس دیگر ولایت و سلطه نداشته باشد، در حالی که زیر نظر گرفتن پنهانی دیگران و کنکاش و جستجو کردن در باره آنها و نیز افشاگری و پخش کردن عیب‌ها و اسرارشان نوعی تصرف در باره دیگران بشمار می‌آید و تجسس و خبر جویی از اندرون زندگی شخصی مردم و امور پنهانی آنان جایز نیست و به هیچ کس اجازه داده نشده که اسرار و لغزش‌های مردم را پخش و افشا کند و بر پایه این دو اصل و شالوده استوار (یعنی حرمت تجسس و حرمت پخش اسرار شخصی مردم) است که زندگی توده مردم بنیانگذاری شده است.^۳

علاوه بر اینکه اصل اولی و قضاوت وجدانی و عقل مقتضی حرمت تعدی به حریم دیگران است.

شاید بتوان دلیل عقلی ضرورت نقض حریم خصوصی را بر مبنای دلیل حرمت ظلم نیز استوار نمود.

۱- همان ص ۹۰.

۲- فیض - علی رضا - مقارنه و تطبیق در حقوق جزای عمومی اسلام، ص ۷۷.

۳- منتظری نجف آبادی، حسینعلی، مبانی فقهی حکومت اسلامی، ص ۲۸۳.

عقل سلیم قبیح بودن ظلم را درمی یابد به همین لحاظ آنرا حرام می شمارد. نقض حریم خصوصی افراد از جمله مواردی است که از طریق آن ظلمی به دیگران رخ می دهد و حقوق دیگران تضییع می گردد. براین اساس می توان ضرورت رعایت حریم خصوصی را به لحاظ عقلی استنباط کرد.^۱

د) ادله نقلی حریم خصوصی از منظر قرآن

بی گمان اسلام اخلاقی ترین دین و مکتبی است که در جامعه بشری ظهور کرده است. پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله) در تبیین آموزه های قرآنی، تزکیه نفس را هدف از بعثت پیامبران بر شمرده اند: ﴿﴾

﴿وَالَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَ إِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾^۲؛ «اوست که در میان مردم بی سواد، پیامبری از خودشان برانگیخت تا آیات او را بر آنان بخواند و آنان را پاک کند و به آنان کتاب و حکمت بیاموزد، آنان قطعاً پیش از این در گمراهی آشکاری بودن»

در اسلام سه اصل از جایگاه خاصی برخوردار است و هر فرد انسانی از آن بهره مند است. همچنین در قانون اساسی جمهوری اسلامی که متأثر از معارف اسلامی است در اصل ۲۲.ق.۱ سه اصل حفظ جان و مال و عرض به عنوان اصولی اساسی از جایگاه ویژه ای برخوردار است. در همه آموزه های اجتماعی اسلام حفظ این اصول به عنوان اصل احکام بر احکام و قوانین و روابط اجتماعی مدنظر قرار گرفته است و همانند عدالت هر کجا که اصلی با این سه اصل مخالفت کند به طور خودکار از اعتبار و حجت خارج می شود مگر آنکه دلیل محکم و استواری در برابر این سه اصل حاکم وجود داشته و آن را تخصیص بزند. به عنوان نمونه؛ اصل، حرمت جان انسان است و جایز نیست که کسی به جان کسی متعرض شود و به آن آسیب برساند. با این همه تنها در صورتی قتل فردی جایز شمرده می شود که دلیل و برهان قوی وجود داشته باشد و براین اصل اولی چیره شود، چنانکه شخصی فردی را به قتل برساند که در این صورت به جهت حکم قصاص، مستوجب مرگ می شود. با این همه شرایط آن چنان تغییر نمی یابد که در مجازات وی تشدید شود و یا حتی عرض و آبروی فرد مورد تعرض قرار گیرد

۱- علی اکبری، احسان، تجسس از حریم خصوصی افراد در فقه امامیه، ص ۶۹.

۲- سوره جمعه آیه ۲.

در آموزه‌های قرآن بر حفظ حریم خصوصی افراد تأکید شده است. مهم‌ترین عنصر در مسئله حریم خصوصی و اصلی‌ترین مؤلفه، مسئله آبروی اشخاص است. در آموزه‌های نبوی آن‌چنان بر مسئله آبرومندی تأکید شده که دستور داده شده که فرد باید آبروی خود را حرمت دارد و در حفظ آن کوشش کند^۱

امیرمؤمنان می‌فرماید: آبروی خود را هدف تیرهای سخنان مردم قرار ندهید.^۲

آبرو به معنای عرض، اعتبار، حرمت، شرافت و وجاهت انسان، مورد تأکید اسلام و به عنوان یکی از اصول سه‌گانه در همه احکام، حضور جدی دارد. در آیات قرآنی از آبرو به عنوان وجاهت و عفت یاد شده است

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ ءَادُوا مُوسَىٰ فَبَرَّأَهُ اللَّهُ مِمَّا قَالُوا وَكَانَ عِنْدَ اللَّهِ وَجِيهًا﴾^۳؛

«کسانی که ایما آورده‌اید مانند کسانی نباشید که موسی را آزار دادند».

و از فصاحت و بی‌آبرویی افراد منع شده و پرده از عیب کسی برداشتن و آبروی وی را ریختن به عنوان گناه مورد نکوهش قرار گرفته و متعرضان به آبروی افراد را به مجازات سختی تهدید کرده است.

﴿قَالَ إِنَّ هَؤُلَاءِ ضَيْفِي فَلَا تَفْضَحُون﴾^۴؛ «لوط گفت اینان مهمان من هستند؛ آبروی مرا نبرید».

در برخی روایات حرمت آبروی مومن از حرمت خانه کعبه بالاتر دانسته شده است ریشه توجه اسلام و قرآن به مسئله آبرو و عرض انسان را باید در جایگاه ارزشی همه انسان‌ها در بینش و نگرش قرآنی جست. قرآن، انسان را موجودی برخوردار از کرامت و شرافت ذاتی دانسته و در بیان مقام ارزش ذاتی انسان می‌فرماید:

﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي ءَادَمَ﴾^۵؛ «به درستی ما فرزندان آدم را کرامت و شرافت بخشیدیم و بزرگوار

کردیم».

از نظر قرآن، همه نوع بشر بدون تفاوت در رنگ و نژاد و دین و قومیت از شرافت ذاتی

۱ - سید سعادت‌تی فهیمه، هنجارهای اخلاق اسلامی در حریم خصوصی فضای مجازی، ص ۹۰.

۲ - سید رضی، محمد، نهج البلاغه، نامه ۴/۶۹، ص ۶۱۱.

۳ - احزاب ۶۹.

۴ - حجر آیه ۶۸.

۵ - اسراء آیه ۷.

برخورد دارند و باید به عنوان انسان، گرمی داشته شوند. در سوره حجرات آیه ۱۳ تأکید بر شرافت انسان به عنوان حقی عام و فراگیر، یکی از مهم ترین ویژگی‌ها و شاخصه‌های اسلام است. در هیچ دین و آئینی این چنین مقام انسان مورد اهتمام و ارزش گذاری نیست.

در قرآن بیان شده است که انسان به طور فطری و طبیعی خواهان حفظ آبرو و عرض خود است. از این رو در داستان بهشت آدم (علیه السلام) و درخت ممنوع می‌خوانیم که آنان به هنگام پدیدار شدن بدن برهنه شان، به جهت حیا، خود را با برگ‌های درختان پوشاندند.^۱ همین گرایش فطری موجب شد تا انسان به پوشش نیازمند شود و خداوند به عنوان یک منت و نعمت، لباس را برای پوشش جسم شان فرو فرستاد تا افزون بر پوشش و حفظ تن از گرما و سرما به عنوان زینت از آن بهره مند شوند.^۲

ه) جواز تعرض به حریم خصوصی از منظر قرآن

با همه اهمیتی که قرآن به حفظ آبرو و حریم خصوصی اشخاص دارد با این همه در مواردی جایز و بلکه لازم است که این حریم شکسته شود و به حریم خصوصی اشخاص وارد شد. در قرآن شماری از موارد جواز ورود به حریم خصوصی بیان شده است. این موارد از نظر کمی بسیار اندک هستند ولی از نظر کیفی بسیار خطرناک برای جامعه و ارزش‌های انسانی است، از این رو با تأکید و نیز سخت گیری‌های بی شماری همراه است.

یکی از موارد جواز، زنا آشکار است که چهار شاهد عادل همزمان، با تمام جزئیات، مسأله را بدون کم و زیاد همان گونه که مشاهده کرده‌اند بیان کنند:

﴿وَالَّذِينَ يَزُمُونَ الْمِحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾^۳؛ «و کسانی که نسبت زنا به زنان شوهردار می دهند سپس چهار گواه نمی آورند هشتاد تازیانه به آنان بزنید و هیچ گاه شهادتی از آنها نپذیرید و اینانند که خود فاسقند»

این مسأله از دو نظر اهمیت دارد؛ یکی از جهت تحکیم بنیادهای خانه و خانواده و حفظ حریم

۱ - اسراء آیه ۷.

۲ - همان ۲۶.

۳ - نور، آیه ۴.

خانواده و ارزش‌های انسانی و اسلامی و از سوی دیگر به جهت حفظ حرمت اشخاص حتی در بدترین شرایط. از این رو هم در اثبات جرم سخت‌گیری می‌شود و هم در اجرای حکم نسبت به قانون شکنان و متعرضان به حریم خصوصی و خانوادگی اشخاص. قرآن در آیه ۲ و ۴ و ۵ سوره نور به این مسأله توجه می‌دهد.

درباره تجاوز مالی به حریم خصوصی اشخاص و اثبات سرقت و قطع دست دزدان نیز این مسأله به روشنی بیان می‌شود تا حرمت انسانی و نیز حریم خصوصی حفظ شود:

﴿وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جِزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ﴾؛ «دست مرد و زن دزد را به کیفر کار زشتی کمرتک شده‌اند به عنوان مجازاتی از سوی خدا قطع کنید؛ و خدا توانای شکست‌ناپذیر است»

از این رو در اجرای حدود که مستلزم بی‌آبرویی اشخاص است واجب شده که دقت بسیاری در مسأله و عوامل اصلاح جامعه مدنظر قرار گیرد..

همچنین در مواقعی که امنیت و حاکمیت حکومت اسلامی و مصالح کلان جامعه اسلامی در معرض تهدید و خطر و توطئه از سوی افراد و تشکیلات حقیقی و حقوقی قرار گیرد، حفظ اصل نظام اسلامی در برابر خطرات بر هر گونه حریم شخصی و عمومی رجحان می‌یابد و باید برای خنثی شدن این تهدیدها از هر اقدام بازدارنده‌ای فروگذار نکرد

از آیات و روایات معصومین (علیهم السلام) احکام و مقررات مختلف در زمینه حریم خصوصی قابل استنباط است.

مباحث و اصطلاحاتی که در آیات و روایات اسلامی در باره حریم خصوصی و بیان عدل و حکمت‌های حمایت از آن به کار رفته‌اند می‌توان تحت عناوین ذیل بررسی و توضیح داد:^۲

ممنوعیت سوءظن؛

ممنوعیت تجسس و تحسس و تفتیش؛

ممنوعیت ورود به منازل بدون استیذان؛

ممنوعیت استراق بصر؛

۱ - نور، آیه ۴.

۲ - احمد لو، مونا، حریم خصوصی در فقه و حقوق ایران، ص ۹۱.

ممنوعیت استراق سمع؛

ممنوعیت نیمه و غیبت؛

ممنوعیت سب و هجو و قذف؛

ممنوعیت اشاعه فحشا و هتک ستر؛

ممنوعیت خیانت در امانت .

بند چهارم: سوء ظن

الف) ممنوعیت از سوء ظن در آیات

حفظ حریم خصوصی افراد در حقوق اسلامی از منع تفکر نادرست در مورد دیگران آغاز می‌شود. در آیات قرآن و سنت پیامبر (صلی الله علیه و آله) و ائمه (علیهم السلام) سوء ظن به عنوان منشاء و ریشه اصلی تجسس و تفتیش در امور خصوصی دیگران معرفی شده است. بنابراین برای برخورد بنیادی با معضل تجسس به مردم توصیه شده که از سوء ظن در باره گفتار و اعمال دیگران پرهیز کنند مگر آنکه خلاف آن ثابت شود.

آیه ۱۲ سوره حجرات:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَب بَّعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ﴾؛ «ای مؤمنان از بسیاری از ظن‌ها پرهیزید، در واقع بسیاری از ظن‌ها گناه است. از یکدیگر تجسس و غیبت نکنید؛ آیا کسی از شما دوست دارد گوشت برادر مرده اش را بخورد؛ همه از این کار ناخشنود هستید. پس (نسبت به نهی خدا) پرهیز کار باشید، خداوند بسیار توبه پذیر است.»

در مورد این آیه تفسیرهای متعددی وجود دارد

لیکن در جالب توجه ترین اظهار نظر و نیز مرتبط ترین آن‌ها در ابطنه با حریم خصوصی بعضی از مفسرین گفته اند معنی این آیه این است که بر مؤمن واجب است که نسبت به دیگران خوش بین باشد و در مواردی که قابل توجیه است هر چند که ظاهر آن مورد پسند نباشد بدگمان نباشد.

﴿وَلَقَدْ ظَنَّنَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ﴾^۱ «و گمان بد بردید و شما قومی نابود شدنی هستید».

ب) نمونه‌ای از ممنوعیت سوءظن در روایات:

حضرت علی (علیه السلام)

ضِعْ أَمْرٍ أَخِيكَ عَلَى أَحْسَنِهِ حَتَّى يَأْتِيكَ مَا يَغْلِبُكَ مِنْهُ وَلَا تُظَنَّ بِكَلِمَةٍ خَرَجَتْ مِنْ أَخِيكَ سَوْءٌ وَ أَنْتَ تَجِدُ لَهَا فِي الْخَيْرِ مُحْمَلًا.

امر برادر دینی ات را به بهترین وجه تعبیر کن مگر آنکه خلاف آن بر تو اثبات شود نسبت به سخن بدی که بر برادرت جاری گردیده و تو می‌توانی محملی بر آن بصورتی خیر بیابی سوءظن
مبر.^۲

پیامبر (صلی الله علیه و آله)

خداوند جان و مال مسلمان را محترم شمرده و از سوء ظن نهی کرده است^۳

با مطالعه در آیات و روایات میتوان موارد زیر را استخراج کرد:^۴

ظن بر دو گونه است سوءظن و حسن ظن، ظاهراً در سوءظن حرام معیار آن است که سوءظن در رفتار انسان تاثیر گذارد، مثلاً موجب حکم قضاوتی نادرست شود و در آنجا که در نفس امر، ذهن بدون اختیار پدید می‌آید مورد نهی نیست بلکه ادامه اختیاری آن مورد نهی است.

سوءظن در پاره‌ای از موارد مجاز است، مثلاً در مورد شک و بدعت مورد تحریم نیست. این امور مستند به روایتی است که داوود بن سرحان از امام صادق (علیه السلام) نقل نموده است که آن حضرت از قول پیامبر (صلی الله علیه و آله) فرمودند:

هرگاه بعد از من با اهل شک و بدعت مواجه شدی بیزاری و دوری خود را از آنان اعلام کنی و بسیار به آنان دشنام دهید و در مورد آنها صحبت سوء داشته باشید و آنها را تخطئه و بد نام کنید تا به فکر ایجاد فساد در اسلام نیفتند تا مردم در برخورد با آنان محتاط و هوشیار باشند و بدعت ایجاد شده از سوی آنها را فراموش نکنند که در اینصورت خداوند به سبب این برخورد شما برای شما حسنه

۱- فتح، آیه ۱۲.

۲- کلینی، محمد یعقوب اصول کافی، ج ۴، ص ۸۰.

۳- مجلسی، محمد باقر، صول کافی، ج ۲، ص ۱۹۵.

۴- علی اکبری، احسان، تجسس از حریم خصوصی افراد در فقه امامیه، ص ۷۷.

ثبت می کند و به سبب آن درجات شمارا در آخرت بالا می برد.^۱

از دیدگاه فقها بدین بودن به مؤمن حرام و همان گونه که گفته شد در قرآن کریم به اجتناب از آن امر شده است. مراد از بدگمانی حرام، اعتقاد به آن و حکم به بدبودن مؤمن بدون یقین به آن است نه صرف خطور آن در ذهن. برخی از فقها علاوه بر ممنوعیت سوء ظن، اعلام می دارند که در روایاتی به حسن ظن به مؤمنان با حمل افعال آنان بر صحت سفارش شده است.^۲

بند پنجم - تجسس

الف) ممنوعیت تجسس از منظر آیات قرآن

آیه ۱۲ سوره حجرات:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَب بَّعْضُكُم بَعْضًا أَيُّحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ﴾

این آیه بیانگر ممنوعیت تجسس و جستار در عیوب و کاستی های زندگی مؤمنین است. خداوند خواهان حفظ آبروی مؤمنان و بر ملا نشدن کاستی های هر فرد بر دیگران است با توجه به آنکه در این آیه، قبل و بعد از عبارت لا تجسسوا پرهیز از سوء ظن، غیبت و بدگویی آمده است می توان این چنین این آیه و منع از تجسس و پرهیز از سوء ظن را تفسیر نمود:

بدگمانی و تجسس زمینه کشیده شدن انسان به غیبت نیز است بنابر این تجسس بستر مناسبی بای ارتکاب گناهان دیگر فراهم می آورد.^۳

حکمی که در این مجال مد نظر می باشد تجسس و جاسوسی است و از آنجا که نهی ظهور در حرمت دارد حکم تجسس و جاسوسی حرمت می باشد.^۴

با توجه به قرائنی که در آیه شریفه وجود دارد، می توان مدعی شد که همه نواهی موجود در آیه شریفه انصراف دارد به جایی که همراه مقاصد شر باشد. بواسطه قرائن موجود در آیه تجسس

۱- کلینی، محمد یعقوب، اصول کافی، ج ۴، ص ۹۸، حدیث ۲۴۲.

۲- علی اکبری، احسان، تجسس از حریم خصوصی افراد در فقه امامیه، ص ۷۷.

۳- همان، ص ۱۱۰.

۴- همان، ص ۱۷۱.

در جایی که مقاصد خیر در کار باشد، خروج تخصصی از ظهور آیه شریفه دارد.^۱ با عنایت به معنای «لا تجسسوا» و اطلاق آن در آیه شریفه، می‌توان گفت هر نوع دست یافتن به اموری که صاحب آن متمایل به آشکار شدن آن نباشد مصداق تجسس بوده و حرام است. و از آنجا که حرمت این عمل در قرآن کریم به صراحت آمده است، مطابق تمامی مبانی موجود در باب تعزیرات می‌توان مرتکب دسترسی غیر مجاز (تجسس) را به مجازات رساند.^۲

منظور از «كثِيرًا مِنَ الظَّنِّ» گمان‌های بد است که نسبت به گمان‌های خوب در میان مردم بیشتر است لذا از آن تعبیر به کثیر شده است و گرنه حسن ظن و گمان خیر به تنهایی ممنوع نیست، بلکه مستحسن است.^۳

یا در روایت دیگر آمده که:

به برادر دینی ات همه جانبه و کامل اعتماد نداشته باش زیرا شکست خوردن در اثر اطمینان و زود باوری قابل جبران نیست.^۴

ب) انواع تجسس غیر مشروع و ادله آن در فقه امامیه:

انواع تجسس حرام را می‌توان به دو بخش تقسیم کرد: بخش اول تجسس از حریم خصوصی افراد و بخش دوم تجسس بر ضد نظام اسلام است. یکی از عناوین خاص از حریم افراد، حرمت تجسس و تفتیش از اسرار و عورات و آنچه فرد آنها را می‌پوشاند است. در این قسمت بر اساس ادله احکام در فقه امامیه به بررسی مقتضای این ادله می‌پردازیم:^۵

ج) حکم تکلیفی تجسس از حریم افراد

اول: دلیل عقل:^۶

اقامه ادله عقلی بر غیر مشروع بودن تجسس:

۱- همان.

۲- بای، حسینعلی، بررسی فقهی و حقوقی جرایم رایانه ای، ص ۲۰۶.

۳- مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه ج ۲۲، ص ۱۹۰.

۴- حرعاملی، وسائل الشیعه فی التحصیل مسائل الشیعه، ج ۸ ص ۵۰۱.

۵- علی اکبر، احسان، تجسس از حریم خصوصی افراد در فقه امامیه، ص ۱۵۱.

۶- همان.

۱- مصداق ظلم:

ظلم کردن در نزد عقل سلیم قبیح است و عقل انسان ظالم را مذمت کرده است و او را مستحق عقاب می‌داند. در فقه امامیه ظلم به معنای جور و تعدی از حق به باطل آمده است و بسیاری از علما آنرا وضع شیء در غیر موضوع خود تفسیر کرده‌اند.^۱

فقها در فقه بر اساس ظلم بودن یک مسئله گاهی فتوا به وجود یک حکم تکلیفی مثل حرمت و گاهی در حکم وضعی مثل ضمان می‌دهند.

حال سؤال این است که آیا براساس این حکم عقل تجسس مطلقاً چه در مقاصد خیر و چه در مقاصد شر جایز نمی‌باشد و عنوان ظلم بر آن صادق است یا اینکه تجسس مقید به اشاعه فحشا و مقاصد شراقتضای صدق عنوان ظلم می‌کند؟

در پاسخ باید گفت قدر متیقن از حکم عقل صدق عنوان ظلم صرفاً در مواردی از تجسس می‌باشد که مغیا به اغراض سوء است و حکم عقل نسبت به صدق عنوان ظلم در مواردی که هدف خیر است مشکوک می‌باشد حال از آنجا که دلیل عقل از دلایل لبی است و لسان ندارد باید به قدر متیقن از آن تمسک کرد و نمی‌توان به اطلاق دلیل عقل تمسک نمود. بنابراین مقتضای دلیل عقل عدم جواز حرمت تجسس مغیا به اغراض شر و مقاصد غیر شرعی است و تجسس با اهداف خیر از مدلول دلیل عقل خارج می‌باشد البته این در صورتی است که شک در محدوده حکم عقل داشته باشیم، اما در فرض ما شکی وجود ندارد زیرا تنها دلیل عقلی ما صدق عنوان ظلم می‌باشد و ادله عقلی حکم به قبح تجسس حتی در فرض تقیید به اغراض خیر دارد و اغراض خیر به دلیل خاص خارج می‌گردد.^۲

۲- اصل عدم ولایت:

دلیل عقلی دیگری که می‌توان از مستقلات عقلیه بر حرمت تجسس از حریم خصوصی اقامه کرد «اصل عدم ولایت» است^۳

اصل در روابط بشر عدم سلطه احدی بر اساس طبیعت اولیه و خلقت الهی بردیگری است و

۱- علی اکبر، احسان، تجسس از حریم خصوصی افراد در فقه امامیه، ص ۱۵۱.

۲- همان، ص ۱۶۰.

۳- همان.

اثبات هر گونه سلطه محتاج دلیل قطعی عقلایی و یا شرعی است.^۱

در این جا مراد از اصل مقتضای اصل عملی یا قاعده مستفاد از عمومات و اطلاقات نمی باشد. بلکه مراد از اصل حکم اولیه و بدیهی عقل سلیم انسان است. شاید دلیل این حکم عقل درک تساوی طبیعی انسان ها و عدم وجود دلیل بر وجود حق تصرف و استیلا می باشد، زیرا بر اساس طبیعت اولیه انسان ها از هر حیثی با یکدیگر مساوی هستند. وجود اصل در هر مسئله ای باعث می شود تادر موارد مشکوک به اصل تمسک کنیم و در مسئله حاضر از آنجا که مقتضای اصل عدم ولایت فردی بر دیگری است، وجود ولایت محتاج دلیل خاص خواهد بود. این اصل اولیه عقلی در روایات مختلفی مورد تایید قرار گرفته است و به عبارت بهتر شارع مقدس نیز که رأس عقلای عالم است در این اصل اولیه عقلایی با حکم عقل هم مسلک می باشد.

۳- عدم جواز تجسس، مقدمه حفظ نظام:^۲

پذیرش استدلال در این مورد مبنی بر یکی از مبانی اصولی مطرح است و بر مبنای دیگر شرعاً غیر قابل پذیرش خواهد بود اما بر اساس تمام مبانی عقلاً حکم به عدم جواز و حرمت واجب خواهد بود.

مقدمه؛ به معنای ابتدای هر چیز و اصطلاحاً به هر چیزی گویند که چیز دیگری متوقف بر آن باشد و در مقابل آن ذی المقدمه و آن چیزی است که دارای مقدمه باشد.

در علم اصول این مطرح است که آیا مقدمات هم آن حکمی را دارند که ذی المقدمه دارد یا خیر؟ که در علم اصول به این مقدمه واجب یا وجود می گویند.^۳

بدیهی است هر گاه عقل دستور به انجام کاری کند و اجرای آن دستور متوقف بر امور مقدماتی باشد تبعاً عقل حکم به لزوم تحصیل آن مقدمات می نماید. بحث اصولیین این است که آیا از این حکم عقل حکم شرع بدست می آید یا خیر؟ آیا ملازمه بین این دو وجود دارد یا خیر؟^۴

دیدگاه های متفاوتی وجود دارد که در کتاب مرحوم مظفر ده قول را عنوان نموده و بازگشت

۱- علی اکبر، احسان، تجسس از حریم خصوصی افراد در فقه امامیه، ص ۱۶۱.

۲- همان، ص ۱۶۲.

۳- همان.

۴- همان.

آنها را به سه قول می‌داند:

- ۱- واجب است؛
- ۲- اصلاً واجب نیست؛
- ۳- تفصیل بین انواع مقدمه.^۱

براین این اساس تجسس از حریم خصوصی افراد از آنجا که مقدمه‌ای برای ایجاد اختلاف در امور افراد جامعه اسلامی است و در صورت حکم به جواز آن عقلاً آرامشی برای افراد که جزء اساسی حکومت و جامعه اسلامی هستند نخواهد ماند و این جواز تجسس مقدمه‌ای برای از بین رفتن نظم نظام و اختلال در آن است لذا از باب مقدمه حرام، مقدمه اختلال که عقلاً حرام است، حرام است و ممنوع خواهد بود و بنا بر مبنای مشهور شرعاً نیز حرام می‌باشد.^۲

دوم: مقتضای ادله عقلی^۳

بر اساس ادله عقلی تجسس از حریم خصوصی افراد بطور مطلق چه مغیابه مقاصد خیر و چه مغیابه مقاصد شر حرمت است، زیرا به فرض تقیید به غرض خیر، ولایت بردیگران است و حال آنکه این ولایت منفی است و در فرض تقیید به مقاصد شر نیز اولاً مصداق ظلم است و ثانیاً مقدمه اختلال در نظام و برهم خوردن انتظام امور عباد و جامعه و حکومت اسلامی که باز هم به حکم عقل حرام است. از سوی دیگر نظر به اصل عدم الولاية و ظلم بودن تجسس این اطلاق شامل حال تمام افراد بشر حتی حکومت‌ها می‌شود و مصادیق جائر محتاج دلیل خاص یا اخراج بواسطه ادله عام است

روایات

رسول اکرم خطاب به گروهی از مسلمانان فرمودند:

« جمعیتی که با زبان ایما آورده‌اید، اما ایمان خالص در دل و جان شما رسوخ نکرده است، مسلمانان را مذمت نکنید، و در پی کشف معایب پنهانی آنها نباشید زیرا کسی که در صدد کشف لغزش‌های مسلمانان باشد خداوند در پی لغزش‌های او قرار می‌گیرد و هر کس که خداوند

۱ علی اکبر، احسان، تجسس از حریم خصوصی افراد در فقه امامیه، ص ۱۶۳.

۲ همان، ص ۱۶۹.

۳ همان، ص ۱۷۰.

لغزش هایش را پی گیری کند اورا رسوا می سازد»^۱

در کتاب گناهان کبیره شهید دستغیب به سند خود از محمد بن فضیل از امام موسی بن جعفر (علیه السلام) نقل شده است:

«من به امام عرض کردم فدایت شوم پیرامون خصال، رفتار و گفتار شخصی از برادران مؤمنم مطالب ناخوشایندی به من میرسد و گروهی که این مطالب را می گویند همگان از افراد مورد اعتماد و موثق می باشند ولی هنگامی که از خودش در باره این چیزها پرسش می نمایم وی آنها را مور انکار قرار می دهد. حضرت در پاسخ به من فرمود: ای محمد گوش و چشم خودت را در باره برادر مسلمانم تکذیب کن هرگاه به پنجاه نفر از مردمان عادل و مورد اطمینان نزد تو گواهی دهند تو باید شهادت آن پنجاه نفر عادل را تکذیب کنی و انکار و تکذیب اورا مورد پذیرش قرار دهی و بر ضد او چیزی نگویی که آبرو و شخصیت وی مور هتک قرار گیرد و تو در شمار کسانی قرار گیری که خداوند در باره آنها فرموده است *الَّذِينَ يُجِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ*.....»^۲

در برخی از روایات به مباح بودن آسیب رساندن به چشم یا حتی قتل مطلع اشاره شده است که در صورت قائل بودن به اینکه منشا حکام وضعیه احکام تکلیفیه اند می توان حرمت تطلع و تجسس را از طریق این روایات نیز استفاده نمود^۳

امام باقر (علیه السلام)

«تجسس از زشتی های مؤمن بر مؤمن حرام است، هر کس تجسس و تطلع از زندگی مؤمن کند چشم او برای صاحب منزل مباح است (در برابر آسیب زدن به چشم اوضامن نیست)»^۴

امام صادق (علیه السلام)

«سه گروهند که در قیامت معذبند..... کسی که سخنان قومی گوش میکند و آنان از گوش دادن او خوششان نیامده و ناراضی هستند»^۵

وعده صریح عذاب قطعاً دلالت بر حرمت دارد و حتی بر طبق برخی مبانی کبیره خواهد بود.

۱ - کلینی، محمد یعقوب، اصول کافی، ج ۴، ص ۷۱.

۲ - دستغیب شیرازی، عبدالحسین، گناهان کبیره، ج ۲، ص ۳۲۲.

۳ - علی اکبری، احسان، تجسس از حریم خصوصی افراد در فقه امامیه، ص ۱۸۶.

۴ - همان.

۵ - ابن بابویه قمی، محمد (شیخ صدوق)، ثواب الاعمال و عقاب الاعمال، ص ۴۸۱.

امام صادق (علیه السلام)

« الْكِبَائِرُ الَّتِي أَوْجَبَ اللَّهُ عَلَيْهَا النَّارَ ».

«از گناهان کبیره آنهایی هستند که خداوند به آنها آتش را واجب کرده است».^۱

علی (علیه السلام) در نامه‌ای به مالک اشتر نخعی چنین دستور دادند: دورترین و مبعوض‌ترین رعیت‌ها در نزد تو باید آنها باشند که در عیوب مردم بیش از همه کنجکاوی و پیگیری می‌نمایند زیرا در مردم عیب‌هایی هست که ولی مسلمین سزاوارتر به ستر و پوشاندن آن است پس حتماً افشا نکن چیزهایی را که از تو غائب و پنهان است همانا تو مکلف هستی به آنچه که ظاهر است ولی خدای تعالی حکم می‌کند بر آنچه که غائب و بر تو پنهان است و تا میتوانی عیوب و زشتی‌های مردم را ستر کن.^۲

روایاتی وجود در که بروجوب کتمان اسرار دیگران دلالت دارد:

احادیثی وجود دارد که دلالت بر حرمت مؤمن داشته تاجایی که جایگاه او را هم ردیف کعبه و حتی بالاتر از آن قرار میدهد:

امام کاظم (علیه السلام)

«إِنَّ الْمُؤْمِنَ أَعْظَمُ حَقًّا مِنَ الْكَعْبَةِ»

«حق مؤمن بزرگتر از کعب است».^۳

تجسس نوعی خیانت به افراد است، حال آنکه خیانت به مؤمن جایز نیست و نواهی وارد به آن ظهور در حرمت دارد بر این اساس تجسس در صورتی که مصداق خیانت باشد جائز نمی‌باشد.^۴

امام باقر (ع):

«کسی که آبروی مؤمنی را نبرد خداوند او را از عذاب روز قیامت حفظ می‌نماید».^۵

۱- کلینی، محمد یعقوب، اصول کافی، ج ۳، ص ۴۵۱.

۲- علی اکبری، احسان تجسس در حریم خصوصی افراد در فقه امامیه، ص ۱۸۹.

۳- دستغیب، سید عبدالحسین، ج ۲، ص ۳۱۱.

۴- علی اکبری، احسان تجسس در حریم خصوصی افراد در فقه امامیه، ص ۱۹۱.

۵- ابن بابویه قمی - محمد (شیخ صدوق) - ثواب الاعمال و عقاب الاعمال، ص ۲۸۷.

بند ششم: حرمت ورود بدون اذن به منزل و مسکن دیگران

« يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَ تَسَلَّمُوا عَلَىٰ أَهْلِهَا ذَٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ »^۱

ای کسانی‌که ایما آورده اید داخل منزلی غیر از منزل خویش نشوید مگر از اهل خانه اذن گرفته و بر اهل آن خانه سلام کنید این برای شما بهتر است شاید متذکر شوید. در این آیه بخشی از آداب معاشرت و دستوره‌های اجتماعی اسلام که ارتباط نزدیکی با مسائل مربوط به حفظ عفت عمومی دارد بیان شده است.

دست یابی به سیستم‌ها و داده‌ها به منزله ورود بدون اذن و غیر مجاز به حریم خصوصی و منزل دیگری است زیرا رایانه هر شخصی محیطی برای خلوت و راحتی او بوده و بسیاری از اسرار و امور پنهان او و خانواده‌اش مانند تصاویر خانوادگی و..... در آن قرار دارد همان گونه که ورود بی اذن و اجازه به منزل دیگران نامشروع و منہی^۲ عنه است، هر چند وارد شونده قصد و غرض خاصی هم نداشته باشد، احاطه تسلط و دستیابی به سیستم و داده‌های دیگران نیز عملی منہی عنه خواهد بود.^۲

بند هفتم: حرمت قذف:

در مکتب اسلام از تعرض به حیثیت افراد همانند تعرض به جان و مال اونهی شده است. از جمله تعرضات بر حیثیت (که از مصادیق حرین خصوصی و آبرو میباشد)، نسبت دادن زنا یا لواط بر افراد پاکدامن است. که در اصطلاح فقهی آنرا قذف می‌گویند قذف از گناهان کبیره‌ای است که وعده عذاب دنیوی و اخروی به مرتکب آن داده شده است.

﴿ وَالَّذِينَ يَزُمُونَ الْمُبْحَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴾^۳؛ «کسانی‌که به زنان مؤمن تهمت می‌زنند و چهار شاهد نمی‌آورند، پس هشتاد ضربه تازیانه به آنان بزنید و هر گز شهادت آنان را قبول نکنید. آنها قطعاً از مسیر حق بیرون رفته‌اند».

۱ - نور، آیه ۲۸.

۲ - بای، حسینی، بررسی فقهی و حقوقی جرایم رایانه ای، ص ۲۰۸.

۳ - نور، آیه ۴.

در کتاب حدود بابی تحت عنوان قذف داریم. در آیه شریفه رمی (پرتاب کردن) کنایه از متهم کردن کسی به یک اتهام ناموسی است. هرگاه قذف به لفظ صریح انجام گیرد حد آن هشتاد تازیانه است. و اگر صراحت نداشته باشد مشمول حکم تعزیر است.^۱ با این اوصاف اگر شخصی نسبت زنا یا لواط را به قصد شوخی به ایمیل دیگری بفرستد، یا نابالغی هنگام گفتگوی اینترنتی (چت) نسبت زنا یا لواط به طرف مقابل دهد، قذف محقق نمی‌شود.^۲

موضوع به قدری اهمیت دارد که اگر کسی را متهم کنند و از دنیا برود ورثه او میتوانند اقامه دعوا کرده و مطالبه اجراء حد کنند.^۳

از حضرت باقر (ع) مرویست که:

«روز قیامت اعضای مؤمنی بر علیه او شهادت نمیدهند و گواهی جوارح بر علیه صاحبش ویژه کسی است که سزاوار داخل شدن در آتش باشد و حال قذف کننده چنین است، یعنی چون سزاوار سوختن در آتش است از این جهت اعضایش به نص قرآن مجید بر ضدش شهادت میدهند».^۴

بند هشتم: مستثنیات حرمت یا نقض حریم خصوصی از دیدگاه فقه امامیه

در این قسمت برخی از مصادیق مشروع تجسس از حریم افراد را براساس ادله‌ی احکام در فقه امامیه تبیین می‌نماییم. مصادیقی که مطرح میشوند از باب استثناء و تخصیص و باب قواعد تزاحم و عناوین ثانویه از شمول ادله حرمت خارج می‌شود با توجه به بحثی که در مورد تجسس داشتیم بعضی از انواع تجسس موضوعاً از ادله حرمت خارج می‌گردد.^۵

الف) تفحص و تجسس در امر ازدواج^۶

۱- تحقیق و تجسس در مورد اخلاق و ویژگی‌های فردی که انسان به عنوان همسر برمی‌گزینند به حکم عقل و نقل جایز است. حیثیت همسر از نظر قرآن حیثیت لباس است، چنانکه خداوند در

۱ - مکارم، ناصر، تفسیر نمونه، ج ۱۴، ص ۴۰۱.

۲ - بای، حسینعلی، بررسی فقهی و حقوقی جرایم رایانه‌ای، ص ۲۷۸.

۳ - همان، ص ۲۴۲.

۴ - دستغیب، سید عبدالکریم، گناهان کبیره، ج ۱، ص ۲۳۲.

۵ - علی اکبری، احسان تجسس در حریم خصوصی افراد در فقه امامیه ص ۲۴۷.

۶ - همان، ص ۲۴۸.

آیه ۱۸۷ سوره بقره می‌فرماید:

﴿هُنَّ لِيَأْسَ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِيَأْسَ لَهُنَّ﴾^۱؛ «همسران شما لباس ششما هستند و شما لباس آنها».

لذا این ضرورت عقلی در آن وجود دارد علاوه بر آن ادله نقلی و عقلی دیگری می‌توان بر آن اقامه کرد:

عقلای عالم در مقام اختیار زوج قبل از تصمیم تا حد توان خود به تجسس و تفحص از اسراز و، عیوب و مسائل شخصی گزینه ورد نظر خود برای ازدواج می‌پردازند شارع مقدس که خود رأس عقلای عالم است نه تنها از این بنا ردع ننموده بلکه قرائنی از رضای ایشان در احادیث وجود داد.

قاعده عقلی «دفع ضرر محتمل» چون در اختیار زوجه امکان خطا و احتمال خطا وجود دارد، لذا دفع این احتمال عقلا واجب است حتی بعضی از علما دفع ضرر موهوم را هم واجب می‌دانند.^۲ در ازدواج نیز بدون وقوف بر حالات، ویژگی‌ها، اسرار مورد نیاز، عیوب و..... وجود ضرر محتمل است و دفع آن به طریق ممکن همانند تجسس واجب است.

نمونه‌ای از تأکیدهایی که در انتخاب همسر برای مردان شده است:

پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله)

«تَخَيَّرُوا لِنُطْفِكُمْ وَأَنْتَجِبُوا الْمَنَاحِيحَ»^۳

«برای سلامت نسل خود جایگاه مناسب انتخاب کنید و برای ازدواج همسر شایسته انتخاب نمایید».

پیامبر اکرم (صلی الله علیه و آله)

«تَخَيَّرُوا لِنُطْفِكُمْ فَإِنَّ النِّسَاءَ يَلِدْنَ أَشْبَاهَ إِخْوَانِ هُنَّ وَأَخَوَاتِهِنَّ»

«برای صلاح و سلامت نسلتان همسر مناسب گزینش کنید زیرا زنان با خصلت و روحیات برادران و خواهران خویش بچه می‌آورند».^۴

۱ - بقره، آیه ۱۸۷.

۲ - همان، ص ۲۴۹.

۳ - همان.

۴ - همان ۲۵۰.

حکم به حرمت تجسس در مورد ازدواج حکم ضرری است و ادله حرمت تجسس محکوم دلیل لا ضرر می باشد لذا، قاعده لا ضرر بر آن حکومت دارد و باعث تضییق شمول این حکم به ماعدای موارد ضرری خواهد بود.

در اینجا مصلحت فرد در مقام اختیار همسر، اهمّ نسبت به مصلحت موجود در حرمت حریم اوست، لذا در اینجا باید بر اساس اقوی المصلحتین برای فرد حکم به جواز تجسس نمود^۱

ب) تجسس ولیّ

اول: ولی کودک و نوجوان

از موارد دیگر که می توان در آنها تجسس را جایز دانست تجسس ولی کودک و نوجوان جهت تربیت صحیح، دقیق و اسلامی کودک و نوجوان و حتی جوان است.

در روایتی امام سجاد (علیه السلام) می فرماید:

«إِنَّكَ مَسْئُولٌ عَمَّا وُلِّيَتْهُ بِهِ مِنْ حُسْنِ الْأَدَبِ.. شما مسئولی نسبت به کسی که سرپرستی اش را به

عهده گرفته ای، بدین صورت که او را به خوبی تربیت و ادب کنی»^۲.

پدر و مادر از آنجا که مسئول تربیت فرزندان بوده و نوع تربیت اسلامی و صحیح از واجبات و تکالیف شرعی ایشان است مقدمات این تربیت یعنی تجسس از عیوب و ردائیل، کج روی ها و ... نیز بر اساس رأی مشهور اصولیین شرعاً واجب است و به اتفاق علما عقلاً نیز واجب می باشد. حسب روایت امام سجاد (ع) ایشان در پیشگاه الهی مسئول بوده و کوتاهی و قصور ایشان و اهمال در مسئله تربیت نابخشودنی است. بنای عقلای عالم نیز در مقام تربیت بر جواز تجسس از تمام رفتار، اخلاقات، اسرار، عورات و ... کودک و نوجوان، شارع مقدس نیز از این بنا ردع نفرموده اند.

از سوی دیگر عدم تجسس والدین در امور فرزند در بسیاری موارد مصداق ظلم است و ظلم به حکم عقل قبیح و به حکم شرع نیز بایسته نمی باشد.

بالا تر اینکه قاعده لا ضرر در اینجا حاکم بر ادله حرمت است و دایره حرمت را تضییق می نماید و قهراً مورد حاضر را از شمول حکم حرمت خارج می نماید زیرا حکم به حرمت در مورد تربیت طفل حکمی ضرری است و محکوم دلیل لا ضرر خواهد بود، البته اگر حتی قائل به عدم جعل

۱- همان، ص ۲۵۲.

۲- همان، ص ۲۵۴.

احکام عدمی بوا سطره لا ضرر باشيم با حکومت اين قاعده بر ادله و عناوين اوليه در اين حيطه رخصت وجود خواهد داشت.

حتى قطع نظر از ادله فوق می توان از باب اهم و قواعد مزاحم نیز قائل به جواز تجسس از تمام اسرار، اخلاقیات، روابط و... کودک و نوجوان حتی جوان شد.

ازسوی دیگر اگرچه اصل، عدم ولایت احدی بردیگری است اما بدلیل خاص در اینجا ولی کودک و نوجوان بر او ولایت دارد و لذا تجسس در احوال مؤلی علیه منافاتی باصل عدم ولایت به حکم عقل نخواهد داشت و این مورد به دلیل خاص خارج است.

دوم: ولایت فقیه

کلمات ولاء، ولایت، ولی، والی، مولی واولی از ریشه ولی است. ولاء: به اونزدیک شد، ولی الشیء و علیہ: سرپرست آن چیز شد و به انجام آن پرداخت، ولی البلد: فرمانروای آن شهر یا سرزمین یا آن کشور شد. والی آن شد.^۱ این واژه از پر استعمال ترین واژه های قرآن است معنایی اصلی این کلمه همچنان که راغب در مفردات گفته؛ قرار گرفتن چیزی در کنار چیز دیگر است به نحوی که فاصله ای در کار نباشد راغب اصفهانی راجع به کلمه «ولایت» از نظر موار استعمال میگوید: ولایت به معنی نصرت است اما ولایت به معنی تصدی و صاحب اختیاری یک کار است و گفته شده که معنی هر دو یکی است و حقیقت آن همان تصدی و صاحب اختیاری است. پس ولایت همان حکومت و سرپرستی است که در ریشه لغوی آن نهفته است.^۲

فقه در لغت عرب به معنای فهم و درک و فقیه به معنای صاحب فهم و درک است.^۳

فَقِيَّةُ الْأَمْرِ: آن مطلب را خوب فهمید، خوب به آن پی برد، فُقَّة: دانشمند شد، عالم شد، عالم امور دینی شد.^۴

ولایت در اسلام انواعی دارد که مهمترین آنها چهار مورد ذیل است:

۱- بندر ریگی، محمد، المعجم الوسيط، ص ۲۲۴۹.

۲- رجالی تهرانی، علیرضا، ولایت فقیه، ص ۸۳.

۳- همان، ص ۸۴.

۴- بندر ریگی، محمد، المعجم الوسيط، ص ۱۵۰۴.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَ أَطِيعُوا الرَّسُولَ وَ أُولَى الْأَمْرِ مِنكُمْ﴾^۱؛ «ای کسانی که ایمان

آورده‌اید! از خدا اطاعت کنید و از رسول و اولی الامری که از شماست اطاعت کنید».

۱- ولایت «الله»

۲- ولایت «رسول الله»

۳- ولایت «امام»

۴- ولایت «فقیه جامع الشرایط»

ولایت فقیه: به همان دلائلی که امامت بعد از پیامبر لازم و ضروری بود، در دوران غیبت امام معصوم نیز به همان دلائل علاوه بر برخی دلائل نقلی ولایت فقیه جامع الشرایط لازم و ضروری است.^۲

اسلام یک بخش علمی دارد و یک بخش اجرایی، وظیفه فقیه در ساحت قدس مسائل علمی جهاد مستمر با استمداد از منابع معتبر مانند کتاب و سنت معصومین و عقل و اجماع و عدم اختلاط آن‌ها باقیاس و استحسان و مصالح مرسله و مانند آنها است.^۳

اما فقیه عادل در راستای اعمال حق حاکمیت و ظایف بسیاری برعهده دارد همچون دفاع از هجوم بیگانگان، منع کافران از استیلا بر کشورهای اسلامی، رعایت حقوق داخلی شهروندان و..... همه این‌ها در چارچوب دستورات حکومتی اسلام زیر مجموعه وظیفه حاکمیت حاکم اسلامی است.^۴

باتوجه به وظایف و شئون و مناصبی که برای ولی فقیه بر شمرده شده پیدا است که وقتی برای کسی وظیفه یا وظایفی تعیین می‌شود، باید شرایط انجام و تحقق آن وظیفه را در اختیارش قرار داد تا قدرت قانونی برای اجرای آن وظیفه را داشته باشد این وظایف و شئون از طریق شرع به او داده شده است گرچه برای اجرای حدود و بهرمندی از اختیارات و انجام کامل وظایف خود، لازم است امت اسلامی با وی بیعت نمایند و حاکمیت او را بپذیرند.

۱ - نساء، آیه ۵۹.

۲ - رجالی تهرانی، علیرضا، ولایت فقیه، ص ۸۹.

۳ - همان، ص ۱۹۷.

۴ - همان، ص ۱۹۸.

علامه شیخ انصاری به منصب‌های ولی فقیه می‌پردازد و می‌فرماید: فقیه جامع الشرایط دارای سه منصب است؛ قضاوت افتاء، حکومت.^۱

بدیهی به نظر می‌رسد که برای منصب حکومت لوازمی ضروری می‌باشد از جمله جواز نقض حریم خصوصی که مربوط به شئون حفاظت و امنیت جامعه مسلمین می‌گردد. لذا ولی فقیه باید امکان قانونی و شرعی تصرف در این قبیل موارد را داشته باشد. تذکر این نکته لازم به نظر می‌رسد که عدالت و تقوا که از شرایط رهبر (به عنوان ولی فقیه) در اصل ۱۰۹ قانون اساسی برشمرده شده است؛ مانع از خودکامگی و اعمال اغراض شخصی در جواز تصرف وی می‌باشد علاوه بر اینکه مطابق اصل ۱۱۱ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران خبرگان رهبری بر

سوم: ولایت شوهر بر همسر:^۲

در فقه اسلامی در مباحث مربوط به نکاح و روابط زوجین فقها از این موضوع سخن به میان نیاورده اند یعنی بحثی تحت عنوان قیمومیت شوهر بر زن مطرح نشده است آنچه در فقه ذکر شده حقوق متقابل زوجین است به این مناسبت از تمکین زن در برابر شوهر به عنوان یکی از تعهدات زن صحبت شده است.^۳

اما قانون مدنی ایران در ماده ۱۱۰۵ به عنوان یک حکم خاص ریاست شوهر بر خانواده را بیان کرده است و حقوق دانان تمکین زن از شوهر را از آثار این ریاست دانسته اند.^۴ همچنین مفسران در مقام تفسیر آیه ۳۴ سوره نساء از قوامیت و سلطه مرد بر زن صحبت کرده اند.

﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ وَ اللَّاتِي تَخَافُونَ نُشُورَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَ اهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَ اضْرِبُوهُنَّ فَإِنِ اطَّعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا﴾^۵؛ «مردان سرپرست زنانند به

۱ - فاضل، محمد حسن، شیخ انصاری و مسئله ولایت فقیه، فصل نامه کتاب نقد، شماره ۶۳ و ۶۴، ۱۳۹۱، ص ۱۹.

۲ - کاظمی، محمود، ولایت شوهر بر همسر با مسئولیت او در برابر خانواده، دو فصلنامه دانش حقوق مدنی - سال سوم - ش اول ص ۷۳.

۳ - همان .

۴ - کاتوزیان، ناصر حقوق مدنی خانواده، ج ۱، ص ۲۲۷.

۵ - نساء، آیه ۳۴.

سبب آنکه خداوند برخی را بر برخی دیگر (مردان را بر زنان در نیروی فکری و روانی و جسمی) برتری بخشیده (و از این رو ولایت امر جامعه را در رتبه نبوت و امامت و ولایت انتصابی از جانب معصوم، از آن مردان قرار داده است) و نیز مردان سرپرست همسران خویش اند به خاطر آنکه از اموالشان (برای زنان) خرج می کنند. پس زنان شایسته مطیع و فرمانبرند و به پاس آنکه خداوند (حقوق آنها را) نگه داشته آنها هم (در غیاب شوهر حقوق و اسرار و اموال او را) نگه دارنده اند. و زنانی که از نافرمانی آنها (نسبت به مسائل معاشرت) می ترسید (نخست) آنها را موعظه کنید و (بعد) در خوابگاه از آنها دوری نمایید و (اگر سود نبخشید، در محدوده دستور شرع) آنها را بزنید، پس اگر از شما اطاعت نمودند، دیگر بر (آزار) آنها راهی نجوید، که همانا خداوند بلند مرتبه و بزرگ است».

برخی از فقها با استنباط از این آیه قران به سلطه تام و کامل مرد بر زن حکم کرده اند و شوهر را ولی و صاحب اختیار همسر خود دانسته اند، اما به مرور این دیدگاه تغییر کرده و به ویژه فقها و مفسران معاصر چنین استنباطی از این آیه ندارند .

نظرات در مورد تفسیر قوامیت مرد در آیه شریفه:

۱- ولایت و سلطه تام مرد بر زن در خانواده:

بر مبنای این نظر زن باید مطیع مرد باشد و از او اطاعت کند. طبرسی را اباید از این مفسران دانست.^۱

علامه طباطبایی نیز این قیومیت را تام دانسته و منحصر به رابطه شوهر با همسر نمی داند، اگر چه ایشان قیومیت مرد را به معنای سلب آزادی و اراده زن نمی داند.^۲

و در توجیه این حکم می نویسند:

این معنا بر احدی پوشیده نیست که قرآن همواره عقل سالم انسان را تقویت میکند و جانب عقل را بر هوای نفس و پیروی از شهوات و دلدادگی در برابر عواطف احساسات تند و تیز ترجیح می دهد و در حفظ این ودیعه الهی توصیه می فرماید و این معنا از آیه کریمه آنقدر روشن است که

۱- کاظمی، محمود، ولایت شوهر بر همسر با مسئولیت او در برابر خانواده- دو فصلنامه دانش حقوق مدنی - سال سوم ش ۱، ص ۷۳.

۲- طباطبایی، محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۴، ص ۵۴۴.

احتیاجی به دلیل قرآنی ندارد.^۱

۲- ولایت شوهر بر همسر در محیط خانواده:

دیدگاه دیگر این است که مرد تنها در محیط خانواده بر همسر ولایت دارد و اینگونه نیست که

نوع مرد بر زن برتر و مسلط باشد.^۲

۳- سلطه مرد بر زن در موارد خاص:

دیدگاه دیگر، آن است که نه تنها نوع مرد بر زن سلطه و ولایتی ندارد، سلطه مرد بر همسر

خود نیز مطلق نیست، بلکه به شئون خاصی از روابط زوج محدود می‌شود، طبق این دیدگاه، اولاً

ولایت مرد بر زن محدود به رابطه خانوادگی است، ثانیاً سلطه شوهر بر همسر مطلق و تام نیست و

محدود به شئون خاصی است از جمله طلاق و اینکه زن در منزلی سکونت کند که شوهر تعیین

میکند و بدون اجازه او از منزل خارج نشود.

۴- مسئولیت شوهر در برابر خانواده، نه ولایت و نه قیمومیت:

اما دیدگاه دیگری که در بین فقیهان معاصر طرفداران زیادی دارد، این است که اصولاً واژه

قوام به معنی ولایت و سلطه نیست بلکه به معنی عهده دار شدن هزینه‌های زندگی زن و اداره امور

خانواده است، به این معنا که چون توانایی و استطاعت مرد در مسائل اجتماعی و اقتصادی بیشتر از

زن است او باید برای تحصیل مال و تأمین معاش خانواده تلاش و کوشش کند و به اصطلاح به آن

قیام نماید. بر این اساس مدیریت خانواده نیز بر عهده او است.

همچنین یکی از فقهای معاصر در باب تفسیر این آیه بعد از آنکه واژه قوام را به معنای مسئولیت

مرد دانسته می‌نویسد: «چنین نیست قرآن به زن بگوید تو تحت فرمان مرد هستی بلکه به مرد

می‌گوید تو سرپرستی زن و منزل رابه عهده داری. ... الرَّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ، یعنی ای مردها

شما به امر خانواده قیام کنید همانطور که برای مسائل قضایی می‌فرماید که «كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ

شُهَدَاءَ لِلَّهِ» به این معنا نیست که زن اسیر مرد است و مرد قوام، قیوم و مدیر است و می‌تواند به

دلخواه عمل کند. هرگز این تکلیف نیامده فتوای یک جانبه بدهد و به مرد بگوید تو فرمانروا هستی

هر چه می‌خواهی بکن.

۱- همان، ص ۵۴۷.

۲- کاظمی، محمد، ولایت شوهر بر همسر با مسئولیت او در برابر خانواده، دو فصلنامه دانش حقوق مدنی، سال سوم ش ۱، ص ۷۵.

منظور از ولایت شوهر بر همسر مسئولیت او در برابر خانواده است؛ به این معنا که مرد متعهد است امور خانواده را اداره و حوائج مادی و غیر مادی اعضای آنرا برآورده کند، این تعهد مرد دارای ضمانت اجرای حقوقی و کیفری است. م ۱۱۰۴ ق مو م ۶۴۵ ق.م.ا متقابلاً زن هم متعهد است از شوهر تمکین کند.^۱

با توجه به مباحث ولایت و قوامیت مرد نسبت به زن در خانواده، مرد نمی‌تواند با تکیه بر حق ولایت و قیمومیت که بر زن دارد به تجسس و یا نقض حریم خصوصی زن مبادرت ورزد البته مشروط به اینکه حق آزادی و حریم خصوصی زن مغایرت با حق تمکین وی از همسر نداشته باشد مانند شغلی که به حیثیت خانواده، زن و یا مرد لطمه وارد کند و یا خروج بدون اجازه زن که نص شرعی در باره آن وجود دارد. و یا عدم تمکین خاص.

چهارم: تجسس از چیزی که افشای آن جائز است

چیزی که افشای آن جایز است و احترام ندارد، تجسس و تفحص در اطراف آن هم به همان دلیل و علت که افشا را جایز می‌داند، جائز خواهد بود.

پیامبر (صلی الله علیه و آله):

الْمَجَالِسُ بِالْأَمَانَةِ إِلَّا ثَلَاثَةً مَجَالِسُ: مَجَالِسُ سُفْكَ فِيهِ دَمٌ حَرَامٌ أَوْ مَجَالِسُ
أُسْتَجَلَّ فِيهِ فَرْجٌ حَرَامٌ أَوْ مَجَالِسُ يُسْتَجَلُّ فِيهِ مَالٌ حَرَامٌ.

مجالس مشروط به امانت اند مگر سه مجلس، مجلسی که خون حرام در آن ریخته شود، مجلسی که در آن ناموس حرامی حلال شمرده شود و مجلسی که مال حرام در آن حلال شمرده شود.

اسرار این سه مجلس قابل افشا هستند و اگر کسی افشا کند خلاف امانت رفتار نکرده است. از سوی دیگر در این موارد ادله و عناوین ثانویه همانند لاضرر نیز بر ادله و عناوین اولیه یعنی ادله حرمت تجسس از حریم خصوصی افراد حکومت دارد و موجب تضییق دایره حرمت می‌گردد.^۲

۱- همان، ص ۸۳

۲- علی اکبری، احسان، تجسس در حریم خصوصی افراد در فقه امامیه، ص ۲۵۷.

پنجم: تجسس مغیاً به انگیزه و غرض شرعی و عقلایی صحیح

یک از مواردی که تجسس در آن به اندازه لازم جایز می‌باشد مواردی است که تجسس مغیاً به انگیزه و غرض شرعی و عقلایی باشد. تا جایی که شیخ انصاری در تحلیل ادله غیبت مواردی را که مغیاً به هدف انتقاض مؤمن و اذیت و آزار مؤمن است، را محکوم ادله حرمت می‌داند بر اساس تحلیل ایشان غیبت مغیاً به غرض و انگیزه خیرخارج از محدوده حرمت تجسس می‌باشد یعنی ایشان حرمت غیبت را دائرمدار اهداف غیر شرعی می‌دانند.^۱

بنابر سیره رسول اکرم (صلی الله علیه و آله) در خصوص شهود و تحقیق در باره آنها نکات زیر قابل توجه است:

۱- در موردی که حصول غرض صحیح و عقلایی مانند قضاوت، موقوف بر تحقیق و تجسس باشد، به مقدار لازم جایز است؛

۲- در تحقیق باید دقت شود، تا به وسیله اشخاصی متدین و مورد وثوق انجام گیرد؛

۳- باید دونفر تحقیق کنند تا بینه شرعی باشد؛

۴- باید تحقیق دو نفر بدون اطلاع یکدیگر انجام شود؛

۵- از تحقیق باید به مقدار ضرورت استفاده شود و به آبروی کسی بدون مجوز عقلایی و شرعی صدمه‌ای وارد نشود؛^۲

۶- مراقبت از کارگذاران حکومتی:^۳

بدیهی است که تنها تعیین وزرا و کار گزاران ارتش و فرماندهان برای انجام مسئولیت‌ها و وظایف اداری در اداره مملکت و رد و فتق امور مردم آن‌طور که مورد رضایت عقل و شرع باشد کافی نیست، بلکه علاوه بر احراز شایستگی افراد و دیگر شرایط لازم در آنها بایستی برای مراقبت از مأمورین و در نظر داشتن کارها و کرار آنها با مراجعین و بخصوص مناطقی که از حکومت مرکزی بدورند افرادی را تعیین نمود، چه بسا طمع بر انسان چیره گردد و اساساً انسان محل نسیان و خطا است. بنابراین مراقبت و تفتیش از کارگذاران و مسئولان حکومتی و گماردن مأمورینی مخفی

۱- همان .

۲- همان، ص ۲۵۹.

۳- حجتی، علی، تجسس اطلاعات از دیدگاه فقه امامیه، ص ۳۷.

برای زیر نظر گرفتن اعمال و کردار آنها امری لازم محسوب می‌گردد.

۱- پیامبر (صلی الله علیه و آله) و حضرت علی (علیه السلام) در زمان حکومت خود نیز چنین عمل می‌کردند:

از ریان بن الصلت نقل شده است که گفت:

شنیدم که حضرت رضا (علیه السلام) می‌فرمود: رسول خدا (صلی الله علیه و آله) هرگاه لشکری را به ماموریت می‌فرستاد بر «آنها فرماندهی می‌گماشت و با آن فرمانده عده‌ای از امنای ثقات خویش را اعزام می‌کرد تا آن حضرت را از اوضاع و احوال مطلع سازند.^۱

۲- در عهد نامه مشهور حضرت امیر (علیه السلام) به مالک اشتر، آن حضرت پس از آنکه اوصاف کارگزاران دولتی و نحوه انتخاب ایشان را از میان افراد عقیف و با تجربه، آنهایی که در خانواده‌های صالح تربیت یافته در گرویدن به اسلام سبقت داشتند را ذکر می‌کند، می‌فرماید: سپس مراقب کردار کارگزاران باش و بازرس‌های مخفی که راست گو و وفادارند بر آنها بگمار، زیرا تو اگر بصورت پنهانی، پی‌گیر کارهای آنها باشی سبب می‌گردد که ایشان امانت را رعایت کرده و با زیر دستان با وفق و ملایمت رفتار کنند و خود را از رفیق بازی دور دار و اگر یکی از کارگزارانت دستش به خیانت و نادرست بی‌الاید و بازرسانت هم بر خیانت او گواهی و خبر دهند به گواهی ایشان بسنده کن و او را وامگذار و به مجازات رسان و در میان مردم از شأن و قدرت او بکاه و وی را خوار گردان و به خیانت متمایزش ساز و ننگ تهمت و بدنامی را به گردنش بیاویز.^۲

پس امیر المومنین در مورد کارگزاران مقرر فرموده است تا چشمهای پنهانی مراقب آنها باشد، مأموران مخفی که در صدق و وفا و تعهد به آن حد رسیده باشند که بتوان به آنها اعتماد مطلق کرد و به شهادت ایشان در مورد خیانت مأموران دولتی بسنده کرد.

حتی جزئیات اعمال کارگزاران مانند شرکت آنها در مجالس مهمانی هم به آن حضرت گزارش می‌شده است؛ در نامه آن حضرت به عثمان بن حنیف که به عنوان حاکم بصره گماشته شده بود می‌خوانیم:

۱- همان، ص ۳۸.

۲- الشریف الرضی، نهج البلاغه، ترجمه دشتی، نامه ۵۳ ص ۵۶۵.

اما بعد، ای پسر حنیف، به من خبر رسیده که یکی از اهالی بصره تورا به ضیافتی فراخوانده و تو هم برای شرکت در آن ضیافت شتافته‌ای، خورش‌های رنگارنگ و کاسه‌های غذاهای گوارا بسویت آورده می‌شد من گمان نمی‌کردم که تو به ضیافت گروهی بروی که مستمندان را برانند و ثروتمندان را جهت شرکت در مهمانی بخوانند.^۱

از این گونه موارد در روایات و اخبار فراوان یافت می‌شود.^۲

هفتم: در مراقبت از تحرکات نظامی دشمنان

فنون و علوم جاسوسی و روش‌های مختلف شناسایی دشمن و امکانات او از چنان اهمیتی برخوردار است که امروزه در دانشگاه‌ها به آن مشغول گشته و دانشجویان متخصصی در این امور تحت تعلیم و تربیت قرار می‌گیرند چرا که همگان دانسته‌اند که پیروزی بر دشمن مرهون اطلاعات و اخبار ما از چگونگی وضع قوا و امکانات اوست و مشیت خداوند هم بر این تعلق گرفته است که امور بر پایه قانون علت و معلول و اسباب و مسببات جریان یابد.^۳

بنابراین دولت اسلامی هم چاره‌ای جز توجه و عنایت به این مسئله مهم حیاتی در تقویت کشور و نظام خود ندارد و حال آنکه پیامبر (صلی الله علیه و آله) و امیر المؤمنین (علیه السلام) در جنگ‌های خود بر این طریق عمل می‌کرده‌اند و نیز اخبار مستفیض بلکه متواتر اجمالی ما را بر اهمیت این امر رهنمون است.

در شرح سریه عبدالله بن جحش آمده:

پیامبر عبدالله جحش را به عنوان فرمانده برگزید و با او هشتاد تن از مهاجرین را همراه کرد، و از انصار کسی در میان آنها نبود آن حضرت دستور نامه ای به عبدالله نوشت و به او فرمان داد تا مسیر دو روز آن دستور نامه را نخواند، پس از آن، آنرا بخواند و آنچه که پیامبر به آن امر کرده است به انجام برساند و هیچ‌یک از افرادش را به اجبار همراه خود نبرد.

پس از آنکه عبدالله دو روز طی طریق نمود نامه را گشود و آنرا خواند. در آن نامه نوشته بود که چون این نامه را خواندی در نخله میان مکه و طائف فرودای و قریش را تحت نظر بگیر و ما را

۱- همان، نامه ۴۵.

۲- حجتی، علی، تجسس اطلاعات از دیدگاه فقه امامیه، ص ۳۹.

۳- همان، ص ۴۶.

از اخبار و وضعیت آنان مطلع ساز چون عبدالله نامه را خواند گفت: سمعاً و طاعتاً سپس به همراهانش گفت پیامبر مرا فرمان داده که به طرف نخله بروم و از آنجا قریش را زیر نظر بگیرم، تا از ایشان کسب اطلاع نمایم^۱

هنگامی که پیامبر (صلی الله علیه و آله) به نزدیکی صفراء رسید بسبس بن عمرو الجهنی را به بدر فرستاد تا اطلاعات و اخبار مربوط به ابو سفیان و غیر او را جمع آوری کنند.^۲

در مغازی واحدی ضمن بحث پیرامون غزوه احد چنین آمده است:

پیامبر (صلی الله علیه و آله) دو نفر به نام‌های انس و مونس پسران فضاله را شب پنجشنبه به عنوان جاسوس مأموریت داد. آنها در محلی به نام عقیق با قریش برخورد کردند و با آنها همراه بودند تا اینکه قریش در جایی به نام وطاء توقف نمود و آندو برای بازگو نمودن اخبار بدست آمده نزد پیامبر (ص) رسیدند و آنچه را دریافت کرده بودند به آن حضرت خبر دادند^۳

هشتم: تجسس و تحقیق در مورد امام جماعت

برخی از فقهای معاصر از جمله مستثنیات تجسس و تفحص را موردی میدانند که فرد میخواهد پشت سر فردی به عنوان امام جماعت نماز بخواند، در این صورت ایشان قائلند به مقتضای برخی اخبار همانند:

قَالَ رَجُلٌ لِأَبِي الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ:

أُصَلِّي خَلْفَ مَنْ لَا أَعْرِفُ، قَالَ: لَا تُصَلِّ إِلَّا خَلْفَ مَنْ تَثِقُ بِدِينِهِ^۴

شخصی به امام رضا (علیه السلام) گفت: پشت سر کسی که نمی‌شناسم نماز می‌خوانم، امام فرمودند فقط پشت سر کسی نماز بخوان که به دینش اطمینان داری.

امام صادق (علیه السلام):

لَا تُصَلِّ خَلْفَ الْمَجْهُولِ^۵

پشت سر کسی که نمی‌شناسی نماز نخوان

۱- حجتی، علی، تجسس اطلاعات از دیدگاه فقه امامیه، ص ۴۸.

۲- همان ص ۵۱.

۳- همان، ص ۵۳.

۴- حر عاملی، محمد حسن، وسائل الشیعه فی التحصیل مسائل الشریعه، ج ۸ ص ۳۱۹.

۵- همان.

و بر این اساس می‌توان در مورد عدالت و صفات امام جماعت تجسس و تحقیق نمود تا پشت سر او باشناخت کامل و دقیق نماز بجای آورد.

اگر اشکال شود که پذیرش این استثنا محل تأمل است زیرا برخی از متأخر المتأخرین صرف عدالت ظاهری را برای امام جماعت کافی می‌دانند و اکتفا به ظاهر حال را واجب دانسته و از تجسس از باطن امر، نهی نموده‌اند، حتی گروهی از فقها عدالت را صرف اسلام دانسته‌اند.

میتوان گفت تا همین اندازه‌ای که همین عدالت ثابت شود حداقلی از تجسس و تفحص پیرامون فرد ناگزیر و ضروری است.^۱

نهم: زیر نظر گرفتن فعالیت‌های مخالفان، منافقان، و جاسوسان و مخالفان داخلی

بدیهی است که حفظ نظام عادل و حکومت حقه منوط به دفع حرکات منافقان داخلی و از بین بردن گروه‌های جنگ طلب است در غیر این صورت بیم آن می‌رود که دولت و ملت به طور ناگهانی با نیروهای مخالف برخورد کرده و از هم پاشند و واضح است که حفظ نظام متوقف بر مراقبت صحیح فعالیت‌های افراد مشکوک می‌باشد.

دلایلی که بر جواز و جوب این مطلب دلالت دارد عبارت است از:

آیه ۴ سوره مبارکه منافقین:

﴿هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرهُمْ قَاتَلَهُمُ اللَّهُ أَنَّى يُؤْفَكُونَ﴾

راغب گفته که حذر کردن یعنی دوری کردن از امری خطرناک خدای تعالی احراز از منافقین را واجب شمرده است اطلاق حذر در اینجا ایجاب میکند که فعالیتها و تجمعات آنها زیر نظر گرفته شود. مسلمانان صدر اسلام بجز تعداد اندکی، همگی در شمار ماموران اطلاعاتی آن حضرت بودند.

آنگاه که زید بن ارقم از عبدالله بن ابی (منافق معروف) شنید که می‌گفت ک اگر به مدینه باز گردیم عزیزان ذلیلان را بیرون خواهند راند. مراد وی از عزیز خود او و از ذلیل پیامبر (صلی الله علیه و آله) بود، به او اعتراض کرده و برای مطلع ساختن پیامبر (صلی الله علیه و آله) نزد آن حضرت می‌رود تا آنجا که حاضر به او میفرماید: ای جوان! دهان تو صادق است و گوشه‌ایست شنوا و قلبت حافظ است و خداوند درباره گفتارت آیه‌ای نازل فرمود.^۲

۱- علی اکبری، احسان، تجسس در حریم خصوصی افراد در فقه امامیه، ص ۲۶۳.

۲- حجتی، علی، تجسس اطلاعات از دیدگاه فقه امامیه، ص ۷۲.

دهم: توجه به حوائج و شکایات و توقعات امت اسلامی:^۱

باید دانست که تاسیس حکومت در نزد مسلمانان برای اعمال زور و سلطه بر آنان نیست بلکه برای اداره امر امت اسلامی بر طبق قسط و عدل و بر طبق موازین شرعی و مصالح مردم است، و امری که حافظ دولت و اجرای منویات حکومت بوده همان نیروی مردم و دفاع از آنان از حکومت است و بناچار باید بین حکومت و مردم ارتباط تام برقرار گردد. در قرون اولی اسلام به این واسطه‌ها نقباء و عرفاء می‌گفتند. هر چند در بعض روایات سخنانی در مذمت عرفاء وارد شده لکن نمی‌توان آنها را به صورت مطلق در نظر گرفت.

در سیره ابن هشام نقل شده است که وقتی اهالی مدینه در عقبه دوم پیامبر (ص) بیعت کردند، حضرت خطاب به آنها فرمود:

«دوازده تن از شما به عنوان نقیب و نماینده قوم خود نزد من بیایند، دوازده نقیب برخاستند، نه تن از خزرج و سه تن از اوس..... سپس پیامبر به نقبا فرمود:

شما کفیل امور مردم خود هستید همانند کفالت حواریون حضرت عیسی بن مریم (ع) و من کفیل قوم خود هستم یعنی مسلمین. آنها گفتند آری و پذیرفتند».

امام صادق (علیه السلام):

حاملین قرآن عریفان اهل بهشت هستند.^۲

در موارد ذکر شده حاکم و ولی مجاز به نقض حریم خصوصی است افراد می‌باشد که این حریم می‌تواند در فضای مجازی باشد. در ادامه به موارد دیگر حریم خصوصی در فقه از منظر قرآن و روایات اشاره خواهیم داشت

بند نهم: استراق سمع و بصر

هتک ستر و نگاه کردن به هر آنچه نوعاً یا شخصاً در قلمرو حریم خصوصی قرار می‌گیرد ممنوع است

خداوند در قرآن کریم درباره مسئولیت اعضای بدن، از جمله گوش، چنین هشدار می‌دهد:

«إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولاً»

۱- همان، ص ۷۷.

۲- همان، ص ۸۴.

همانا گوش و چشم و دل، همه آنها بازخواست می‌شوند».^۱

امام صادق (ع) در معنای این آیه می‌فرماید:

يُسْأَلُ السَّمْعُ عَمَّا سَمِعَ وَالْبَصَرُ عَمَّا نَظَرَ إِلَيْهِ وَالْفُؤَادُ عَمَّا عَقَدَ عَلَيْهِ»^۲

گوش درباره آنچه شنیده و چشم درباره آنچه دیده و دل درباره آنچه به آن عقیده مند شده، بازخواست می‌شوند.

از مصادیق تجسس حرام، استماع مکالمات غیرعلنی اشخاص است که مشمول حکم آیه دوازدهم سوره حجرات و احادیث مربوط به آن می‌گردد. در حدیث، کسی که به رغم خواست افراد به گفتگوی آنان گوش دهد نکوهش شده و جزایش در روز قیامت، ریختن سرب گداخته در گوش وی ذکر گردیده است:

امام صادق (ع)

مَنْ اسْتَمِعَ إِلَى حَدِيثِ قَوْمٍ وَهُمْ يَفِرُّونَ مِنْهُ صَبَّ فِي أَذُنِ الْأَنْكَ»^۳

بند دهم: نمیمه، غیبت، تشیع فاحشه^۴

در سوره نون ضمن صفات کفار که سزاوار دخول آتشند می‌فرماید:

«مِشَاءٍ بَنَمِيمٍ»

حرکت کنندگا برای سخن چینی کردن

امام باقر (ع):

«بهشت بردروغ تراشانی که برای سخن چینی می‌روند حرام است».^۵

حضرت صادق (ع):

هر کس در باره مومنی بگوید آنچه دو چشمش از او دیده و دو گوشش از او شنیده پس از

کسانی است که خداوند در باره آنها فرمود:

۱ - اسراء ۳۶.

۲ - ابومحمد حسن علی، الحرائی، تحف العقول، ترجمه: احمد جنتی، تهران، انتشارات علمیة اسلامیة، ۱۳۶۳، ص ۲۹۱.

۳ - ابو بصیر، عبدالمنعم، مصطفی حلیمه، حکم الجاسوس، قابل WWWAbubaseer.com.

۴ - دستغیب، عبدالحسین، گناهان کبیره ج ۲، ص ۳۰۴.

۵ - همان، ص ۳۰۵.

«إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ»^۱

«به راستی کسانی که دوست دارند فاش شود کار زشت در باره مومنین برایشان عذاب

دردناکی است»^۲.

پیامبر اکرم (ص):^۳

الْغَيْبَةُ أَشَدُّ مِنَ الزَّانَا

غیبت شدیدتر (بدتر) از زنا است

بند یازدهم: قذف

قذف آن است که نسبت زنا به زن یا مرد پاکدامن داده شود.^۴

﴿وَالَّذِينَ يَزُمُونَ الْمَحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾^۵؛ «و آنان که تهمت کنند زنان پارسا را، پس نیارند چهار گواه، بزنی ایشان را هشتاد تازیانه، و نپذیری برای ایشان گواهی هرگز، و ایشان ایشان فاسقان اند.»

حضرت باقر علیه السلام:

«خداوند قذف کننده را از مؤمنین خارج نموده است»^۶

بند دوازدهم: خیانت در امانت

از گناهایی که در نص به کبیره بودنش تصریح شده غلول یعنی خیانت است

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمَانَاتِكُمْ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾^۷؛ «ای کسانی

که ایمان آورده اید! به خدا و پیامبر خیانت نکنید! و (نیز) در امانات خود خیانت روا مدارید، در حالی که میدانید این کار، گناه بزرگی است.»

۱ - نور، آیه ۱۹.

۲ - دستغیب، عبدالحسین، گناهان کبیره، ج ۲، ص ۲۸۹.

۳ - همان، ص ۲۹۱.

۴ - همان، ج ۱، ص ۲۳۲.

۵ - نور ۴.

۶ - دستغیب، عبدالحسین، گناهان کبیره ج ۱ ص ۲۳۴.

۷ - انفال ۲۷.

حضرت صادق (ع):

«کسی که تورا امین دانست و از تو امید خیر خواهی داشتامانتش را به او برگردان هر چند کشنده حسین (ع) باشد»^۱.

بند سیزدهم: استفتاء از مراجع تقلید عظام در مورد نقض حریم خصوصی

سوال:

در دوران جدید، فضای مجازی نظیر ایمیل، تلگرام و یا امثال آن بخشی از حریم خصوصی افراد تلقی می‌شود، متأسفانه دیده می‌شود بعضی افراد با هک اکانت شخصی افراد و دسترسی به اطلاعات شخصی در ایمیل یا تلگرام یا... افراد، اقدام به انتشار آن بدون رضایت فرد می‌کنند. دیدگاه حضرت‌تعالی در این خصوص چیست؟ آیا این کار مجاز است؟ آیا اگر کسی با دسترسی غیرمجاز به اکانت مجازی کسی اسرار او را آشکار کند یا موجب هتک آبروی او شود یا زیانی به او وارد سازد ضامن و مسئول است؟^۲

آیت الله العظمی سیستانی:

«عمل مزبور جایز نیست».

آیت الله شبیری زنجانی:

«چنین کارهایی حرام است و در بعضی از موارد موجب ضمان است».

آیت الله العظمی صافی گلپایگانی:

«هتک عرض و آبروی مؤمن حرام است و در مواردی موجب حکم به تعزیر هم می‌شود».

مرحوم آیت الله موسوی اردبیلی:

«هک کردن و افشای اسرار مردم و هتک عرض و آبروی مردم جایز نیست و استحقاق تعزیر

۱ - دستغیب، عبدالحسین، گناهان کبیره، ج ۱، ص ۲۸۲.

۲ - اینترنت، شیعه نیوز.

دارد ولی نسبت به ضمان خسارت و زیان مادی ضامن است نسبت به خسارت عدم النفع تفصیلی دارد که در جای خود بحث می‌شود، نسبت به خسارت معنوی خسارت زننده استحقاق تعزیر دارد که ممکن است تعزیر حسب مصلحت، جریمه مالی به نفع زیان دیده قرار داده شود».

آیت الله العظمی مکارم شیرازی:

«با توجه به اینکه در عرف اینها را جزء حق می‌دانند، از بین بردن یا تصاحب آن تجاوز به حقوق دیگران است و اگر خسارتی حاصل شود، عامل آن ضامن است مگر در مواردی که آن فضای مجازی، منشأ مفاسدی در جامعه باشد و مسئولین از باب نهی از منکر، هک کردن آن را به مصلحت جامعه ببینند».

آیت الله صانعی:

«هرگونه شایعه سازی و نسبت دروغ به افراد و نشر اکاذیب به هر طریق که انجام گیرد حرام و غیر جایز است خصوصاً اینکه ممکن است چنین اعمالی موجب از بین رفتن امنیت اخلاقی و اجتماعی جامعه شده و موجب هتک افراد و ضرر به شخصیت و حیثیت افراد و اجتماع گردد که بعضاً قابل جبران نیست و همه مسئولیت آن متوجه نشردهندگان این کاذب می‌باشد».

آیت الله سبحانی:

«هتک حیثیت مؤمن از گناهان بزرگ است و اما ورود به فضای خصوصی افراد را اینترنت و مانند آن نوعی تصرف در حق مردم بوده که بدون اجازه حرام است».

با توجه به توضیحات آمده تجسس در حریم خصوصی افراد جز در مواردی که از نظر قرآن و سنت و استنباط فقها جایز شمرده شده است از نظر شرعی مجاز نمی‌باشد. با توجه به تأکیدی که بر حفظ حریم خصوصی در قرآن آمده برای ورود به حریم‌های خصوصی باید دلیل عقلی شرعی وجود داشته باشد که قوانین موضوعه ایران نیز با توجه به ارشاد شرع برای آن ضوابطی را قائل شده است و مصلحت عامه مردم و نظام اسلامی بر حریم خصوصی افراد ارجحیت دارد. اگرچه هر دو مهم و معتبر هستند ولی در شرایطی قیاس اهم و مهم پیش می‌آید و در این بین با وجود ضرورت رعایت

حریم خصوصی مصلحت جامعه اسلامی مهم تر خواهد بود .

در مستثنیات حرمت نقض حریم خصوصی علاوه بر دلیل عقل سنت نیز جواز نقض لایه هایی

از حریم خصوصی که مرتبط با ضرورت موضوع است را صادر می نماید .

مصادیق قید شده حریم خصوصی، در فضای فیزیکی و زمانی که موضوع فضای مجازی مطرح

و ملموس نبوده مطرح شده است، قابل توجه است که موارد حرمت نقض حریم خصوصی

در مورد هر زمان، مکان، فرد، و فضایی قابل مشاهده است با توجه به اینکه غیر از نقض حریم محل

سکونت که آن هم به نوعی قابل تطبیق با حریم اطلاعات می باشد مابقی مصادیق به وضوح در

فضای مجازی قابلیت وقوع دارد لذا به نظر میرسد همان احکام فقهی فضای فیزیکی برای آنها

جاری باشد .

گفتار دوم: روابط نامشروع

از جمله موضوعات قابل اهمیت در فضای مجازی که از طرف کاربران از جنبه شرعی مغفول واقع شده موضوع روابط نامشروع در فضای مجازی می‌باشد و این تصور را برای آنان ایجاد کرده که این فضا دارای ضوابط و احکام قانونی و شرعی فضای فیزیکی نیست. به همین مناسبت نگاهی به این موضوع خواهیم داشت.

مطابق ماده ۶۳۷ قانون مجازات اسلامی هرگاه زن و مردی که بین آنها علقه زوجیت نباشد، مرتکب روابط نامشروع یا عمل منافی عفت غیر زنا از قبیل (تقبیل یا مضاجعه شوند، به مجازات شلاق تا نود و نه ضربه محکوم خواهند شد و در ادامه این ماده قانونگذار بدین گونه تصریح نموده است: و اگر عمل با عنف و اکراه باشد فقط اکراه کننده تعزیر می‌شود. (مجازات شلاق تعزیری معمولاً ۷۵ ضربه شلاق است

اگر چنانچه روابط بین مذکر و مونث که به سن بلوغ رسیده‌اند از طریق شرعی آن یعنی جاری شدن صیغه نباشد، رابطه نامشروع است که این رابطه اعم از این هم می‌شود که در کافی شاپ، چای خوردن و قدم زدن در پارک باشد که البته عموماً جوان‌ها از آنان بی اطلاع هستند «با عنوان جرایم ضد عفت و اخلاق عمومی معرفی شده و در ماده ۶۳۷ این قانون تشریح شده است. این جرم در قانون این گونه تعریف شده است که «هرگاه زن و مردی که بین آنها علقه زوجیت نباشد مرتکب روابط نامشروع یا عمل منافی عفت غیر از زنا از قبیل تقبیل یا مضاجعه شوند، به شلاق تا ۹۹ ضربه محکوم خواهند شد

در بعضی از موارد خاص، محاکم در خصوص کنترل پیامک‌ها و تلفن‌های فیمابین همراه با کسب مجوز قانونی دستور می‌دهند که پرینت مکالمات و پیامک‌ها اخذ شود. این مطلب منافاتی

بامنع تفتیش عقاید ندارد و در جهت کشف جرم بعد از وقوع جرم است.^۱

موارد مطرح شده در این ماده جنبه تمثیلی و مصداقی دارند و قضات در موارد مشابه نمی‌توانند شخصا "استماع تلفنی و یا پیامک را به عنوان تنها سند یک پرونده مورد استناد قرار دهند زیرا دیوان عالی کشور آنرا رد خواهد کرد اما مکالمات قرینه بسیار قوی هستند برای رسیدن به ارتکاب جرم و روشن شدن حقیقت"

خلوت زن و مرد نامحرم از مصادیق رابطه نامشروع مشمول ماده ۶۳۷ نمی‌باشد و باید اعمالی از قبیل تقبیل و مضاجعه صورت گرفته باشد

همانطور که می‌دانید تبعیت از نظریات مشورتی مثل قانون و یا آراء وحدت رویه برای قضات جنبه اجباری ندارد بلکه جنبه ارشادی دارد، و با توجه به اینکه قانونگذار در ماده ۶۳۷ تقبیل و مضاجعه را به عنوان مصداق مطرح کرده لذا همانطور که قبلا بیان شد دست قضات در صدور حکم در مورد خلوت بین زن و مرد باز است.

دادگستری در مورد داشتن رابطه تلفنی و پیامک عاشقانه و حتی مستهجن تصریح کرد: در رویه قضایی فعلی متاسفانه با باز گذاشتن دست قضات در مواد قانونی مربوطه، آنها می‌توانند نسبت به این موارد علی‌الخصوص در مواردی که شاکی خصوصی داشته باشد و تقاضای پی‌گیری کرده باشد حکم به مجازات متهمین صادر کنند. وی در پاسخ به این سوال که آیا قاضی می‌تواند دستور شنود مکالمات و دریافت پرینت پیامک‌ها را در این پرونده‌ها بدهد گفت: بله، این موضوعی است که در رویه فعلی قضایی اتفاق می‌افتد و قضات به مخابرات دستور ارسال متن پیامک‌های رد و بدل شده بین متهمین و یا پرینت تماسهای آنها را می‌دهد که البته بیشتر در مواردی است که شاکی خصوصی جهت اثبات ادعای خود این موضوع را از قاضی تقاضا می‌کند.

البته با توجه به حضور روز افزون زنان در جامعه در کنار مردان و مشارکت بالای آنها در فعالیت‌های اجتماعی نمی‌توان حضور این دو قشر را در کنار یکدیگر که در مواردی بالا جبار مثل حضور دو همکار به تنهایی در محل کار و از این دست موارد است و نیز در مواردی با اختیار مثل خوردن نهار در یک رستوران و یا تردد با ماشین همکاران را جرم محسوب کرد."

مگر اینکه وفق مواد ۶۳۷ و ۶۳۸ قانون مجازات اسلامی اعمالی از قبیل تقبیل یا مضاجعه انجام

۱ - سایت تبیان، حسین مرادی قاضی دادگاه کیفری استان تهران شعبه ۷۷.

دهند و یا تظاهر به عمل حرامی کنند،

جرم رابطه نامشروع موضوع ماده ۶۳۷ قانون مجازات اسلامی از جرایم غیر قابل گذشت محسوب می شود.^۱ البته در رابطه با موضوع رابطه نامشروع می توان از نظریه های مشورتی ارایه شده نیز کمک گرفت. براساس نظریه مشورتی ۷/۱۶۱۱ مورخ ۱۳۸۰/۲/۱۸ جرم مذکور دارای ماهیت عمومی بوده و به همین علت در ماده ۷۲۷ قانون مجازات اسلامی (که جرایم قابل گذشت احصاء شده است) بیان نشده است.^۱

بند اول: پورنوگرافی (هرزه نگاری)

هرزه نگاری به معنای ارائه صحنه های جنسی در يك اثر ادبی یا هنری، پدیده ایست که به لحاظ پیاپادهای مخرب بی شمار بر عفت و اخلاق عمومی فردی و نیز قانون خانواده در قوانین بسیاری از کشورها جرم انگاری شده است.

در حقوق کیفری ایران نیز برخی رفتارهای مرتبط با هرزه نگاری در صورت جمع سایر شرایط مربوط به مرتکب، بزه دیده، دریافت کننده آثار، موضوع جرم، وسیله ارتکاب و نیز در فرض عنصر روانی لازم جرم انگاری شده است، مشروط بر اینکه اعمال مذکور برای مقاصد علمی یا هر مصلحت عقلایی دیگر انجام نشده باشد.^۲

ماهیت و مفهوم هرزه نگاری در فضای مجازی (از طریق اینترنت): شکی نیست که توصیف مسایل جنسی در قالب گفتار و نوشتار و تصویر قدمتی طولانی دارد و استفاده از آثار جنسی نسبتاً آشکار به منظور تفریح و سرگرمی و برانگیختگی جنسی پدیده ای جدید نیست و شعار نمایشنامه های یونانی و رومی مملو از مطالب جنسی آشکار و پنهان می باشد.^۳

کلمه هرزه نگاری یا پورنوگرافی از کلمات یونانی پورنو که در زبان یونانی به معنی روسپی و گرافی به معنی نوشتن است اخذ شده که به معنای توصیف فعالیت روسپی ها است. با این حال ارایه تعریف واحد و مورد اتفاق در سطح بین المللی از هرزه نگاری و یا مشخص کردن حدود آن

۱ - همان، اسماعیل جعفریان و کیل پایه یک دادگستری

۲ - حبیب زاده، محمدجعفر؛ رحمانیان، حامد، هرزه نگاری در حقوق کیفری ایران، مجله حقوقی دادگستر، شماره ۷۶، سال ۹۰،

ص ۸۹

۳ - دزیانی - محمدحسن، نگاهی به جرایم رایانه ای، مجله قضاوت - جلد ۳۱ - ص ۴۷

فوقالعاده مشکل است زیرا معیارهایی که در هر کشور برای این مسیله در نظر گرفته می شود بسیار ذهنی هستند و بستگی به عقاید مذهبی، اخلاقی، فرهنگی، جنسی و اجتماعی مردم آن جامعه دارد.^۱

با این وجود همه تعاریف هرزه نگاری بر ماهیت جنسی مساله تاکید دارد. یعنی هر تصویر لختی هرزه نگاری نیست ذکر همین ماهیت جنسی باعث می شود که تفاوت میان هرزه نگاری با پیکر نگاری کلاسیک یا دیگر اشکال هنری مشخص شود بنابراین تعریف ساده هرزه نگاری عبارتست از نمایش عریان بدن انسان یا عمل جنسی با هدف تحریک جنسی.^۲

امروزه پورنوگرافی که در یونان باستان به معنای نوشتن درباره فواحش بوده در فضای مجازی معنای گسترده تری یافته که می تواند انواع مختلفی داشته باشد. سمعی، بصری، کتبی همچنین در قالب های مختلفی مانند عکس، فیلم، نقاشی، طراحی، صوت، کاریکاتور یا متون نوشتاری مثل نامه یا داستان ارایه می گردد.^۳

ترجمه و معادلی که در مورد واژه پورنوگرافی در زبان فارسی مورد استفاده قرار می گیرد هرزه نگاری است که در هیچ یک از فرهنگ های واژگان فارسی مسبق به سابقه نیست. هرزه نگاری واژه ایست فارسی که از سوی فرهنگستان زبان و ادب فارسی به عنوان معادلی برای واژه پورنوگرافی تعیین شده است.^۴

واژه هرزه در فرهنگ واژگان فارسی به معنی بیهوده، بی فایده، عیاش و فاسد آمده است^۵ و نگاری از ریشه نگاریدن و نگاشتن به معنی نوشتن و نقاشی کردن است.^۶ اگرچه امروزه عنوان نگاریدن و نگاشتن بر آن صدق نمی کند.

هرزه بینی که به معنای دیدن افراد، تصاویر، فیلم ها و سایر چیزهایی که باعث تحریک شهوت انسان می شود (به جز همسر خود) می باشد در اسلام به شدت نهی شده است و مومنان را امر به چشم پوشی نموده است. همچنین احادیث و روایات بسیاری در منع نگاه کردن به نامحرمان از

۱ - همان، ص ۴۸.

۲ - همان، ص ۴۹.

۳ - همان، ص ۵۰.

۴ - همان، ص ۵۱.

۵ - معین، محمد، فرهنگ معین، ج ۴، ص ۴۰۸۴.

۶ - همان .

پیامبر(ص) و امامان (ع) نقل شده است که نشان دهنده حرمت این عمل از دیدگاه ادیان الهی و اسلام است!^۱

در ایران عنوان هرزه‌نگاری عنوان چندان شناخته شدای نیست و در هیچ‌یک از قوانین ایران عنوان هرزه‌نگاری به کار برده نشده است ولی قانون‌گذار ایران در قالب قوانین مختلف که همگی از منابع فقهی استخراج شدند مقررات یژه‌ای تحت عنوان جرایم علیه عفت اخلاق عمومی در نظر گرفته است.

در منابع فقهی که مبنای اصلی جرم‌انگاری در قانونگذاری ایران است توجه ویژه‌ای به شرایط زن و مرد و حفظ حریم میان آنان در جامعه گردیده است. همچنین در مورد پوشیدگی و پنهانی روابط جنسی احکام متعددی وجود دارد.^۲

امروزه اینترنت به عنوان یکی از مهم‌ترین رسانه‌ها عاملی برای انتشار اخبار و تصاویر و... می‌باشد و یکی از طرق نقض حریم خصوص افراد نیز محسوب می‌گردد.

با توجه به تعریف روابط نامشروع پر واضح است که هرزه‌نگاری و هرزه‌بینی می‌تواند عاملی در ایجاد انگیزه برای برقراری روابط نامشروع باشد.

در ماده ۱۴ قانون جرایم رایانه‌ای انتشار، توزیع یا معامله محتویات مستهجن به وسیله رسانه‌های رایانه‌ای یا مخابراتی به قصد تجارت یا افساد جرم‌انگاری شده و برای آن مجازات تعیین گردیده است و در تبصره ۴ همین ماده مصادیق محتویات مستهجن را تصویر، صوت یا متن واقعی یا غیر واقعی یا متنی که بیانگر برهنگی کامل زن یا مرد یا اندام تناسلی یا آمیزش یا عمل جنسی انسان دانسته است.

باکنار هم قراردادادن تعریف رابطه نامشروع و محتویات مستهجن می‌توان حداقل و حداکثر رابطه نامشروع در فضای مجازی را این‌گونه تبیین نمود که؛ کمترین حد رابطه نامشروع در فضای مجازی همان گفتگوی مجازی (چت) مبنی بر برقراری ارتباط عاطفی بین زن مردی است که علقه زوجیت بین آنها وجود ندارد و بیشترین حد آن به اشتراک گذاشتن یا ارسال فیلم، عکس و صوت عاشقانه می‌باشد.

۱ - دزیانی، محمدحسن، نگاهی به جرایم رایانه‌ای، مجله قضاوت، ج ۳۱، ص ۵۶.

۲ - همان، ص ۱۳۰.

بند دوم: استفتاء از مراجع عظام تقلید در مورد فعالیت در فضاهای مجازی

سؤال: موقع کار با اینترنت با تصاویر غیر شرعی برخورد می‌کنیم تکلیف چیست؟^۱

آیه الله سیستانی: نگاه کردن به فیلم‌ها یا تصاویر لخت و نیمه لخت با شهوت حرام است بلکه بدون شهوت نیز بنا بر احتیاط واجب جایز نیست.

آیه الله خامنه‌ای: به طور کلی استفاده از شبکه‌های اجتماعی اگر مستلزم مفسده (مانند ترویج فساد و نشر اکاذیب و مطالب باطل) بوده و یا خوف ارتکاب گناه باشد و یا موجب تقویت دشمنان اسلام و مسلمین شود و یا خلاف قوانین و مقررات نظام جمهوری اسلامی باشد جایز نیست و تشخیص موضوع بر عهده مکلف است.^۲

پاسخ یکسان آیات عظام امام خمینی، خامنه‌ای، مکارم شیرازی، بهجت، تبریزی، نوری همدانی، فاضل لنکرانی، وحید خراسانی، صافی گلپایگانی، سیستانی به استفتائات ذیل^۳:

سؤال: آیا در گفتگوی زن و مرد نامحرم، فرقی بین گفت و گوی مستقیم و از راه دور هست؟
«خیر، هیچ تفاوتی در حکم نمی‌کند و در هر دو مورد، اگر با قصد لذت و ترس افتادن به حرام باشد، اشکال دارد».

سؤال: چت کردن با جنس مخالف و رد و بدل کردن صحبت‌های معمولی، چه حکمی دارد؟
«در صورتی که خوف فتنه و کشیده شدن به گناه وجود داشته باشد. جایز نیست».

سؤال: آیا سلام کردن مرد به زن نامحرم و زن به مرد نامحرم، جایز است؟
«اگر بدون قصد لذت و ترس افتادن به حرام باشد، اشکال ندارد»

سؤال: شوخی کردن با نامحرم چه حکمی دارد؟
«اگر با قصد لذت (جنسی) باشد و یا بترسد به گناه بیفتد، جایز نیست»

سؤال: آیا ارتباط صمیمی بین دختر و پسر در هنگام همکاری یا مهمانی اشکال دارد؟
«دوستی بین دختر و پسر جایز نیست؛ چون ترس افتادن به گناه در میان است. اما ارتباط شغلی، اگر باعث مفسده نشود و موازین شرع در آن رعایت شود، اشکال ندارد».

۱ - سایت رسمی آیت الله سیستانی.

۲ - جواب دفتر مقام معظم رهبری در تاریخ یکشنبه ۱۴ تیر ۱۳۹۴: شماره استفتاء: ۵۵۸۱۷۱.

۳ - اینترنت افکار نیوز.

سؤال: نامه نگاری با نامحرم و طرح مسائل شهوانی از طریق ایمیل، چه حکمی دارد؟

«طرح مسائلی که باعث ایجاد فتنه و فراهم آوردن زمینه فساد است، اشکال دارد».

از مجموع مطالب و مسائل مطروحه‌ی فوق نتیجه می‌گیریم که هر گونه ارتباط بین دختر و پسر، قبل از ازدواج، و زن و مرد نامحرم اعم از ارتباط مستقیم و غیر مستقیم، اگر با قصد لذت (جنسی) باشد و یا خوف فتنه و ترس افتادن به گناه در آن وجود داشته باشد، جایز نبوده و اشکال دارد. اما ارتباط شغلی و حرفه‌ای و علمی و تحصیلی، اگر باعث فتنه و مفسده نشود و موازین شرع در آن رعایت شود، اشکال ندارد و این احکام در فضای مجازی و فضای فیزیکی تفاوتی ندارند.

بخش سوم

خلاصه تحقیق

پیشنهاد

منابع

خلاصه تحقیق

در این تحقیق در بحث مقدّماتی در زمینه فضای مجازی و حریم خصوصی تبیینی مختصر در خصوص فضای مجازی و حریم خصوصی قانونی و فقهی و دیدگاه اسلام در مورد حق به عنوان منشأ حقوق ارائه شده است. بخشی از دیدگاه‌های بین‌المللی در این زمینه آورده شده است، مباحثی در خصوص حوزه‌های حریم خصوصی، اصول حاکم بر حمایت از داده‌ها، حریم اطلاعاتی شخصی در فضای مجازی، مسئولیت مدنی در فضای مجازی، آسیب دیدگان سایبری، دیدگاه‌های قانونی و حقوقی و نمونه‌هایی از قوانین ناظر بر حریم خصوصی در قوانین موضوعه از قبیل قانون اساسی، قانون مجازات اسلامی، قانون جرایم رایانه‌ای، قانون تجارت و آیین دادرسی کشوری مورد توجه واقع شده است.

در بخش فقهی به منابع استنباط احکام در فقه کتاب، سنت، عقل اشاره شده و در مورد حریم خصوصی افراد در حد توان با توجه به قاعده قبح عقاب بلا بیان که لزوم استخراج احکام در این زمینه را نشان می‌دهد بحث‌هایی با رویکرد اصول فقهی ارائه شده است.

مصادیقی از حریم خصوصی و حرمت نقض آن مورد استدلال فقهی قرار گرفته است. در خصوص جواز نقض حریم خصوصی، مسئله ولایت و انواع و ضرورت‌های فردی و حکومتی از باب اضطرار تا حدودی مورد بررسی قرار گرفته است.

روابط نامشروع به عنوان یکی از ارتباطات اینترنتی مضر از جهت شرعی و قانونی مورد بررسی قرار گرفته است و استفتائاتی از مراجع عظام تقلید به تناسب موضوع آورده شده است.

و در مجموع سعی شده تا بادر کنار هم قرار دادن مواد قانونی، حقوقی، کیفری و فقهی دستیافته

شده ضوابط فعالیت صحیح قانونی و فقهی فعالیت در فضای مجازی تبیین گردد.

پیشنهاد

- ۱- برای پیش‌گیری و اصلاح معضلات فضای سایبر، ضروری است که پلیس فتا و عملکرد آن در حوزه امنیت فضای مجازی بطور جدی و فراگیر به مردم معرفی گردد، همچنین حضور پررنگی در جامعه داشته باشد. زیرا قانون به تنهایی نمی‌تواند مانع جرم و یا موجب اجرای احکام گردد و افرادی که پلیس درونی ندارند باید توسط پلیس بیرونی مورد تهدید واقع شوند.
- ۲- آموزش فرهنگ فعالیت و حضور در فضای مجاز از مقطع پیش‌دبستان تا مقاطع بالاتر به عنوان یک ماده درسی رسمی باید مورد توجه بنیان فرهنگی کشور قرار گیرد و در این زمینه قوانین جزایی و کیفری به عموم مردم آموزش داده شود. در حال حاضر هرزگامی اخباری از بایدهای فضای مجازی که قرار است تدوین گردد در اخبار گفته می‌شود و فقط افراد مسئول در فضای مجازی از آنها اطلاع دارند که برای عامه مردم بسیار نارسا می‌باشد.
- ۳- ایجاد شبکه‌های سنی مناسب با مقاطع مختلف سنی در بخش شبکه ملی اطلاعات که قرار است ایجاد شود و ایجاد برنامه‌هایی با جاذبه‌های قابل رقابت با سایت‌های غیر قابل اعتماد. در نهایت باید همه افراد جامعه خصوصاً والدین وجود فضاهای مجازی در متن زندگی را پذیرفته و جدی بگیرند و بجای مقاومت صرف یا رهایی صرف نسبت به این فضا با آن هماهنگی معقول پیدا کرده و مطابق با فرهنگی ملی و دینی خود با آن ارتباط برقرار کنند زیرا این فضا جزء تفکیک‌ناپذیر و درموقعی ضروری زندگی امروز می‌باشد.

فهرست منابع

الف) فارسی

- ۱- آقایی نیا، حسین؛ جرایم علیه اشخاص (شخصیت معنوی)، چ ۲، نشر میزان، تهران، ۱۳۸۶
- ۲- آماده، مهدی، حمایت از حریم خصوصی، چ ۱، دادگستر، تهران، ۱۳۹۲
- ۳- احمد لو مونا، حریم خصوصی در فقه و حقوق ایران، نشر مجد، تهران، ۱۳۹۲
- ۴- اعراب شیبانی، علیرضا، اخلاق حرفه‌ای و حق دسترسی به اطلاعات رسانه‌ای و کتابداری، چ ۱
ول نشرپارسیا، یزد، ۱۳۹۲
- ۵- امامی، سید حسن، حقوق مدنی جلد ۱، چ ۴، کتاب فروشی اسلامیة، قم، ۱۳۷۵
- ۶- انصاری، باقر، آزادی اطلاعات، چ اول، دادگستر، تهران، ۱۳۸۷
- ۷- _____، حقوق ارتباط جمعی، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها،
سمت، تهران، ۱۳۸۶
- ۸- _____، حقوق حریم خصوصی، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها
سمت،
- ۹- بای، حسینعلی، بررسی فقهی حقوقی جرایم رایانه‌ای، انتشارات پژوهشکده فقه و حقوق،
تهران، ۱۳۹۴
- ۱۰- _____، جرایم علیه امنیت، سازمان انتشارات پژوهشگاه اندیشه اسلامی، ۱۳۹۴
- ۱۱- جتی، علی، تجسس و اطلاعات از دیدگاه فقه اسلامی، چاپ دوم، آوند دانش، مشعل
دانشجو، تهران، ۱۳۷۹
- ۱۲- جهانگردی، نصرالله؛ پازری، محسن، فضای مجازی، ملاحظات اخلاقی، حقوقی و
اجتماعی (سمینار ملی فضای مجازی)

- ۱۳- جهانگیر، منصور، قانون تجارت الکترونیک، نوبت صد و سی ام، دیدار، ۱۳۹۳، ج ۱، ۱۳۹۰
- ۱۴- حافظ نیا، محمد رضا، جغرافیای سیاسی فضای مجازی انتشارات سمت، تهران، ۱۳۹۰
- ۱۵- دستغیب شیرازی، عبدالحسین، گناهان کبیره ج ۲، چ اول، انتشارات ناس، قم، ۱۳۶۹
- ۱۶- دوران، بهزاد، هویت اجتماعی و فضای سایبر نتیک، پژوهشگاه فرهنگ و هنر ارتباطات، تهران، ۱۳۸۶
- ۱۷- رجالی تهرانی، علیرضا، ولایت فقیه، چ ۲ انتشارات نبوغ، قم، ۱۳۸۹
- ۱۸- السان، مصطفی، حقوق فضای مجازی، شهر دانش، ۱۳۹۳
- ۱۹- سیدسعادت، فهیمه، هنجارهای اخلاق اسلامی در حریم خصوصی فضای مجازی، فروغ آزادی، تبریز، ۱۳۹۱
- ۲۰- شامیاتی، هوشنگ، حقوق جزای عمومی، چ ۲، مجد، تهران، ۱۳۹۲
- ۲۱- شامیانی، هوشنگ؛ حقوق کیفری اختصاصی، جرایم علیه اشخاص، چ ۱، ویستار، ۷۴
- ۲۲- شکر خواه، یونس، فضای مجازی؛ ملاحظات حقوقی، اخلاقی و اجتماعی، چاپ اول، دانشگاه تهران، ۱۳۹۰
- ۲۳- عمید، حسن، فرهنگ عمید، چ ۲، امیر کبیر، تهران، ۹۱۸، ۱۳۷۱
- ۲۴- فاضل هرنندی، محی الدین، دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، قم، ۱۳۷۶
- ۲۵- قاجار قیونلو، سیامک، مقدمه حقوق سایبر، نشر میزان، تهران، ۱۳۹۱
- ۲۶- کاتوزیان، ناصر، حقوق مدنی خانواده ج ۱، چ ۳، شرکت انتشارات، تهران، ۱۳۷۱
- ۲۷- _____، مقدمه علم حقوق، چ اول، شرکت انتشارات با همکاری بهمن برنا - چ اول - ۱۳۷۱
- ۲۸- محمدی، علی، شرح اصول فقه محمدرضا مظفر - انتشارات دارالفکر - قم چ ۶ ج ۲ ص ۹
- ۲۹- مصباح یزدی، محمد تقی، نظریه حقوقی اسلام، انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی، چ اول، قم، ۱۳۸۰
- ۳۰- معین، محمد، فرهنگ معین، چ ۲، دیبا، تهران، ۱۳۸۵، ۸۲۲
- ۳۱- مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه ج ۲۲ - چاپ سی ام، دارالکتب الاسلامی، تهران، ۱۳۸۷
- ۳۲- _____، تفسیر نمونه ج ۸ - چ ۳۴، دارالکتب الاسلامی، تهران، ۱۳۸۸

- ۳۳- منتظری نجف آبادی، حسینعلی، مبانی فقهی حکومت اسلامی - ترجمه و تقریر ابوالفضل شکوری چ ۴، نشر تفکر تهران
- ۳۴- مؤتمنی طباطبایی، منوچهر، آزادی‌های عمومی و حقوق بشر، چ اول، انتشارات دانشگاه، تهران-۱۳۷۰
- ۳۵- ناصر زاده، هوشنگ، اعلامیه‌های حقوق بشر، چاپ اول، جهاددانشگاهی تهران ۱۳۷۲
- ۳۶- نشاط یزدی، ملیحه، جایگاه حریم در فقه اسلامی، راشدین، تهران، ۱۳۹۱
- ۳۷- ولیدی، محمد صالح، جرایم علیه اشخاص، ج ۲، امیر کبیر، تهران، ۱۳۸۵

ب) عربی

- ۱- ابن بابویه قمی، ابی جعفر محمد بن علی بن الحسین، کمال الدین و تمام النعمه، مترجم پهلوان، قم دارالحديث، ۱۳۸۰ ش
- ۲- حر عاملی، وسائل الشیعه فی التحصیل مسائل الشریعه، مؤسسه آل البیت (ع)، قم، ۱۴۰۹
- ۳- الراعد، جبران مسعود، لغت نامه الرائد، چ ۵، به نشر، تهران، ۱۳۸۶، ص ۱۳۱۰
- ۴- سید رضی، محمد، نهج البلاغه، مترجم محمد دشتی، چ ۲، قم، مؤسسه انتشارات ائمه (ع)، ۱۳۷۹
- ۵- سیستانی، سید علی، ۱۴۳۲، منهاج الصالحین الجزء الثاني بیروت ج ۳
- ۶- طباطبایی، محمد حسین، المیزان فی تفسیر القرآن ج ۴- محمد باقر موسوی همدانی، مؤسسه انتشارات اسلامی، قم، ۱۳۷۴
- ۷- کلینی، محمد یعقوب، اصول کافی، مبین اندیشه، مترجم محمود جعفری، چ اول، ۱۳۹۳ تهران، ج ۴
- ۸- محمد بن بابویه (شیخ صدوق)، ثواب الاعمال و عقاب الاعمال، مترجم ابراهیم محدث بندر ریگی، چ سیزدهم نشر اخلاق-چ ۱۳، قم-۱۳۹۰

ج) انگلیسی:

- گر کی، مارکو، جرایم سایبری: راهنمایی برای کشورهای در حال توسعه- مترجم رضا اکبری-

پلیس امنیت فضای تولید و تبادل اطلاعات ناجا چ ۱۱۳۸۹

د) سخنرانی

محلاتی، محمدسروش، سخنرانی، نشست علمی تخصصی حریم خصوصی در فقه و حقوق.

ه) نشریات

۹- بجنوردی، سیدمحمد؛ سلیمانان، مهسا، بررسی فقهی حقوقی حقوق ملت در فصل سوم قانون

اساسی ایران، پژوهش نامه متین شماره ۳۰، ۱۳۸۵

۱- شاه محمدی، غلامرضا؛ تاهو، منصور، بررسی شیوه‌های پیشگیری از جرایم سایبری، مبتنی بر

فناوری اطلاعات- فصلنامه پژوهشهای جنایی و اطلاعاتی شماره ۳۵، ۱۳۹۳

۲- صفایی، حسین، عدم اجرای تعهد و آثار آن، تعهدات و قراردادهای، نشریه موسسه عالی

حسابداری، سال ۱۳۵۱

۳- فاضل، محمد حسن، شیخ انصاری و مسئله ولایت فقیه، فصل نامه کتاب نقد، شماره ۶۳ و ۶۴،

۱۳۹۱

۴- فراهانی، امیر حسین؛ منفرد، محبوبه، حمایت قانونی از آسیب دیدگان سایبری، فصلنامه

مجلس و راهبرد سال بیستم شماره ۷۳

۵- فرید، سهم کودکان و نوجوانان از حمایت کیفری در فضای مجازی، آموزه‌های حقوق

کیفری شماره ۱ دوره جدید، ۱۳۹۰

۶- قماش، سعید؛ شفیع، صادق، مسئولیت مدنی نقض حریم خصوصی، ماهنامه دادرسی

شماره ۱۹ فروردین و اردیبهشت ۱۳۹۴

۷- کاظمی، محمد، ولایت شوهر بر همسر با مسئولیت او در برابر خانواده- دو فصلنامه دانش

حقوق مدنی، سال سوم ش ۱

۱۰- محسنیان، سید علی، ورود رسانه به حریم خصوصی، نشریه پژوهش و سنجش، شماره

۳۹ و ۴۰، سال یازدهم

۱۱- مصطفی زاده، ابراهیم، نگاهی به مفهوم ومبانی حق بر حریم خصوصی در نظام حقوقی

عرفی، فصلنامه بررسی حقوق عمومی سال اول، شماره ۲

۱۲- مؤذن زادگان، حسنعلی؛ شایگان، محمد رسول، استناد پذیری و تحصیل ادله الکترونیک در حقوق ایران، فصل نامه دیدگاه حقوقی دانشکده علوم قضایی و خدمات اداری، ش ۴۸، زمستان ۱۳۸۸،

۱۳- ناطور، زهرا؛ آقا بابایی، حسین، ارزیابی سیاست کیفری تقنینی ایران در مقابله با نقض حریم خصوصی توسط فناوریهای نوین اطلاعاتی و ارتباطاتی، نشریه فقه حقوق و ارتباطات شماره ۳، ۱۳۹۱

ح) اینترنت

۱- www.himt.ir اینترنت - سایت؛

۲- سایت مجمع تشخیص مصلحت نظام؛

۳- سایت شورای عالی انقلاب فرهنگی؛

۴- سایت فناوری اطلاعات و ارتباطات.

فهرست آیات

- ۱- ﴿الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ وَ اللَّاتِي تَخَافُونَ نُشُورَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَ اهْجُرُوهُنَّ فِي الْمَضَاجِعِ وَ اضْرِبُوهُنَّ فَإِنِ أَطَعْنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا ﴿ نساء- ۳۴ ص ۱۶۸
- ﴿إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا ﴿ اسراء ۴
- ۲- ﴿جَاءَ الْحَقُّ وَ ذَهَقَ الْبَاطِلُ ﴿ اسراء ۸۱
- ۳- ﴿فَمَا ذَا بَعَدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ ﴿ (يونس ۳۲). ص ۲۵
- ۳۸- ﴿فِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ فِي السَّائِلِ وَ الْمَحْرُومِ ﴿ (ذاریات ۱۹) ص ۲۵
- ۳۹- ﴿قَالَ إِنَّ هَؤُلَاءِ ضَيْفِي فَلَا تَفْضَحُونِ ﴿ حجر ۶۸ ص ۶۶
- ۴۰- ﴿لَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَ حَمَلْنَاهُمْ فِي الْبُرِّ وَ الْبَحْرِ وَ رَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَ فَضَّلْنَاهُمْ عَلَى كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا ﴿ اسراء ۷۰ ص ۳۹
- ۴۱- ﴿هُنَّ لِيَاسٍ لَّكُمْ وَ أَنْتُمْ لِيَاسٍ لَّهُنَّ ﴿ بقره ۱۸۷ ص ۱۵۸
- ۴۲- ﴿لَيْسَ عَلَى الضَّعْفَاءِ وَ لَا عَلَى الْمَرْضَى وَ لَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يَنْفِقُونَ حَرَجٌ إِذَا نَصَحُوا لِلَّهِ وَ رَسُولِهِ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ وَ اللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿ توبه، آیه ۹۱، ص ۱۷۳
- ۴۳- ﴿وَ السَّارِقُ وَ السَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جِزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللَّهِ وَ اللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿ مائده
- ۳۸، ۶۸
- ۴۴- ﴿وَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَ لَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَ أُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿ نور، ۴، ص ۶۸
- ۴۵- ﴿هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَ يُزَكِّيهِمْ وَ يُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَ الْحِكْمَةَ وَ إِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿ جمعه ۲

۱۰- ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَلَا تَجَسَّسُوا وَلَا يَغْتَب بَّعْضُكُم بَعْضًا أَيُحِبُّ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْكُلَ لَحْمَ أَخِيهِ مَيْتًا فَكَرِهْتُمُوهُ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ رَّحِيمٌ﴾

حجرات ۱۲، ص ۱۱۷

۱۲- ﴿وَكُنْتُمْ ظَنُّ السَّوْءِ وَ كُنْتُمْ قَوْمًا بُورًا﴾. فتح ۱۲، ص ۱۴۲

۱۳- ﴿هُمُ الْعَدُوُّ فَاحْذَرهُمْ فَاذْكُرْهُمْ اللَّهُ أَنَّى يُؤْفَكُونَ منافقين﴾ ص ۱۸۲

۱۴- ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِيَسْتَأْذِنُكُمُ الَّذِينَ مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ وَالَّذِينَ لَمْ يَبْلُغُوا الْحُلُمَ مِنْكُمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ مِنْ قَبْلِ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّهِيرَةِ وَمِنْ بَعْدِ صَلَاةِ الْعِشَاءِ ثَلَاثُ عَوْرَاتٍ لَكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ بَعْدَئِذٍ طَوَّافُونَ عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلَى بَعْضٍ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾، «وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمُ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ نور ۵۸ و ۵۹، ص ۶۰

۱۵- ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولَى الْأَمْرِ مِنْكُمْ﴾ نساء ۵۹، ص ۱۶۲

۱۶- ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ ءَادَوْا مُوسَىٰ فَبَرَّأَهُ اللَّهُ مِمَّا قَالُوا وَكَانَ عِنْدَ اللَّهِ وَجِيهًا﴾

احزاب ۶۹، ص ۶۵

۱۷- ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّىٰ تَسْتَأْذِنُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَىٰ أَهْلِهَا ذَٰلِكُمْ

خَيْرٌ لَّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ﴾ توبه ۲۸، ص ۱۵۵

۱۸- ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمَانَاتِكُمْ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾

انفال ۲۷، ص ۱۴۸

۱۹- ﴿مَشَاءٍ بَنِيمٍ﴾ قلم ۱۱، ص ۱۴۷

فهرست روایات

۱- رسول اکرم (صلوات الله علیه)

« جمعیتی که با زبان ایما آورده‌اید، اما ایمان خالص در دل و جان شما رسوخ نکرده است، مسلمانان را مذمت نکنید، و در پی کشف معایب پنهانی آنها نباشید زیرا کسی که در صدد کشف لغزش‌های مسلمانان باشد خداوند در پی لغزش‌های او قرار می‌گیرد و هر کس که خداوند لغزش‌هایش را پی‌گیری کند او را رسوا می‌سازد» ص ۱۵۱ »

۲- امام موسی بن جعفر (علیه السلام)

«من به امام عرض کردم فدایت شوم پیرامون خصال، رفتار و گفتار شخصی از برادران مؤمنم مطالب ناخوشایندی به من میرسد و گروهی که این مطالب را می‌گویند همگان از افراد مورد اعتماد و موثق می‌باشند ولی هنگامی که از خودش در باره این چیزها پرسش می‌نمایم وی آن‌ها را مورانکار قرار می‌دهد. حضرت در پاسخ به من فرمود: ای محمد گوش و چشم خودت را در باره برادر مسلمانان تکذیب کن هر گاه به پنجاه نفر از مردمان عادل و مورد اطمینان نزد تو گواهی دهند تو باید شهادت آن پنجاه نفر عادل را تکذیب کنی و انکار و تکذیب او را مورد پذیرش قرار دهی و بر ضد او چیزی نگویی که آبرو و شخصیت وی مورهتک قرار گیرد و تو در شمار کسانی قرار گیری که خداوند در باره آنها فرموده است *الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ*». ص ۱۵۲ .

۳- امام باقر (علیه السلام)

«تجسس از زشتی‌های مؤمن بر مؤمن حرام است، هر کس تجسس و تطلع از زندگی مؤمن کند چشم او برای صاحب منزل مباح است (در برابر آسیب زدن به چشم اوضامن نیست)» ص ۱۵۳

۴- امام صادق (علیه السلام)

«سه گروهند که در قیامت معذبند. کسی که سخنان قومی گوش میکند و آنان از گوش

دادن او خوششان نیامده و ناراضی هستند». ص ۱۵۳

۵- علی (علیه السلام) در نامه‌ای به مالک اشتر نخعی چنین دستور دادند:

«دور ترین و مبعوض ترین رعیت‌ها در نزد تو باید آنها باشند که در عیوب مردم بیش از همه کنجکاوی و پیگیری می‌نمایند زیرا در مردم عیب‌هایی هست که ولی مسلمین سزاوارتر به ستر و پوشاندن آن است پس حتماً افشا نکن چیزهایی را که از تو غائب و پنهان است همانا تو مکلف هستی به آنچه که ظاهر است ولی خدای تعالی حکم می‌کند بر آنچه که غائب و بر تو پنهان است و تا میتوانی عیوب و زشتی‌های مردم را ستر کن.» ص ۱۵۳.

۶- امام باقر (ع)

«کسی که آبروی مؤمنی را نبرد خداوند او را از عذاب روز قیامت حفظ می‌نماید.» ص ۱۵۴

۷- «كُلُّ مَا حَكَمَ بِهِ الْعَقْلُ حَكَمَ بِهِ الشَّرْعُ وَ كُلُّ مَا حَكَمَ بِهِ الشَّرْعُ حَكَمَ بِهِ الْعَقْلُ.» ص ۱۳۸

هر آنچه را عقل به آن حکم کند شرع نیز به آن حکم می‌کند و هر آنچه شرع به آن حکم کند عقل نیز به آن حکم می‌کند.

۸- امام صادق (ع): «الْكِبَائِرُ أَلْتِي أَوْجَبَ اللَّهُ عَلَيْهَا النَّارَ.» ص ۱۵۳

کبائر آنهایی هستند که خداوند آتش را بر آنها واجب کرده است.

۹- امام کاظم (ع): «إِنَّ الْمُؤْمِنَ أَعْظَمُ حَقًّا مِنَ الْكَعْبَةِ» ص ۱۵۴

حق مؤمن (آبروی مؤمن) بزرگتر از حق کعبه است.

۱۰- پیامبر اکرم (ص): «تَحَيَّرُوا لِنُطْفِكُمْ وَانْتَجِبُوا الْمَنَاحِيحَ.» ص ۱۵۸

«برای سلامت نسل خود جایگاه مناسب انتخاب کنید و برای ازدواج همسر شایسته انتخاب نمایید.»

۱۱- پیامبر اکرم (ص): «تَحَيَّرُوا لِنُطْفِكُمْ فَإِنَّ النِّسَاءَ يَلِدْنَ أَشْبَاهَ إِخْوَانِ هِنَّ وَ أَخَوَاتِهِنَّ.» ص ۱۵۹

«برای صلاح و سلامت نسلتان همسر مناسب گزینش کنید زیرا زنان با خصلت و روحیات برادران و خواهران خویش بچه می‌آورند.»

۱۲- پیامبر (ص): «إِنَّ الْعُلَمَاءَ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ لَمْ يُوَرَّثُوا دِينَارًا رِيبًا وَ دَرِّهَمًا وَ لَكِنْ وَرَّثُوا أَحَادِيثَ مِنْ

أَحَادِيثِهِمْ فَمَنْ أَخَذَ بِشَيْءٍ مِنْهُ أَخَذَ بِحِطِّهِ وَافِرًا.» ص ۱۶۵

علماء وارثان انبیاء هستند، دینار و درهمی به ارث نمی‌گذارند ولی سخنانی از سخنان آنان ارث می‌گذارند، کسی که چیزی از آن را بگیرد بهره زیادی برده است.

۱۳- پیامبر (ص): «إِنَّ الْعُلَمَاءَ الْفُقَهَاءَ أَمْنَاءُ الرَّسُولِ.» ص ۱۶۵

- ۱۴- «مُجَارِي الْأَمْرِ وَالْأَحْكَامِ يَبْدِي الْعُلَمَاءَ بِاللَّهِ الْأَمْنَاءِ إِلَى حَلَالِهِ وَحَرَامِهِ». ص ۱۶۵
سرچشمه امور و احکام در دست دانشمندانی است که امانت دار حلال و حرام خدا هستند.
- ۱۵- «امام حسین (ع) فرمود: «زمام امور مردم به دست عالمانی است که علمشان از سرچشمه وحی گرفته شده باشد. و امین بر حلال و حرام خدا باشند.»
- ۱۶- «عُلَمَاءُ أُمَّتِي كَأَنْبِيَاءِ بَنِي إِسْرَائِيلَ» ص ۱۶۵
«دانشمندان امت من همانند انبیاء بنی اسرائیل هستند.»
- ۱۷- اما سجاد (ع) «...إِنَّكَ مَسْئُولٌ عَمَّا وُلِّيتَهُ بِهِ مِنْ حُسْنِ الْأَدَبِ». ص ۱۶۰
«قطعا تو در باره تربیت کسی که سرپرست او هستی مسئول می باشی.»
- ۱۸- پیامبر (ص): «الْمَجَالِسُ بِالْأَمَانَةِ إِلَّا ثَلَاثَةٌ مَجَالِسُ: مَجَالِسُ سُفْكَ فِيهِ دَمٌ حَرَامٌ أَوْ مَجَالِسُ أُسْتَحْلٍ فِيهِ فَرْجٌ حَرَامٌ أَوْ مَجَالِسُ يُسْتَحْلٌ فِيهِ مَالٌ حَرَامٌ». ص ۱۷۴
«مجالس امانت هستند مگر سه مجلس؛ مجلسی که در آن خونی به ناحق ریخته شود؛ مجلسی که در آن ناموس حرامی حلال شمرده شود، مجلسی که در آن مال حرامی حلال شمرده شود.»
- ۱۹- قَالَ رَجُلٌ لِأَبِي الْحَسَنِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: أَصَلَّى خَلْفَ مَنْ لَا أَعْرِفُ. قَالَ: لَا تُصَلِّ إِلَّا خَلْفَ مَنْ تَثِقُ بِدِينِهِ ص ۱۸۱
فردی به ابی الحسن (علیه السلام) گفت: پشت کسی که نمی شناسم نماز می خوانم. امام فرمود «فقط پشت سر کسی که به دینش اطمینان داری نماز بخوان»
- ۲۰- امام صادق (علیه السلام) لَا تُصَلِّ خَلْفَ الْمَجْهُولِ ص ۱۸۱
پشت کسی که نمی شناسی نماز نخوان.
- ۲۱- وَأَمَّا الْحَوَادِثُ الْوَاقِعَةُ فَارْجِعُوا فِيهَا إِلَى رُوَاةِ حَدِيثِنَا فَإِنَّهُمْ حُجَّتِي عَلَيْكُمْ وَأَنَا حُجَّةُ اللَّهِ. ص ۱۶۶
وامادر رخدادهایی که پیش می آید به راویان حدیث ما رجوع کنید؛ زیرا آنه حجت من بر شما هستند و من حجت خدا.
- ۲۲- يُسْأَلُ السَّمْعُ عَمَّا سَمِعَ وَالْبَصَرُ عَمَّا نَظَرَ إِلَيْهِ وَالْفُؤَادُ عَمَّا عَقَدَ عَلَيْهِ
- ۲۳- امام صادق (ع)
« مَنْ اسْتَمِعَ إِلَى حَدِيثِ قَوْمٍ وَهُمْ يَفْرُونَ مِنْهُ صَبَّ فِي أَذُنِ الْأَنْكَ » ص ۱۴۶

حضرت صادق (ع):

هر کس در باره مومنی بگوید آنچه دو چشمش از او دیده و دو گوشش از او شنیده پس از کسانی است که خداوند در باره آنها فرمود:

«إِنَّ الَّذِينَ يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ آمَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ» ص ۱۴۷

۲۴- امام صادق (ع):

«مَنْ اسْتَمِعَ إِلَى حَدِيثِ قَوْمٍ وَهُمْ يَفِرُّونَ مِنْهُ صَبَّ فِي أذُنِ الْأَنْكِيِّ» ص ۱۴۶

۲۵- امام باقر (ع):

«بهشت بردروغ تراشانی که برای سخن چینی میروند حرام است» ص ۱۴۷

فهرست جدولها

جدول فهرست موضوعات حقوقی بر اساس دیدگاه حق. قی سازمان بین الملل - ص ۲۶

Abstract

This study is about the juridical and lawful sentences of cyberspace that because this title is so broad, the issue of privacy in cyberspace in lawful limitations of Iran and Islamic juridical are presented which aims are expectation and gathering the lawful, rights and juridical issues.

The main references of this work includes constitutional, rules of computer's crimes, Islamic penal code, E-commerce code, lawful documentations of cyberspace and privacy, rules of computer's crimes and guidance of documenting electronic documents, the guidance of this issue, juridical references and texts and juridical bases, and also some of the articles and thesis.

In this text, privacy is the main approach of research, and is discussed from the word and terminology aspects and the opinion of Iran's case law are presented along with some samples of privacy.

Also, attention to privacy and lawful offence to it and the Quran's opinion about it as the main source of law, are considered.

Don't considering privacy would end with crime, as such a brief look at the define of crime from social point of view, religious or code, and also cyber- and computer-crimes and dividing the crimes and documents of e-crimes are presented.

Unintentional messages which would have social perturb along with Iran's approach about this case are presented.

As privacy policy is a lawful task of everyone and its violence would have social responsibility, the title of social responsibility and its approach in cyberspace and privacy are presented briefly, and the human freedom is presented as a natural right.

This case is discussed from juridical perspective and the examples of privacy from narratives and Quran's points of view along with the opinion of religious scholars about illegal relations in cyberspace are discussed.

Task rules about investigation as the strongest component of privacy policy and the suspicion as the main actuator of investigator are discussed.

The exceptions of investigation limitations, including in the case of Velayat, government workers, enemy's situations, people's situations, Emam-Jome and wedding are also discussed.

A brief discussion of illegal relations is presented because in cyberspace the rate of its occurrence is higher, are also presented.

Some of the sentences of religious scholars about this case are also presented.

This study shows that, in case codes of Iran, there isn't any independence article about cyberspace, because of referencing to other codes and adapting them with cyberspace and interfering current rules, so that legal needs in this case is missing. In religious sentences, cyberspace is a new case, and privacy is missing in main sentences, but the sentences of privacy can be deducted from other cases including permission for entering to province area, forbidden of investigation and forbidden of backbit.

Keywords: sentences-space-cyber-privacy policy- jurisprudence- -laws

Usul al-Din College-Qom

Department of Jurisprudence and Islamic Law

M.A. Thesis

Title

Juridical and lawful Sentences about Cyberspace

Supervisor

Dr.Ahmad Reza Tohidi

Prepared By

Jhila Ghorbani

Summer 2016